

T.C.
ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

YENİ ULUSLARARASI SİSTEM VE DEĞİŞEN DENGELER
BAĞLAMINDA RUSYA ÇİN YAKINLAŞMASI

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan

Neşe UYGUN ERDOĞAN

Danışman

Doç. Dr. Muhittin ATAMAN

BOLU

2010

Abant İzzet Baysal Üniversitesi,
Sosyal Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğüne,

Neşe UYGUN ERDOĞAN tarafından hazırlanan ve 11/01/2010 tarihinde savunulan “Yeni Uluslararası Sistem ve Değişen Dengeler Bağlamında Rusya-Çin Yakınlaşması” başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Programında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Danışmanı Doç. Dr. Muhittin ATAMAN

Üye Yrd. Doç. Dr. Ali YAMAN

Üye Yrd. Doç. Dr. S. Selim EREN

ONAY:

Bu tez Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu’nca belirlenen yukarıdaki jüri üyeleri tarafından uygun görülmüş ve Yönetim Kurulu’nun kararıyla kabul edilmiştir.

Enstitü Müdürü
Prof. Dr. Gönül ÜLKER

ÖZET

YENİ ULUSLAR ARASI SİSTEM VE DEĞİŞEN DENGELER BAĞLAMINDA RUYA-ÇİN YAKINLAŞMASI

Neşe UYGUN ERDOĞAN

Soğuk savaşın sona ermesi uluslararası ilişkilerde son derece önemli gelişmelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Orta Asya ve Kafkasya'daki devletlerin bağımsızlıklarını kazanmaları uluslararası ilişkilerde yaşanan rekabetleri ve çatışmaları artırmıştır. Bunun nedeni bölgenin sahip olduğu zengin enerji kaynaklarıdır.

Yeni uluslararası sistemde güç mücadelesi, enerji kaynakları ve boru hatları üzerinde kontrolü ele geçirme şeklinde ortaya çıkmaktadır. Birinci problem, enerji kaynakları ve nakil hatları kimin nüfuzu altında olacaktır, diğer bir problem ise petrol ve doğalgaz hangi yollarla pazarlara ulaştırılacaktır.

Bu noktada enerji zengini bölgeler olan Orta Asya ve Kafkasya'da oluşan güç boşluğu enerji temelinde bir güç mücadelesi doğurmuştur. Söz konusu mücadele Yeni Büyük Oyun olarak adlandırılmaktadır. Orta Asya ve Kafkasya'nın coğrafyasını oluşturduğu oyunun amacı, enerji kaynakları ve enerji aktarım yolları üzerinde hakimiyet kurmaktır. Küresel ve bölgesel bir çok aktörün dahil olduğu oyun, yeni güç dengelerini oluşturmaktadır.

Soğuk Savaş'ın hemen sonrasında ABD'nin tek süper güç olduğu sistem tek kutuplu olarak tanımlanmış olsa da, sistemde meydana gelen değişiklikler uluslararası sistemin çok kutuplu bir yapılanma içerisinde olduğunu göstermektedir. ABD, AB, Rusya, Çin, Japonya ve Hindistan gibi aktörlerin yanı sıra devlet dışı güçlerin etkinlik mücadelesi, sistemin çok kutuplu yapıda olduğunu göstermektedir. Aktörler, stratejilerini enerji çıkarlarına göre yeniden tanımlamaktadırlar.

ABD, enerji kaynaklarının kontrolünü sağlamak için enerji bölgelerine yerleşme çabasındadır. Rusya, enerji kozuyla ABD'nin küresel hegemonyasına karşı çıkmaktadır. Gelişen ekonomisi için enerjiye ihtiyacı olan Çin, Rusya'nın yanında yer almaktadır. Küresel dengelerin en önemli belirleyicisi haline gelen enerji uluslararası ilişkileri şekillendirmektedir.

Rusya ve Çin, bölgeye yönelik ortak amaçlar doğrultusunda ilişkilerini geliştirmektedir. Bu iki güç Şangay İşbirliği Örgütü sayesinde en azından bölgesel düzlemde Batıya karşı koyabilecek, hatta alternatif olabilecek bir güç merkezi olma gayretindedir.

Anahtar kelimeler: Yeni uluslararası sistem, enerji güç mücadelesi, Asya.

ABSTRACT

NEW INTERNATIONAL SYSTEM AND RUSSIA-CHINA RAPPROCHEMENT IN THE CONTEXT OF THE CHANGING BALANCES.

Nese UYGUN ERDOGAN

The end of The Cold War caused very important changes on the international relationships. Declaration of independence by Central Asian and Caucasian states increased competitions and conflicts among states. These conflicts stemmed from the presence of rich energy reserves in the region.

On the new century, power struggle in the new international system emerges as an effort to gain control of energy resources and pipelines. The first issue is who will influence on energy resources and pipelines and the other one is how and with which ways the extracted oil and gas will be exported to.

At this point, the power gap inside the energy-rich Central Asia and Caucasia regions caused a huge struggle on energy basis. The mentioned struggle is named as “New Great Game”. The goal of this play in this geography is to dominate over resources and energy transmission lines. Included many global and regional actors; this play sets off the new power balance.

Although the system in which United States takes place as the sole super power defined as monopolar; some shifts in the system reveal that the international system is in fact a multipolar organization. The USA, The European Union, Russia, China, Japan, India and non-governmental organization (NGOs) show the system is multipolar. Actors redefine their strategies based on their energy interests.

The USA strives to settle in the energy corridors to dominate over energy resources. Russia opposes to American hegemony with its energy card. China wants to be beside Russia. Because China needs energy for its own economic development.

The energy which became the most important determinant of the global balance shapes international relationships.

Russia and China are tightening their ties towards common goals concerning the region. These two powers strive to stand against the West at least regionally or even prove to become an alternative; thanks to The Shanghai Cooperation Organization.

Key words: New international system, energy conflict, Asia.

TEŞEKKÜR

Sayın Doç. Dr. Muhittin Ataman’a tezin hazırlanma sürecinde gösterdiği anlayış, her türlü destek ve rehberliği için en derin teşekkürlerimi sunarım.

YENİ ULUSLARARASI SİSTEM VE DEĞİŞEN DENGELER BAĞLAMINDA RUSYA ÇİN YAKINLAŞMASI

ÖZET	iii
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vii
İÇİNDEKİLER	viii
ÇİZELGELER DİZİNİ	ix
ŞEKİLLER DİZİNİ	x
KISALTMALAR	xi
I. BÖLÜM: GİRİŞ	1
II. BÖLÜM: SOĞUK SAVAŞ SONRASI ULUSLARARASI SİSTEM VE YENİ GÜÇ MÜCADELESİ	
Giriş	4
A. YENİ KÜRESEL SİSTEMİN DİNAMİKLERİ	8
1. Tek Kutupluluğun Sonu Çok Kutupluluğun Başlangıcı	14
2. Asya Yüzyılına Doğru	20
2.1. Asya'nın Jeopolitiği ve Bölgesel Güvenlik	21
2.2. Yeni Büyük Oyun	25
2.3. Asya'da Stratejik İşbirliği Perspektifleri (Güçler Dengesi)	33
B. ENERJİ KAYNAKLARI VE DÜNYA SİYASETİNDEKİ YERİ	37
1. Asya'daki Enerji Kaynakları; Petrol ve Doğal Gaz	38
2. Enerjinin Jeopolitiği; Hazar Havzası	43
3. Hazar Havzası Boru Hatları Projeleri	47
4. Enerji Güvenliği	51
III. BÖLÜM: RUSYA ÇİN İLİŞKİLERİNİN TEMEL PARAMETRELERİ	
Giriş	55
A. Rusya-Çin İlişkilerinin Seyri	56
B. Rusya-Çin Yakınlaşmasının Boyutları	59
1. Askeri İşbirliği	59
2. Ekonomik Alanda İşbirliği	60
3. Enerji Alanında İşbirliği	61
4. Kültürel İlişkiler	62
IV. BÖLÜM: ŞANGAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ	
Giriş	64
A. Şangay İşbirliği Örgütü'nün Temel Kuruluşu ve Amaçları	65
B. Üye Devletler Perspektifinden ŞİÖ	67
C. Örgütün Genişleme Politikası ve Kıtasal Sistemdeki Yeri	70
D. Örgütün Dünya Sistemindeki Yeri /Batı Karşıtlığı	77
E. ŞİÖ'nün Güvenlik Açılımı	82
F. ŞİÖ'nün Enerji Açılımı	83
V. BÖLÜM: SONUÇ	86
KAYNAKÇA	88
ÖZGEÇMİŞ	95

ÇİZELGELER DİZİNİ

ÇİZELGE NO ve ADI	SAYFA
Çizelge 1 Bazı Ülkelerin Nüfus, Enerji Tüketimi ve GSMH Verileri	43
Çizelge 2 Ülkelerin Enerji Güvenliği Algılamaları	54
Çizelge 3 Üye Ülkeler Perspektifinden ŞİÖ	67

ŞEKİLLER DİZİNİ

ŞEKİL NO ve ADI	SAYFA
Şekil 1 Dünya İspatlanmış Petrol Rezervleri	39
Şekil 2 İspatlanmış Doğal Gaz Rezervleri	40
Şekil 3 Dünya Birincil Enerji Tüketimi: Kaynakların Payları	42
Şekil 4 Bölgeler Arası Başlıca Petrol Ticareti Akış Yol ve Miktarları	50
Şekil 5 Bölgeler Arası Başlıca Gaz Ticaret Yolları	51
Şekil 6 ŞİÖ'ye Üye Devletler	72

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri.
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu.
COMECON	: Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi.
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla.
GUAM	: Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova.
NGO's	: Hükümet Dışı Aktörler.
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği.

I. BÖLÜM: GİRİŞ

Dünya günümüzde farklı bir jeopolitik ortama doğru yeniden şekillenmektedir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla beraber çift kutuplu uluslararası sistemin sona ermesi yeni siyasal dengelerin oluşmasına yol açmıştır. SSCB'nin dağılmasının ardından Doğu Bloğu'nun oluşturduğu coğrafyada yönetim boşluğu oluşmuştur. Bu boşluktan yararlanmak isteyen aktörler ekonomi-politik rekabetin içine girmişlerdir. Küresel güçler, bölgesel ve bölge içi güçler ile çok uluslu şirketler gibi farklı birçok aktörün müdahil olduğu bu paylaşım mücadelesinin başlıca nedeni bölgenin stratejik kaynaklara sahip olmasıdır. Çünkü yeni küresel jeopolitik ortamda dengelerin oluşmasında küresel enerji talebindeki artış nedeniyle, enerji kaynakları ile enerji güzergahları önem ve öncelik kazanmaktadır.

Buna bağlı olarak yeni konjonktürde uluslararası sistem, enerji kaynakları ve enerji nakil hatlarının kontrolü esasına göre şekillenmektedir. Jeoekonomik paylaşım mücadelesindeki aktörlerin farklı dış politika arayışları, bölgeye yönelik işbirliklerini ve çatışmaları beraberinde getirmiştir. Sadece enerji kaynaklarının yoğunluk alanlarını değil, aynı zamanda komşu sahaları da içine alarak şekillenen bu paylaşım mücadelesi, Soğuk Savaş sonrasının enerji havzalarını, yeni jeopolitik bölgeler olarak, küresel ve bölgesel güç ilişkilerinin en çekişmeli alanları haline getirmektedir. Bölgede istikrarsızlığa sebep olan sorunlar, küresel güçlerin çıkarları doğrultusunda yönlendirilmektedir. Kafkasya ve Orta Asya, hassas çıkar çatışmalarının yaşandığı en önemli bölgelerdendir. Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde başat güç konumunda bulunan ABD'nin bölgeye yönelik politikaları oluşan işbirliği ve çatışma alanlarında belirleyici olmuştur.

Hegemon gücünün devamı için enerjiye olan ihtiyacı ABD'nin dış politikasını Hazar Havzası'na yönlendirmesini beraberinde getirmiştir. Hazar enerji kaynaklarının çıkarılması için ilk desteğini 1994 yılında Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru

Hattı'na veren ABD, enerji koridorunu korumak amacıyla, Rusya liderliğinde kurulan Bağımsız Devletler Topluluğu'na rakip olarak GUAM'ın (Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova) kurulmasına destek vermiştir. 11 Eylül saldırılarından sonra ise “radikal unsurları yok etmek” amacıyla Afganistan'a müdahalesiyle başlayan süreçte Orta Asya'nın stratejik noktalarında etkinlik kurmuştur.¹

ABD'nin bölgede artan nüfuzuna karşı Rusya, Çin ile işbirliği yoluna gitmiştir. İki ülke arasında gelişen ilişkiler Şangay İşbirliği Örgütü'nün kurulmasıyla somut bir adıma dönüşmüştür. Böylece Rusya, Çin ve diğer ŞİÖ üyesi devletleri yanına alarak ABD hegemonyasına karşı en ciddi işbirliği zeminini oluşturmuştur. ABD çıkarları karşısında yükselen farklı güç merkezlerinin yer aldığı uluslararası sistem, çok kutuplu hal almaktadır.

Gelecekteki karışıklıkların ciddi sinyallerini veren bu yeni uluslararası sistemde Rusya'nın tekrar uluslararası bir aktör olarak dünya sahnesine çıkması, yeniden süper güç olma yolundaki politikaları ile Asya Pasifik bölgesinin ekonomik süper gücü Çin'in önlenemeyen yükselişi dünyanın dikkatlerini bu iki güce çekmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemin belirleyicileri arasında yer alan Moskova-Pekin ilişkilerinin önemi giderek artmaktadır. Ayrıca bu yakınlaşmanın ABD hegemonyasına karşı bir kutup oluşturma niteliği taşıması önemini daha da artırmaktadır.

Bu bağlamda tezde Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde ve küresel dengelerde meydana gelen değişiklikler sorgulanacaktır. Amaç, 21. yüzyılın uluslar arası ilişkilerini daha iyi anlayabilmek için yeni dönemin uluslararası ilişkilerinin çerçevesini çizebilmek ve dış politika tanımlamalarında öne çıkan faktörleri ortaya koyabilmektir.

¹ Çağrı Kürşat Yüce, “1990 Sonrası Oynanan Yeni Büyük Oyun ve Hazar Havzası'nın Önemi”, *Global Strateji Dergisi*, Sayı 6, (2006), s.108,109.

Çalışmada Soğuk Savaş sonrasının jeopolitiğine odaklanarak, yeni oluşan uluslararası sistemin niteliği ve enerji hakimiyet mücadelesinin belirlediği bugünün güç ilişkileri bağlamında Rusya-Çin yakınlaşmasının boyutları ve bu durumun dünya dengelerine etkisi ortaya konacaktır. Soğuk Savaşın bitişiyle başlayan süreçte enerji kaynaklarına ve nakil hatlarına hakimiyet sağlama yönünde oynanan yeni büyük oyunun niteliği, aktörleri ve sahnesi Asya irdelenecektir. Yükselen Asya ve Asya güçlerinin oluşturdukları işbirliğinin önemine değinilecektir. İşbirliğinin sonucu kurulan küresel öneme sahip bölgesel bir örgüt olan Şangay İşbirliği Örgütü üzerinde durulacaktır. Örgütün ve Asya güçlerinin politikalarının batı karşıtlığı boyutları ele alınacak, ABD hegemonyasına karşıtlığına vurgu yapılacaktır.

II. BÖLÜM: SOĞUK SAVAŞ SONRASI ULUSLARARASI SİSTEM VE YENİ GÜÇ MÜCADELESİ

20. yüzyılda, uluslararası sistemin siyasi ve jeopolitik yapısı ve güvenlik dengelerini kökten etkileyen önemli olaylar yaşanmıştır. Yirminci yüzyılın ilk yarısında (1914-1918) meydana gelen I. Dünya Savaşı, 21. yüzyılın güç dengelerinin ve uyuşmazlıklarının temelini oluşturmaktadır. 600 yıllık Osmanlı İmparatorluğu yıkılmıştır. Avrupa’da ulus-devletler (Polonya, Çekoslovakya, Avusturya, Macaristan, Yugoslavya, Finlandiya, Estonya, Letonya ve Litvanya) ortaya çıkmıştır. Petrol bu dönemde bir değer olarak ortaya çıkmış, buna bağlı olarak da Orta Doğu’da bugüne dek sancıları süren yapay devletler oluşturulmuştur. Rusya, Kafkasya ve Asya’da çoğunluğu Türk Cumhuriyetleri olan devletleri kendi birliği altına almıştır.

Mağlup Almanya’nın güçlenmesi ve yaşanan ekonomik kriz nedeniyle 1939-1945 yıllarında dünya tekrar bir büyük savaş yaşamıştır. Bu savaş sonunda yaşanan en önemli gelişme yaklaşık üç yüz yıl boyunca Avrupa devletlerinin, (İngiltere, Almanya, Fransa, Belçika, Hollanda, İtalya, İspanya) bütün dünyada uygulamış oldukları sömürgecilik ve emperyalizmin politikalarının yok olmasıdır. Avrupa, savaştan; ekonomik, nüfus, siyasi bakımdan tamamen çökmüş ve çözülmüş bir şekilde çıkmıştır. Orta ve Doğu Avrupa’da ve kısmen de olsa Balkanlar’da oluşan boşluk SSCB tarafından doldurulmuştur.

Sovyet tehdidinin ortaya çıkması, ABD’nin tekrar Avrupa Devletlerinin yanında yer almasını ekonomik, askeri ve siyasi yapılarıyla Avrupa’da bir koruma ve emniyet kalkını oluşturmalarını sağlamıştır. Böylece her iki savaştan sanayi teknolojisini, ekonomisini, birliğini ve siyasetini güçlendirerek çıkan ABD, II. Dünya Savaşı sonrası Monroe Doktrini olarak bilinen yalnızcılık anlayışını terk ederek Batı Bloğu lideri olarak dünya sahnesindeki yerini almıştır. Rusya ise her iki savaşta birliğini korumuş, birinci savaşta Bolşevik Devrimi’ni yaşamış, II. Dünya Savaşı’nda ise komunist rejimi güçlenmiş olarak çıkmıştır. Her iki savaş sonrasında Çin, Japonya baskısından kurtulmuştur. II. Dünya Savaşı sonrası Güneydoğu Asya’da

Hindistan, Pakistan, Bangladeş gibi devletler bugüne yansıyan sancılı sorunlarıyla; devletlerini kurmuşlardır. Orta Doğu’da ise Avrupa’dan dışlanan Yahudiler, 21. yüzyılın bölgesel ve küresel güvenliğini tehdit eden bir oluşuma giderek, Filistin topraklarında İsrail Devleti’ni kurmuşlardır.

Savaş sonrası Avrupa ve Asya’da oluşan boşluğu doldurmak için ABD ve SSCB arasında yaşanan mücadele 20. yüzyılın ikinci yarısında dünya siyasetini iki kutba bölmüştür; ABD öncülüğünde Batı Bloğu ile SSCB öncülüğünde Doğu Bloğu. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) önderliğinde “Komünist İdeolojinin” yayılmacılığına karşı, ABD, Kanada, Batı ve Güney Avrupa ülkeleri ile Türkiye’den oluşan Batı bloğu kurulmuştur. Soğuk Savaş olarak adlandırılan bu dönemde Amerika ile Rusya arasında yaşanan gerginlik ve kısmi çatışma biçiminde sürdürülen paylaşım mücadelesi dünyayı şekillendirmiştir.² Bu dönem içerisinde devletler ya iki blokta birine katılmış ya da iki blokla da siyasal ve ideolojik yakınlıktan kaçınarak bağlantısızlık olarak bilinen bir dış politika izlemişlerdir.

Her iki blokta da ekonomik ve askeri yapılanmalar oluşturulmuştur. ABD, Batı Avrupa’nın SSCB’ye karşı güçlendirilmesi yolunda çaba harcayarak ekonomik, askeri ve siyasal destek amacıyla Truman Doktrini, Marshall Yardımı ve NATO’yu, SSCB ise Doğu Avrupa ülkelerine destek sağlamak amacıyla ekonomik amaçlı COMECON’u (Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi) ve askeri amaçlı Varşova Paktı’nı oluşturmuşlardır. Ayrıca iki bloğun liderleri, üçüncü dünya ülkelerini kendi etki alanları içine sokmak için uluslararası ilişkilerde sürekli mücadele ve çekişme alanı içinde olmuşlardır.³

Bu dönemin en önemli özelliği silahların kitlesel yok edici niteliğinin sistemde stratejik denge oluşturmuş olmasıdır. 1962 yılında yaşanan Küba krizi adı verilen siyasal bunalım, ABD ve SSCB’yi doğrudan bir nükleer savaşın eşiğine getirmiştir. Bu durum iki ülke politikasında da sınırlayıcı etkiler yapmıştır. Dönemin

² **Yılmaz Aklar**, “Küresel Güvenlik Gelişmeleri ve Öngörüler”, *Stratejik Öngörü 2023*, Ankara: ASAM, 2006, s. 5-6.

³ **Nejat Eslen**, *Çok Kutuplu Düzene Doğru*, Ankara: Truva Yayınları, 2005, s. 22-25.

iki süper gücü nükleer silahların kullanılmasına neden olabilecek hareketten kaçınmaya özen göstermişler, dolayısıyla ortaya dehşet dengesi çıkmıştır. Taraflardan hiçbirisinin karşısındakinin cevap verme kapasitesini tamamen ortadan kaldıracabilecek ilk vuruş kapasitesine sahip olmaması dehşet dengesi denilen stratejik dengeyi oluşturmuştur. Dehşet dengesinde, nükleer güce sahip taraflardan birisi ani bir saldırı ile tüm nükleer gücünü karşı tarafa yöneltse bile karşı tarafın kendisinin kabul edemeyeceği oranda bir karşılık verme yeteneğini ortadan kaldıramamaktadır. Yani taraflardan hiçbirisinin birinci vuruş kapasitesi karşı tarafın kendisini kabul edilemez ölçüdeki ikinci vuruş kapasitesini yok edememektedir. Dehşet Dengesi bu zemin üzerine kuruludur. Bu anlayışa göre bir nükleer güç, çatıştığı rakibine karşı kazanma mantığından çok caydırma mantığı ile davranacaktır. Böylece dehşet dengesi “yumuşama-detant” dönemine geçişi zorunlu kılmıştır.⁴ Dönemin nükleer güçleri ABD ve SSCB arasında her iki tarafın da birbirlerine karşı nükleer bir saldırıda bulunmayacağı şeklinde geliştirilen mekanizma ile nükleer silahlara sahip olan ülkelerin artmasını engelleyecek önlemler alınmıştır. Bu önlemler doğrultusunda, Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması, 5 Mart 1970 yılında yürürlüğe girmiştir.⁵ Bu tür silahların yayılmasını önleme düşüncesi ile asıl amaçlanan çift kutuplu uluslararası sistemi tehdit edebilecek potansiyel güç merkezlerinin önünü kesmektir. Bu denge nükleer savaşı önlerken diğer yandan da silahlanma yarışına yol açmıştır. İlk vuruş yeteneğiyle karşı tarafın tüm nükleer silahlarını imha edebilmek için, karşı tarafındakinden daha fazla sayıda silah üretmek gerekmiştir. ABD’den sonra Rusya’nın, takiben İngiltere, Fransa ve Çin’in nükleer güce sahip olması bunun sonucudur.

Bu silahlanma yarışı SSCB’nin sonunu getirmiştir. Aşırı silahlanma girişimleri, silahlanmanın yüksek olan maliyeti, Sovyet halkının yeterli refah düzeyine erişememesi, NATO’nun başarılı olarak “Doğu” bloğunun önüne set çekmesi, Karşılıklı ve Dengeli Güç İndirimi (MBFR) görüşmeleri, Avrupa

⁴ Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2000, s. 719.

⁵ Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, İstanbul: Der Yayınları, 1996, s. 345.

Konvansiyonel Kuvvetler Sınırlandırma Görüşme ve Antlaşmaları (AKKA), Sovyetleri aşırı silahlanma yarışına sokan ABD “Yıldız Savaşları” projesi, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Kuruluşu (AGİK), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) oluşumu, sınırların değişmezliği ve uluslararası uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesinin kabulü ve demokratikleşme girişimleri SSCB’nin çöküş nedenleridir. SSCB’nin dağılmasının sonucunda ortaya ekonomik bakımdan güçsüz, güvenlik ihtiyacı olan, kısmen milli değerleri bastırılmış yeni devletler ortaya çıkmıştır.⁶

SSCB’nin ve sonrasında da Varşova Paktı’nın dağılması ile uluslararası ilişkilerde, ulusal ve küresel tehditlerin yapılarında büyük değişiklikler; güvenlik anlayışlarında, ekonomik ve siyasi dengelerde de büyük oranda dönüşümler yaşanmıştır. Bu değişiklikler sonucu uluslararası örgütler açısından; Orta Asya, Hazar Enerji Havzası ve Kafkaslar, siyaset, strateji, uluslararası sistem, ekonomi, bölgesel bütünleşme, ulusal ticaret, dünya ticareti, uluslararası ve bölgesel güvenlik önemli konular haline gelmiştir. Sömürgeci ve emperyal düşünce sistemine bağlı hesapların yapıldığı yeni büyük güç mücadeleleri başlamıştır. Amerika ve Avrupa Birliği’nin bölge üzerindeki planları ve bölge ülkeleriyle girdikleri ikili ve çok taraflı ilişkiler, bu ilişkilere karşı Rusya ve Çin Hükümeti’nin çabaları; uluslararası petrol şirketlerinin projelerden pay alma gayretleri, bölgesel ve uluslararası politikaları doğrudan etkilemekte ve karmaşık bir ortamın meydana gelmesine neden olmaktadır. Ayrıca siyasal İslam boyutu da bölgesel istikrarı ve dolayısıyla uluslararası barış ve güvenliği tehdit etmektedir. Ekonomik çıkarların her şeyi belirlediği bir politika düzlemi ortaya çıkmıştır.⁷ İki kutuplu ideolojik mücadele dönemi, yerini temelde ekonomik çıkar rekabetinin egemen olduğu, ilişkilerin ekonomik faktörlerle belirlendiği ve ülkelerin dış politikalarında ekonomik unsurların öne çıktığı bir uluslararası ilişkiler ortamına bırakmıştır.

⁶ **Yılmaz Aklar**, “Küresel Güvenlik Gelişmeleri ve Öngörüler”, *Stratejik Öngörü 2023*, Ankara: ASAM, 2006, s.5-6.

⁷ **Çağrı Kürşat Yüce**, “1990 Sonrası Oynanan Yeni Büyük Oyun ve Hazar Havzası’nın Önemi”, *Global Strateji Dergisi*, Sayı 6, (2006), s. 108, 109.

Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde etkin tek aktör konumunda bulunan Amerika Birleşik Devletleri'ne 11 Eylül 2001 tarihinde yapılan saldırılar geleneksel tehdit kavramının boyutunu değiştirmiştir. Soğuk savaş ve 11 Eylül sonrası geleneksel tehdit kavramı artık; bölgesel çatışmalar, ülkelerdeki ekonomik, siyasi istikrarsızlıklar ve belirsizlikler, nükleer silahların ve uzun menzilli füzelerin yayılması, köktendincilik, uyuşturucu ile silah kaçakçılığı ve küresel terörizm şeklinde ortaya çıkan yeni tehdit ve riskleri içinde bulundurmaya başlamıştır.

Devletlerin askeri kapasiteleri ve stratejik güç dengeleri, serbest piyasa, açık toplum ve ulaşılabilir teknoloji ile harmanlanmış küresel bağımlılık, etnik ve dini çatışmalar, yeni jeopolitik ortamı belirli düzeyde esnek kılmaktadır. Bu durum jeo-ekonomik, jeo-stratejik değişikliklere yol açmaktadır. Dinamik değişimler doğurmakta ilgi bazı bölgelerde yoğunlaşmaktadır.⁸

A. YENİ KÜRESEL SİSTEMİN DİNAMİKLERİ

Soğuk Savaşın sona ermesi ve iki kutuplu sistemin dağılmasıyla birlikte uluslararası ekonomik ve politik sistem değişim sürecine girmiştir. Soğuk savaş döneminde; çift kutuplu, dengeli, statik, istikrarlı, stratejik sorunları (görece) basit bir sistem söz konusuysen şimdi eskisine oranla çok daha karmaşık nitelikte olan, birbirinden farklılaşmış aktörlerin yer aldığı, bu aktörlerin daha bağımsız hareket edebildiği bir sistem söz konusudur.⁹

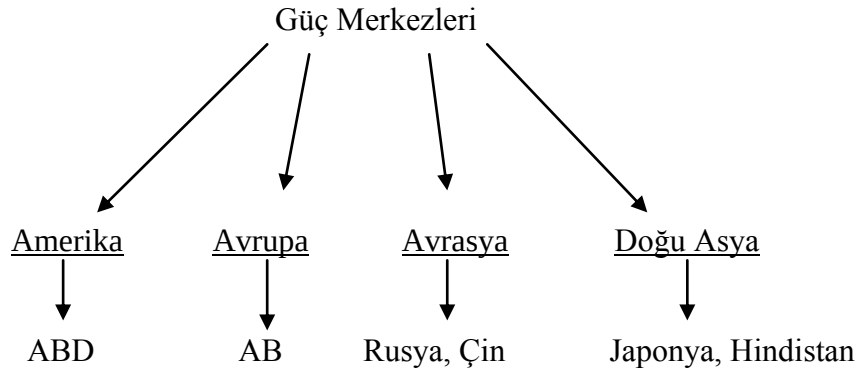
Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistem başlangıçta ABD hegemonyası altında 'tek kutuplu' bir dünya olarak tanımlanmıştı. Sovyetler Birliği'nin ve

⁸ M. Faruk Demir-Abdullah Çevik, *Enerji Güvenliği Enerji Ekonomisi Enerji Diplomasisi*, Ankara: Altinküre Yayınları, 2007, s. 9-13.

⁹ Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, İstanbul: Küre Yayınları, 2004, s. 109, 110.

Varşova Paketi'nin dağılması ve liberalizmin 'mutlak zaferi' ile tarihin sonu tezleri savunulmuştur. Fakat uluslararası arenada hızla gelişen olaylar ve reel gelişmeler bu tip birçok teorik konsepti geçersiz kılmıştır. Günümüzde uluslararası ilişkilere tek bir gücün hegemonyası değil birçok aktörün birbirine bağımlı ilişkileri ve farklılaşan çıkarları hakimdir.

Uluslararası sistemin çok merkezli olacağını savunan H. Kissenger'a göre "21. yüzyıl uluslararası ilişkiler sistemi en az altı önemli (ABD, AB, Çin, Japonya, Rusya ve Hindistan) güç merkezi etrafında toplanacaktır. Rusya Federasyonu, Çin ve Hindistan'ın politikaları Batı ve Özellikle ABD 'den birçok konuda bağımsız gelişecektir."¹⁰

Oluşmakta olan çok yönlü yeni dünya sistemine, ulus devletlerin yanı sıra devlet dışı aktörler; uluslararası ve bölgesel örgütler, dini aktörler, firmalar, NGO'lar (Hükümet Dışı Aktörler), çok uluslu şirketler etki etmektedir. Bu çok yönlü sistem uluslararası aktörlere hareket serbestisi sağlamaktadır. Bu bağlamda, artan bölgesel entegrasyon çabaları ve kurulan birlikler uluslararası ilişkilerin yapısını olumlu yönde etkilemektedir. Katı kamplaşma yerini aynı anda birden fazla grup içerisinde

¹⁰ Asem Nauşabay Hekimoğlu, *Rusya'nın Dış Politikası*, Ankara: Vadi Yayınları, 2007, s. 274, 277, 280.

yer almaya bırakmıştır. Aynı zamanda bu durum ulus devletin etkinliğinin geçmişe oranla zayıflamasını da beraberinde getirmiştir.¹¹

Çeşitli aktörlerin rol oynadığı, dünya jeopolitiğinde yaşanan gelişmeler de çeşitlilik göstermektedir. Küresel ısınmanın potansiyel etkileri ve ortaya çıkarabileceği jeopolitik sorunlar; giderek azalan su kaynakları; demografik sorunlar; küresel yoksulluk ve gelir dağılımındaki dengesizlik; iletişim ve genetik teknolojilerindeki hızlı gelişmeler; yükselen ekonomiler ve küresel ekonominin ağırlık merkezinin Atlantik'ten Pasifik'e kayması; devlet dışı aktörlerin (uluslararası şirketler, sivil toplum örgütleri v.s.) yükselen gücü; savaşın değişen doğası; gelişmekte olan ülkelerdeki yönetim sorunları; küresel üstünlüğünü sürdürme gayreti içindeki ABD ile birlikte yükselen jeopolitik güçler Rusya, Çin, Hindistan'ın giderek artan etkinliği; çok kutuplu görünüm kazanan jeopolitik düzen; yeni rekabet alanları, güç mücadelelerinin değişen niteliği; Batı ile radikal İslam arasındaki gerginlik ve jeopolitik belirsizlikler; değişen tehdit algılamaları yeni yüzyılı şekillendiren etkenlerdir.¹²

Sistemdeki en önemli değişim, Soğuk Savaş döneminde, caydırıcılık temeline dayanan jeopolitik dengenin son bulmasıdır. Bu denge, hassas stratejik hatlar üzerinde rasyonel bir denetim mekanizmasının oluşmasına yol açıyordu. Kendi iç mekanizmasıyla başlı başına bir denetim aracı olarak fonksiyon gören bu stratejik dengenin ortadan kalkması önemli bir jeopolitik dönüşüme yol açmıştır.¹³ Aynı zamanda dengenin son bulması, ikili tehdit algılaması yerini asimetric tehdiide bırakmıştır. Asimetric olarak nitelendirilebilen bu tehditlerden en önemlisi uluslararası terördür.

Uluslararası terör, 11 Eylül 2001'de Amerika kıtasında başat politik ve ekonomik merkezlere düzenlenen saldırılar ile ulusların gündeminde ilk sıraya yerleşmiştir. Artık dünya yeni bir politik ortama sürüklenmektedir. Bu saldırılar

¹¹ **Esat Arslan**, "Sanal Görüntü; İki Kutuplu Dünya, Reel Politik; Çok Kutuplu Dünya", *2023 Dergisi*, Sayı 90, (2008), ss.18.

¹² **Nejat Eslen**, *Çok Kutuplu Düzene Doğru*, Ankara: Truva Yayınları, 2005, s. 22-25.

¹³ **Ahmet Davutoğlu**, *Stratejik Derinlik*, İstanbul: Küre Yayınları, 2004, s. 109, 110.

sonrasında uluslararası ilişkilerde ulusal ve küresel tehditlerin yapılarında değişiklikler meydana gelmiş, güvenlik algılamalarında ciddi dönüşümlerin görülmüştür. Dolayısıyla yeni gereksinimlerin ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur. Silah teknolojisinde yeni gelişmeler belirginleşmiş, silah satışları tırmanmış ve kitle imha silahlarına eğilim artmıştır. Küreselleşme sürecinin bir sonucu olarak gelir dağılımındaki adaletsizliğin Kuzeyin gelişmiş ülkeleri ile Güneyin az gelişmiş ülkeleri arasında daha da artması kitlesel isyanları beraberinde getirirken, az gelişmiş ülkelerdeki radikal akımların nüfuzunu güçlendirmiştir. Bu durum terörün hem çeşitlenmesine, hem de boyutlanarak küresel nitelik kazanmasında tetikleyici rolü olduğunun kanıtıdır.¹⁴

11 Eylül sonrasında uluslararası terörle mücadele kapsamında ABD'nin Afganistan'ı yeniden yapılandırma çalışmalarıyla başlayan süreçte Avrasya'da yeni jeopolitik gelişmeler yaşanmış, enerji stratejilerinde değişim gözlenmiştir. Yeni dönemde enerjinin artan önemi ile Asya, uluslararası stratejik ilgi alanına dönüşmüştür. Bölge ülkeleri jeostratejik değer kazanmışlardır. Asya jeopolitiğinde meydana gelen değişimler, bölgenin jeoekonomik formasyonunda şiddetli çekicilik oluşturmuştur. Bu bağlamda Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra jeopolitik teorilere göre dünyanın merkezi alanını oluşturan; Balkanlar, Orta Doğu, Kafkasya, Karadeniz ve Orta Asya bölgelerinde ortaya çıkan otorite boşluğu alanında hakimiyet mücadelesi doğmuştur. Çin, Rusya, ABD ekseninde birçok aktörün müdahil olduğu mücadele söz konusu kaynakların ve bu kaynakların bulunduğu enerji havzalarının kontrolünün ne denli önemli olduğunu göstermektedir.¹⁵

Bundan dolayı küresel ve bölgesel güç ilişkileri enerji temelinde yeniden tanımlanmaktadır. Ekonomik kalkınma, ulusal refah ve ulusal güvenliğin sağlanmasının yanında artık uluslararası ilişkilerde gündemi belirleyebilen bir araç olan enerjiye talebin gün geçtikçe artması dengeleri hassaslaştırmaktadır. Zengin

¹⁴ İ. Yaşar Hacısalıhoğlu, "Soğuk Savaş Sonrasının Jeopolitiğinden Yansıyanlar"

http://www.jeopolitik.org/index.php?option=com_content&task=view&id=29&Itemid=28, Erişim Tarihi; 12 Eylül 2008.

¹⁵ Çağrı Kürşat Yüce, "Hazar Havzasının 21.yüzyıl Enerji Savaşlarındaki Rolü", *Global Strateji Dergisi*, Sayı 11, (2008), s. 128-131.

doğal kaynaklarını ele geçirmek, kontrol etmek, üretim ve pazarlamasını yapmak için büyük bir rekabet içinde olan devletlerin çıkarlarının çatıştığı bölgelerde ciddi güvenlik kaygıları ortaya çıkmaktadır.

Stratejik noktaların ve enerji kaynaklarının bulunduğu bölgeler olan Basra Körfezi'nden kuzeydeki Hazar Denizi'ne uzanan merkezi Asya bölgesindeki konjonktürlerin, dış müdahalelere uygun olması, dolayısıyla dış güçlerin kendilerine bağımlı alanlar oluşturmaya yönelik politikaları, buraları silahlandırmaları, çözümlenmemiş sorunları gündeme getirerek bölgelerdeki tansiyonları yükseltmeleri, sorunları derinleştirmekte ve bölgesel çatışmalar, istikrarsızlık kaçınılmaz olmaktadır.¹⁶ Bu nedenle bölgesel ve etnik çatışmalar büyük çaplı savaşların yerini almış, siyasi ve ekonomik çıkar çatışmaları ön plana çıkmıştır. Dünya genelinde “tehdit” değişmiş ve yerini “riskler” almıştır.

Hakimiyet mücadelesinin yaşandığı Orta Doğu, Balkanlar, Kafkasya, Güney Asya gibi bölgelerde yaşanan sorunlara bakıldığında belli bölgelerde toplanan, çözümlenmemiş ve ortak özellikleri olan sorunlar olduğu görülmektedir. Bunun nedeni devletlerin otoriter yapıları, ekonomik ve siyasal istikrarsızlıkları, sınır anlaşmazlıkları, etnik ve dinsel farklılıkların neden olduğu sorunlar, büyük devletlerce siyasi araç olarak kullanılmalarıdır. Küresel ya da bölgesel güç olma yolunda politikalar oluşturan devletler, bu doğrultuda bir takım zenginliklere ulaşabilmek amacıyla çıkarlarının kesiştiği coğrafyalardaki diğer aktörlerin davranışlarına etki etmeye çalışmaktadırlar. Günümüzde barış, demokrasi ve insan hakları gibi değerler ön plana çıkarılarak devletler, uluslararası organizasyon ve anlaşmalarla köşeye sıkıştırılabiliyor, onların iç yapısına daha rahat karışılabilir hale gelmiştir. Politik istikrarsızlıklar; bölgedeki gelişmelere müdahale edebilmek, yerel hükümetleri askeri ittifaklar kurmaları ya da önlemeyi istedikleri diğer güvenlik anlaşmalarını sağlamaları doğrultusunda zorlamak için kullanılmaktadır. Dış güçlerin daha büyük fırsatlar yakalamasına olanak veren bu tür ittifaklar komşu devletler

¹⁶ **Hakkı Soylu**, “Enerji Koridoru Olma Yolunda Türkiye İçin Doğal Gazın Önemi”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Sayı 10, (2007), s. 4-7.

açısından daha büyük güvensizliklere neden olabilmekte ve bu durum da söz konusu ülkelerin kendilerine yeni askeri bağlantılar aramalarına yol açmaktadır. Bölgede ŞİÖ ve GUAM gibi daha çok güvenlik yönü ağır basan örgütlenmelerin bulunması güvenlik kaygılarını daha açık bir biçimde gözler önüne sererken, bu durum silahlanma yarışını da beraberinde getirmektedir. Bölgedeki savaş potansiyeli, sınır çekişmeleri ve bölgesel anlaşmazlıklar, otoriter rejimlerin egemenliği, büyük ekonomik eşitsizlikler, uzun süreli bölgesel rekabetler, etnik ve dinsel nedenlerden kaynaklanan sorunlar ile birlikte ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Dış güçlerin stratejik önemi olan bu bölgelere askeri ve ekonomik müdahaleleri ve uygulanan çatışmacı dış politikalar, sorunları hassaslaştırmaktadır.¹⁷

Zaman, mekan ve boyutu tam olarak kestirilemeyen dünyanın herhangi bir noktasında cereyan eden bir hadisenin bütün devletleri ilgilendirdiği küreselleşme çağında uluslararası barış ve güvenliğin korunması için artık uluslararası ilişkiler aktörlerinin birlikte hareket etmesi gerektiği paylaşılan bir gerçektir.¹⁸ Küreselleşmiş bir dünyada karşılıklı bağımlılık egemenliğe üstün hale gelmektedir. Ulusal güvenlik küresel güvenlik karşısında silinmekte, her varlığın güvenliği doğrudan, yakın veya uzak tüm diğerlerinin güvenliğini ilgilendirmeye başlamaktadır. Dolayısıyla uluslararası aktörlerin birbirlerine bağılıklarının mevcut olduğu günümüzdeki uluslararası siyasi sistemin, tek bir devlet hegemonyası altında şekillenmesi mümkün görünmemektedir.¹⁹

Bu nedenle ABD'nin kurmak istediği tek kutuplu sistemin temelleri ele alındıktan sonra çok kutuplu sisteme geçiş üzerinde durulacaktır. Çok farklı aktörlerin dahil olduğu yeni güç mücadelesinde öne çıkan Asya'nın önemi vurgulanacaktır. Asya'nın jeopolitiği ve hassaslaşan güvenlik dengelerine değinilecektir. Aktörlerin bölge üzerindeki nüfuz mücadelesi, enerji temelinde

¹⁷ Ufuk Tepebaş, "Soğuk Savaş ve 11 Eylül Sonrası Uluslararası Sistemdeki Değişimin Güvenlik Algılamalarına Etkisi ve Türkiye", <http://www.tasam.org/index.php?altid=477>, Erişim Tarihi; 2 Ekim 2008.

¹⁸ **Esat Arslan**, "Sanal Görüntü: İki Kutuplu Dünya Reel Politik: Çok Kutuplu Dünya", *2023 Dergisi*, Sayı 90, (2008), s. 22.

¹⁹ **Saruhan Özel**, *Global Dengesizliklerin Dengesi*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2008, s. 91-35

yapılan çıkar tanımlamaları ve oynanan yeni büyük oyun açıklanacaktır. Aktörler arasında oluşan yakın ilişkiler, kurulan işbirlikleri ve oluşan yeni güç dengelerine bakılacaktır.

1) Tek Kutupluluğun Sonu, Çok Kutupluluğun Başlangıcı

Uluslararası anlamda güç, bir devletin siyasi, ekonomik ve askeri anlamda istediği sonuçları elde edebilmesi olarak tanımlanmaktadır. Arzu edilen sonuçların alınması yeteneği çoğunlukla belli kaynaklara sahip olmaya bağlıdır; bu nedenle güç, kısaca, nispeten büyük oranda nüfus, toprak, doğal kaynaklar, ekonomik kuvvet, askeri kuvvet ve siyasi istikrar gibi unsurlara sahip olmak şeklinde tanımlanır.²⁰ Hegemonya ise bir ülkenin, bir başka ülke ya da bölge üzerinde oluşturduğu belirleyici etki ya da denetimdir. Günümüzde hegemonya, bir ülkenin başka bir ülke, ülkeler grubu ya da bölgeyi kendi etki alanı içine aldığı, kendisine bağlı birimler, uydular oluşturduğu bir ilişki biçimi olarak tanımlanmaktadır.²¹ Bir sistem içerisindeki bir elemanın diğerlerinden üstün, baskın olması için de güç unsurlarına sahip olması gerekir. Bu nedenle hegemonya, ekonomik (yüksek verimlilik, teknolojik üstünlük, dünya ticaretinde ağırlık ve etkili para), siyasal, ideolojik-kültürel ve askeri olmak üzere çok boyutludur. Aynı zamanda her zaman risk altında bir olgudur.²²

Uluslararası sistemde her zaman bir hegemon gücün varlığı söz konusu olmuştur. Soğuk savaş sonrası dönemde de tek süper güç olarak kalan ABD, hegemonik güç olma yönündeki politikaları hız kazanmıştır II. Dünya Savaşı ile elde ettiği Batı'daki üstünlüğünü, 1989 Orta ve Doğu Avrupa demokratikleşme hareketleri ve SSCB'nin dağılması ile perçinlemiş olan ABD, etki ve nüfuz alanını

²⁰ Joseph S. Nye, *Amerikan Gücünün Paradoksu*, çev. Gürol Koca, İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2003, s. 5.

²¹ Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, İstanbul: Der Yayınları, 1996, s. 320

²² Asem Nauşabay Hekimoğlu, *Rusya'nın Dış Politikası*, Ankara: Vadi Yayınları, 2007, s. 276.

daha da genişletmişti. ABD'nin yayılmacı stratejilerine gerekçe oluşturan 11 Eylül saldırıları sonrası ABD emperyalizmi askeri üsler kurarak yayılmaya devam etmiş, bu üsleri kullanarak tüm dünyada yeni bir egemenlik düzeni oluşturabilmenin çabası içerisinde olmuştur. Kapitalist sistemi dünya ülkelerinde geçerli kılmaya çabasına girmiştir.²³

21. yüzyıl liderliğindeki ABD'nin temel güç kaynakları; teknolojik liderlik, askeri ve ekonomik büyüklük, yumuşak güçtür. ABD hegemonyasının en önemli ayağını askeri alandaki üstünlüğü oluşturmaktadır. Bu durumu açıklayacak en çarpıcı örnek Savunma Bakanlığı'nın, 2006 yılı savunma bütçesini 475 milyar dolar olarak açıklaması olmuştur ki bu miktar dünya devletleri savunma harcamaları toplamının yarısına eşittir. 135 ülkede askeri ve ülkesi dışında 702 önemli ana üs tesisi bulunan ABD'nin asker sayısı 1.400.000 civarında olup, bunun yüzde 25'i ABD dışında görev yapmaktadır. Bu durum, ABD'yi askeri hegemonyada rakipsiz kılmaktadır.²⁴

ABD, ekonomi açısından, dünya üretiminde yüzde 20,6'lık paya sahiptir ve dünyanın en büyük küresel şirketlerinin çoğuna sahip olmakla birlikte en çok kar yapan petrol şirketlerini de elinde bulundurmaktadır (Chevron, Conoco Philips ve Exxon). 19. yüzyıldan itibaren dünyanın en büyük ekonomisi durumuna gelen bu ülke, ekonomi alanındaki liderliğini uzun yıllar boyu sürdüremeyeceğe benzemektedir. Bu durumun en büyük etkeni küreselleşme ile birlikte diğer ülkelerin dünya üretimindeki paylarının giderek artıyor olmasıdır. Ekonomik sebeplerin dışındaki bir diğer unsur ise; yanlış politika ve göreceli olarak başarısızlıkla sonuçlanan hegemonya girişimleriyle ABD'nin süper güç imajını yavaş yavaş siliyor olmasıdır.²⁵

ABD'nin temel güç kaynaklarından biri olan yumuşak güç, siyasi gündemi diğer insanların önceliklerini şekillendirecek biçimde belirleme kabiliyetine dayanır.

²³ Anıl Çeçen, "Çok Kutuplu Dünyada 7.Kutup", 2023 *Dergisi*, Sayı 90, (2008), s. 18.

²⁴ Yılmaz Aklar, "Küresel Güvenlik Gelişmeleri ve Öngörüler", *Stratejik Öngörü* 2023, Asam 2006, s. 10.

²⁵ Mehmet Seyfettin Erol-Çiğdem Tunç, "11 Eylül Sonrası ABD'nin Küresel Güç Mücadelesinde Orta Asya", *Avrasya Dosyası*, Sayı 11, (2007), s. 9.

Kültür, ideoloji ve kurumlar gibi soyut güç kaynaklarıyla istediği şeyin karşı tarafça da istenmesini sağlamaya dayanan bir nevi ayartma ve cezbetme kabiliyetidir. Bu bakımdan bir ülkenin kültürünün evrenselliği ve uluslararası faaliyet alanlarını yöneten uygun kural ve kurumları oluşturma kabiliyeti, son derece önemli güç kaynaklarıdır. 11 Eylül 2001 sonrası Orta Asya’da etkinliğini artıran ABD, Bölge halkları üzerinde sosyal ve kültürel emperyalizmin en etkin yöntemi olan yumuşak savaşı (*soft war*) kullanmaktadır.²⁶

Demokrasi, kişisel özgürlük, açık toplum gibi kavramlar ABD’nin yumuşak gücünü kullanmasının dayanakları olmuştur. Küreselleşme yolunda ortaya çıkan bu kavramlar, ABD’nin “süper güç”ünü sürekli kılmak için kullandığı en büyük silahı durumundadır.

Uluslararası terörizmle mücadeleyi hedef seçen ABD, aynı zamanda bunu bir siyasi “araç” olarak kullanma eğilimine gitmektedir. Sovyet sonrası alanın yeniden yapılandırılması ve Sovyet etkisinin temizlenmesi hedefi ile Ukrayna, Gürcistan ve (sınırlı ölçüde) Kırgızistan’da gerçekleştirilen “renkli devrimler” bu durumun en belirgin örneğidir. ABD, çıkarlarının öne çıktığı her bölgede, güç kullanımını da içeren politikalar ile hegemon güç olarak hareket etmektedir.

ABD’li uluslararası ilişkiler uzmanı Nye ise; ABD’nin dünyadaki tek güç olarak adlandırılmasına rağmen yeni sistemin eskisine göre çok daha karışık olduğunu belirtmektedir. Nye; dünya siyasetinin gündeminin sadece dikey ya da yatay oynayarak kazanılabilen üç boyutlu bir satranç tahtası haline geldiğini, bu tahtanın en üstünde askeri gücün yer aldığını, bu noktada da ABD’nin tek süper güç olduğunu ve bu konuda hegemonya kavramlarıyla konuşmanın doğru olacağını belirtmektedir. Ortadaki satranç tahtasında ekonomik gücün çok kutuplu olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda askeri anlamda tek güç olan ABD’nin, Avrupa Birliği, Japonya, Çin Halk Cumhuriyeti ve diğerlerinin kabulü olmadan ticarette, mali düzenleme konularında istediği sonuçları alamayacağını ifade etmiştir. ABD’nin,

²⁶ **R.Kutay Karaca**, “ÇHC’nin Küresel Güç Olma Stratejisinde Enerji Faktörü”, *2023 Dergisi*, Sayı 16, (2007), s. 28.

Uluslararası Para Fonu'nda, Dünya Ticaret Örgütü'nde güçlü üstünlüğüne rağmen tek başına kararlar verememesi buna örnektir. Alttaki satranç tahtasında yer alan terörizm, uluslararası suç, iklim değişikliği ve bulaşıcı hastalıkların yayılması gibi uluslararası konularda ise gücün, çok daha geniş bir alana yayıldığını ve devletler ile devlet dışı aktörlerin etkisinin çok daha fazla olduğunu, dolayısıyla sistemin “tek kutuplu” bir hale geldiğini söylemenin yanlış olacağını iddia etmiştir.²⁷

ABD hegemonyasının tarihi temelleri 1912 yılında Woodrow Wilson'ın başkan olduğu yıllara dayanır. ABD, Wilson'ın başkanlığından sonra dünya gücü haline gelmiştir. ABD, 1914'te başlayan I. Dünya Savaşı'nda önce tarafsız kalmış, 1917 yılında savaşa ortak olmuştur. 1918 yılında yayınlanan “Wilson Prensipleri”, dünyanın yeni dönemde nasıl şekil alacağını işaretlerini vermiştir. Başkan Yardımcısı Dick Cheney, daha 1989'da tek kutuplu dünya düzenini kurmayı hedefleyen bir askeri-politik strateji hazırlatmıştır. Savunma Planlama Rehberi, ABD'nin 21. yüzyılda tek kutuplu dünya düzenini sürdürebilmesi için Asya ve Avrupa'da sürekli politik üstünlük kurması gerektiğini ileri sürmüştür. Raporda, ABD'nin kitle imha silahı bulundurduğundan şüphe edilen ülkelere önleyici saldırılarda bulunması savunulmuştur.²⁸

11 Eylül sonrasında, ABD dış politikası, Bush doktrini olarak da bilinen 17 Eylül 2002 tarihli Ulusal Güvenlik Strateji belgesi ile, ABD'nin küresel hegemonik hâkimiyeti için sert güç ve güvenlik unsurlarına dayanan tek taraflı bir politika izlemeyi sürdürmüştür. Söz konusu belgede terörist ve zorba yapıların tehditlerine karşı barışı korumak, büyük güçler arasında iyi ilişkiler tesis ederek barışı muhafaza etmek, açık ve özgür toplumları teşvik ederek barışı her kıtada yaymak hedeflerine yer verilmiştir. Amerika Birleşik Devletleri, gelecekte dünyanın tek egemen ve merkezi gücü konumunda olacağı tek merkezli yeni bir dünya düzenine

²⁷ **Joseph S. Nye**, *Amerikan Gücünün Paradoksu*, çev. Gürol Koca, İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2003, s. 46,48.

²⁸ Ümit Özdağ, “Gelecek 20Yılda Temel Çelişkiler”, http://www.umitozdog.com/detay_makale.asp?id=171, Erişim Tarihi; 13 Ekim 2008.

yönelmektedir.²⁹ ABD, otorite boşluğu bulunan bazı önemli jeopolitik bölgelerde kendisine bağımlı olabilecek biçimde yeni otorite düzenlerinin oluşumuna ağırlık vermektedir. Bu şekilde aynı zamanda diğer güçlerin bu boşluklardan yararlanarak büyümelerinin önü kesilmek istenmektedir.

Bu doğrultuda ABD, kendi merkezi konumunu koruyarak yeni düzeni oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu amacı engelleyebilecek başka bir hegemon gücün ortaya çıkışını önlemek istemektedir. ABD, “Güçlerimiz, muhtemel potansiyel hasımlarımızı ABD ile eşit veya ondan daha üstün bir askeri yapılanmaya ulaşmaya vazgeçirecek kadar güçlü olacaktır.” ifadesine yeni Ulusal Güvenlik Strateji belgesinde yer vererek, potansiyel rakiplerinin kendisini geçmeye asla teşebbüs edemeyecekleri tek kutuplu bir küresel güvenlik anlayışı benimsediğini açıkça belirtmiştir. Bu nedenle, ABD’nin dünyadaki güçlü ve etkin konumunu sürdürmek için hiçbir ülkenin silahlı kuvvetinin kendi silahlı kuvvetlerine eşit veya ondan daha üstün duruma gelmesine sıcak bakmayacağı anlaşılmaktadır.³⁰ ABD stratejisi; tek süper güç olarak ayakta kalmak olduğu için, bunu tehdit edebilecek tüm gelişmelere karşı çıkmak öncelikli politika olarak gündeme gelmektedir. Büyük ülkelerden ya da büyümekte olan ülkelere herhangi birisinin öne çıkması durumunda, ABD politikasının bu öne çıkan ülkeyi diğer ülkelerin desteklenerek dengelenmesine çalışmak biçiminde yoğunlaştığı görülmektedir. Birbirine eşit düzeyde ülkelerin var olduğu ve bunlar arasındaki ilişkilerin ABD kontrolünde sürmesini istemektedir. ABD, diğer ülkelerin ilişkilerini, rekabet ve işbirliği alanlarını izleyerek, yönlendirerek gerekirse müdahale ederek büyük güç olmaya aday ülkelere herhangi bir tehdidin kendisine yönelmesine izin vermeyecektir.³¹

Ancak ABD’nin hazırladığı yeni ulusal güvenlik stratejisi ve bu bağlamda uyguladığı terörle küresel savaş konsepti küresel denge yerine ABD aleyhine

²⁹ Ferhat Pirinççi, “Soğuk Savaş Sonrasında ABD’nin Orta Asya Politikası; Beklentiler ve Gerçeklikler”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Sayı 63-1, (2005) ss. 212-215.

³⁰ N.Reşat Ödün, “NATO’ya Karşı Yeni Bir Pakt mı Doğuyor?”,

<http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=2562&kat2=6> Erişim Tarihi 8 Kasım 2008.

³¹ Anıl Çeçen, “ABD Süper güç olarak kalabilir mi?”, *Avrasya Dosyası*, Cilt 6, Sayı 2 , (2000), s. 233-250

kutuplaşmaları güçlendirmektedir. ABD'nin bu hegemonik politikaları karşısında diğer dünya devletleri birleşmeye ve ABD'yi dengeleyici politika arayışlarına yönelmektedirler.

Rusya Devlet Başkanı Medvedev, 2008 yılında Rus dış politikasının ilkelerini açıklarken, “Dünya çok kutuplu olmak zorunda. Tek kutuplu dünya kabul edilemez” söylemiyle ABD hegemonyasından ciddi rahatsızlık duyduğunun resmi açıklamasını yapmıştır.³² ABD hegemonyasına meydan okuyabilecek bir küresel güç olacağının sinyallerini veren Rusya, Asya'nın büyük devletleri ile birlikte ABD'ye karşı çıkmakta ve batı bloğuna karşı çeşitli dayanışma anlaşmaları imzalamaktadır. Çin ve Rusya'nın merkezinde yer aldığı, Şanghay İşbirliği Örgütü alternatif bloğun en somut örneğidir. Rusya'nın Çin, Hindistan ve Japonya gibi Asya kıtasının önde gelen büyük ülkeleri ile yakınlaşma ve dayanışma amaçlı imzaladığı antlaşmalar, ABD'nin çoklu denge düzenini ciddi boyutlarda zorlayan girişimler olarak ortaya çıkmıştır.

İşbirliğinin temelinde çok kutuplu dünyanın daha istikrarlı ve güvenilir bir düzen sağlayacağı düşüncesi vardır. Yalnız siyasi değil aynı zamanda ekonomik anlamda da çok kutuplu bir dünya oluşturmak bölge ülkelerince paylaşılan bir istektir.

Çin, Avrupa, Hindistan, Japonya ve Rusya gibi etkin güçler dışında; bölgesel güçler, uluslararası örgütler, şirketler, medya kuruluşları, dini hareketler, terör örgütleri, ilaç kartelleri ve sivil toplum örgütleri ABD hegemonyasını tehdit etmektedir. Çok çeşitli aktörlerin uluslararası sistemde etkin rol oynayabilmesinin kaynağı ise küreselleşmedir. Çünkü küreselleşme sürecinde aktörler mali ve teknolojik kaynakları üretilen bir araya getirmeleri sonucu güçlenmektedirler. Bu

³² **Elif Kutsal**, “Rusya'nın DTÖ Üyelik Müzakereleri ve Çok Kutuplu Dünya Yaratma Politikası”, <http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=136> , Erişim Tarihi; 9 Temmuz 2009

sayede bölgesel veya küresel açıdan etkili olabilecek aktörlerin sayısı artmaktadır ve bu durum tek kutupluluğun zorluğunu ortaya koymaktadır.³³

2) Asya Yüzyılına Doğru

Asya, tarih boyunca Pasifik'ten Atlantik'e, Kuzey Denizi'nden Hindistan Alt kıtası'na kadar oldukça önemli bir jeostratejik ve ekonomik alan olarak varlığını sürdürmüştür. 19 ve 20. yüzyılda bütün dünya için, insan gücü ve hammadde temini açısından merkez konumunda olan Asya, en önemli enerji kaynaklarının çok büyük bir kısmına sahip olmasıyla 21. yüzyılın yeni dengelerinin kurulduğu dinamik bir bölge haline gelmiştir. Bu nedenle 19. yüzyıl Avrupa çağı, 20. yüzyıl Amerika çağı, 21. yüzyıl ise Asya çağı olarak nitelendirilmektedir.³⁴

Asya'nın enerji kaynakları üzerindeki tartışılmaz hakimiyeti ve aynı zamanda bütün stratejik kavşakların yine büyük bir kısmını kapsaması kıtaya olan ilgiyi artıran başlıca nedenlerdir. Aynı zamanda en hızlı büyüyen ekonomilerin bu kıtada yer alması, dünyadaki ekonomik güç denge merkezinin Batı'dan Doğu'ya doğru kaymasını beraberinde getirmiştir.³⁵ Demografik güce ve hızla büyüyen ekonomilere sahip olan Çin ve Hindistan, Soğuk Savaşın ardından yeniden yapılanmakta olan Rusya, ekonomik güç Japonya ve dünyanın en stratejik hattını oluşturan Rimland kuşağı üzerinde İslam Dünyasının en büyük güçleri Asya kıtasında yer almaktadırlar.

Son dönemlerde ekonomik ve siyasi ağırlığı artan Asya'yı tanımlayan dinamiklerin, yaşanan gelişmelerin ve kıtada yer alan aktörlerin analiz edilmesi yeni uluslararası sistemin yapısını anlamayı sağlayacaktır.

³³ **Esat Arslan**, “Sanal Görüntü; İki Kutuplu Dünya, Reel Politik; Çok Kutuplu Dünya”, 2023 Dergisi, Sayı 90, (2008), s. 18.

³⁴ **Ahmet Davutoğlu**, *Stratejik Derinlik*, Ankara: Küre Yayınları, (2004), s. 188.

³⁵ III.Uluslararası Türk-Asya Kongresi Asya'da Güvenlik ve Strateji İşbirliği Çin-Hindistan-Rusya Sonuç Bildirgesi, Ankara: TASAM, 03.06.2008.

2.1.Asya'nın Jeopolitiği ve Bölgesel Güvenlik

Asya kıtası, 48 ülkeyi ve dünya nüfusunun %60'ını, dünya ekonomisinin %40'ını, dünyada en büyük ekonomik ilerleme kaydeden ülkelerin bir kısmını ve dünyadaki en büyük kültürel çeşitliliği barındırmaktadır. Asya, aynı zamanda çelişkiler kıtasıdır. En düşük ve en yüksek nüfus yoğunluğuna sahip ülkeler, kişi başına düşen milli gelir bakımından dünyanın en zengin ülkelerinden bazıları ile en fakir ülkeleri, enerji bakımından dünyanın enerji zengini ve enerjiden yoksun ülkeleri bu kıtada yer almaktadır.³⁶

Doğu Asya'da yükselen ekonomik güçler ile Orta Asya'da bulunan jeoekonomik kaynaklar Asya'nın Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası ilişkiler içindeki ağırlığını artırmıştır. Önümüzdeki yıllarda dünya ekonomisinde beklenen %50'lik büyüme'nin %80'ini Asya ülkelerine ait olacağı öngörülmektedir. Son yedi yıldır Asya ülkeleri GSYİH'lerinin ortalama büyüme oranı %6 olarak gerçekleşmiş ve Asya kıtasının küresel büyümeye katkısı %20 seviyesinde olmuştur. Asya ekonomilerinin toplam büyüklüğü, tüm dünya ekonomileri toplamının dörtte birine karşılık gelmektedir. Bu oran ticaret hacmi için üçte bir, döviz rezervleri için ise dörtte üçtür.³⁷

Asya kıtası, jeoekonomik konumu ve önemi, sahip olduğu enerji kaynakları ve yer altı zenginlikleri, çok kültürlülüğü, etnik ve dil çeşitliliği ile küresel ilginin odağı haline gelmiştir. Büyük güçlerin stratejileri çerçevesinde yeniden anlamlandırılan kıta, stratejik mücadelenin önemli sahnelerinden biri olmuştur. Bu durum Asya diplomasisine daha hassas ve karmaşık bir nitelik kazandırmıştır.

³⁶ Anıl Çeçen, "İkinci Kutup İçin İşbirliği",

<http://www.tusam.net/print.asp?id=211&tbl=MAKALELER&fld=makale> Erişim Tarihi; 10 Nisan 2009

³⁷ IV.Uluslararası Türk Asya Kongresi Sunumu, <http://www.tasam.org>, Erişim Tarihi; 22 Mayıs 2009

Soğuk Savaş sonrası oluşan uluslararası konjonktür açısından dönemin en yoğun değişim geçiren kıtası olan Asya, SSCB'nin dağılması ile jeopolitik, jeoekonomik, jeokültürel bakımdan yeni bir döneme girmiştir. Aynı zamanda Küresel güvenlik yapısında da hassas konuma sahip olan kıta anarşik yapısıyla çatışma ve gerginlikler bölgesidir.³⁸

Asya-Pasifik'in ekonomik ve siyasi bir güç merkezi olarak yükselişe geçmesi, uluslararası güç dengesinin ağırlık merkezinin bu bölgeye kaymasını beraberinde getirmiştir. Bunun sonucu olarak kıta, dışarıdan müdahalelere açık hale gelmiştir. Ayrıca krizlerin, bölge ülkelerce birbirlerine karşı kullanmak istemeleri sürekli çözümsüzlük durumuna neden olmuştur.

Kafkasya'daki güvenlik sorunları; yeni bağımsızlığını kazanan ülkelerin yaşadıkları iç istikrarsızlıklar, yeniden yapılanma süreçleri, iç yapılarından kaynaklanan sorunlar, milliyetçiliğin canlanması ve etnik temelli sorunların tırmanması, krizleri aşmak için gerekli olan mekanizmaların olmaması sebebiyle kolay çözülemeyecek noktaya erişmiştir.³⁹ Aynı zamanda bölgede bulunan zengin enerji kaynakları, yaşanan aşırı nüfus artışı, ekonomik büyümenin getirdiği pazar ve ileri teknoloji mücadelesi, güvenlik ve istikrar arayışını körükleyerek silahlanma ve savunma ittifaklarını güçlendirme eğilimlerini ön plana çıkarmaktadır. Bu durum bir yandan kitle imha silahlarının yayılması eğilimini tırmandırırken, diğer taraftan da bölgede Çin, Hindistan, Japonya, ABD, Rusya arasındaki güvenlik dengelerini hassaslaştırmaktadır.

Azerbaycan'da Dağlık Karabağ sorunu, Gürcistan'ın Abhazya ve Osetya sorunları bölgedeki sorunların başında gelmektedir; Azerbaycan ile Ermenistan arasında yaşanan Dağlık Karabağ sorunu, daha bu devletler bağımsızlıklarını kazanmadan 1988'de başlamıştır. Dağlık Karabağ çatışması Karabağ'daki Ermeniler'in Ermenistan'a bağlanma talepleriyle başlamış ve kısa sürede Dağlık

³⁸ **Ahmet Davutoğlu**, *Stratejik Derinlik*, İstanbul: Küre Yayınları, 2004, s. 203.

³⁹ **Kamer Kasım**, "11 Eylül Sürecinde Kafkasya'da Güvenlik Politikaları", *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi (OAKA)*, No.1, Cilt:1, (2006), s. 19-35.

Karabağ bölgesi dışında Azerbaycan'ın diğer bölgelerine de yayılmıştır. 1991 yılında Azerbaycan ve Ermenistan'ın bağımsızlıklarını kazanmaları ve Dağlık Karabağ'daki Ermeniler'in de "Dağlık Karabağ Cumhuriyeti"ni ilan etmeleri ile farklı bir boyut kazanmıştır. Bu sorun iki ülke arasındaki politik, ekonomik istikrarı etkilerken, bölgesel güçler arasındaki rekabeti de daha tehlikeli kılmıştır. Rusya ve ABD 'nin müdahil oldukları bu sorun küresel dengelerinde hassas noktası haline gelmiştir.

Gürcistan'ın yaşadığı Osetya sorunu da bölgesel güçler kadar küresel güçleri de ilgilendiren bir sorun niteliğindedir. Güney Osetyalıların Kuzey Osetya ile birleşme talebi ile başlayan sorun, Gürcistan'ın Güney Osetya'nın özerk statüsüne son vermesiyle tehlikeli bir boyut kazanmıştır. Gürcistan'da yaşanan bir diğer sorun olan Abhazya sorunu ise Gürcistan'ın Abhazya'nın özerkliğinin kaldırılması ile birlikte başlamıştır. 4 Nisan 1994'de deklarasyon ile çatışmalara son verilmiştir ancak sorun çözülememiştir. Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü tehdit eden bu sorunlar karşısında bölgesel güçlerin izlediği politikalar güvenlik kaygılarını artırmıştır. Rusya, Gürcistan'ın BDT üyeliği ile ülkedeki askeri varlığını devamını sağlamıştır. Gürcistan'ın Rus askeri üslerinden duyduğu rahatsızlık ve güvenlik kaygısı ülkeyi ABD'ye yaklaştırmıştır. Özellikle 11 Eylül sonrasında askeri ve ekonomik işbirliği süreci başlamıştır. Gürcistan'da Shevardnadze'nin düşürülmesi ve Saakaşvili'nin devlet başkanı olmasına yol açan kadife devrimin ardından Gürcistan daha fazla ABD'ye yaklaşmıştır.

Kafkasya'da diğer bir güvenlik sorunu Çeçenistan Sorunu'dur. Rusya Federasyonu'ndan ayrılmaya yönelik taleple 1994 yılında gerçekleşen çatışmalar ile başlayan sorun hala çözülememiştir. Terörizmle mücadele kapsamında Çeçenistan'a giren Rus ordusu bölgede istikrar konusunda ciddi kaygılara yol açmıştır.

Pakistan ile Hindistan arasında yarım yüzyılı aşkın süredir yaşanan Keşmir sorunu, Orta Doğu merkezli yaşanan gelişmeler, bölgedeki etnik çeşitlilik, dışarıdan dayatılan demokrasi talepleriyle oluşturulan stratejik boşlukların farklı unsurlar tarafından doldurulması tehlikesi, Çin-Tayvan ve Çin-Japonya gerginliği bölgedeki güvenliği ve istikrarı tehdit etmektedir. Soğuk Savaş sonrası bölgede ortaya çıkan

güvenlik boşlukları karşısında Çin, Hindistan ve Rusya etki ve sorumluluk alanlarını genişletmektedirler.

Hindistan-Pakistan arasında yıllardır süren ve tarafları nükleer savaşın eşiğine getiren Keşmir Sorununun çözümü konusunda olumlu adımların atılması bölgenin güven ve istikrara kavuşacağı sinyallerini vermektedir. Ayrıca ABD, Rusya ve Çin gibi küresel güçlerin de kendi çıkarları nedeniyle sorunun barışçıl yolla çözülmesine destek vermeleri barış fırsatını artırmaktadır. İki devlet arasında yapılan barış görüşmeleri dünyadaki ekonomik ve siyasi gelişmeleri etkileyebilecek nitelikteki Çin-Hindistan işbirliğinin devamı olması açısından önemli bir gelişmedir. Ayrıca Çin, Pakistan merkezli Güney Asya politikasını Çin-Pakistan-Hindistan bölgesel işbirliği şekline dönüştürmek istemektedir.⁴⁰

ABD'nin "Terörle Savaş" adı altında Afganistan'daki Taliban rejimini devirmesi ile Afganistan, çatışma ortamına dönüşmüştür. Ülkede ABD ve NATO güçlerinin giderek daha da başarısız olmaları, ülkede Taliban ve El-Kaide terör örgütünün güçlenmesi ve güvenliğin tam anlamıyla sağlanamaması, istikrarsızlığın diğer bölgelere sıçraması ve yayılması ihtimalini kuvvetlendirmektedir. AB'yi gaz açısından gittikçe kendine bağlamakta olan Rusya, bu tekelleşmeyi bozmaması açısından AB ülkelerinin NATO şemsiyesi altında Afganistan'da bulundurduğu birliklerden rahatsız olmaktadır. İstikrarsızlığın enerji kaynaklarının batıya taşınmasını geciktirmesi, Rusya ve İran'ın jeopolitik önemlerini pekiştirmektedir.

Afganistan'daki istikrarsızlığın Pakistan'a yayılma ihtimali önem kazanmaktadır. Nükleer güce sahip olan tek müslüman ülke olan Pakistan, çok fazla ve çok farklı güç odaklarının ve aşiretlerinin varlığı nedeniyle devlet otoritesinin tüm ülkeye götürülemediği bir ülke olarak istikrarsız bir yapıya sahiptir. Özellikle Benazir Bhutto suikasti askeri rejimin sadık yoluyla devrilmesinin yolunu açmış, İslami çevrelerin iktidara gelmesini sağlamıştır. Pakistan'da Taliban yanlısı hareket,

⁴⁰Anıl Çeçen, "İkinci Kutup İçin İşbirliği", <http://www.tusam.net/print.asp?id=211&tbl=MAKALELER&fld=makale> Erişim Tarihi; 2 Ocak 2007.

İslami çevrelerin baskısı ve demokratikleşme sorunlarına bağlı olarak başlayan ve süren çatışmalar, bu ülkenin iç sorunlarının ciddiyetinin ileride bölge için risk oluşturabileceği kaygısını artırmıştır.

Yine son zamanlarda Tibet'te meydana gelen karışıklıklar, bu bölgenin Çin'in Orta Asya yolundaki geçiş kesimine olumsuz etki yapacağını düşündürmektedir. Çünkü Tibet, Çin'den ayrılır da ABD ile işbirliğine girdiği takdirde, Çin'in Orta Asya ülkeleri ve İran bağlantısını kesecektir. Böyle bir durum olursa Orta Asya'da gerilemekte olan ABD için yeniden bir takım umutlar doğabilir.⁴¹

2.2.Yeni Büyük Oyun

Sovyetler Birliği'nin dağılması ve eski Sovyet cumhuriyetlerinin bağımsızlığını ilan etmesi, Orta Asya ve Güney Kafkasya açısından bir dönüm noktası olmuştur. Soğuk Savaş sonrası dönemde bu bölgelerde jeoekonomik, jeokültürel ve jeopolitik parçalanmalar yaşanmıştır.⁴² Farklı etnik unsurların iç içe yaşadığı, yeni bağımsız ulus devletlerin her birinin kendi ulusal kimlik ve egemenlik alanlarını kurma çabalarıyla siyasi sınırların ortaya çıkması, jeokültürel parçalanmanın kaynağını oluşturmaktadır. Jeokültürel parçalanmayı destekleyen jeoekonomik kaynak paylaşımı sorunları, jeopolitik risk alanlarını ortaya çıkarmaktadır. Ortaya çıkan jeopolitik boşluk alanlarının enerji kaynakları bakımından zengin olması, küresel ve bölgesel aktörlerin mücadele alanının bu

⁴¹ **Burak Çınar**, "Tarihte Üçüncü Güç ve Orta Asya Enerji Savaşları", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Sayı 8, (2008), s. 34.

⁴² **Ahmet Davutoğlu**, *Stratejik Derinlik*, İstanbul: Küre Yayınları, 2004, s. 210.

bölgeler olmasını sağlamaktadır. Bu çerçevede bunalım ve çatışma potansiyeli, bölge içi aktörleri, bölgesel ve küresel güçler karşısında hassaslaştırmaktadır.⁴³

Bölgesel güçler arasında jeopolitik boşluk alanlarının doldurulması yarışı şeklinde kendini gösteren güç yapılanmaları fiili durumlarla belirlenen statülerin doğmasına yol açmış hukuki sınırlar anlamlarını kaybetmiştir. Çeçenistan'ın kendi içinde bağımsız bir güç oluşturmaya rağmen uluslararası tanınmadan yoksun oluşu, Azerbaycan'ın uluslararası hukukça tanınan topraklarının %20'sinin Ermeni işgali altında oluşu ortaya çıkan bu fiili durumlara ve bunalım odaklarına örnek teşkil etmektedir.

Bu süreçte eski Sovyet coğrafyasının bağımsız devletleri, uluslararası arenada kendilerine yer bulmaya, iktisadi, siyasi ve sosyal alanda uyum sağlamaya çabalamaktadırlar. Soğuk Savaş sonrasında SSCB'ye olan bağımlılıkları ortadan kalkan ve geçiş sürecini aşma yolunda başlangıçta yüzlerini Batı'ya çeviren ülkeler için bugün bölgesel işbirliği ve çok boyutlu ittifaklar önem kazanmıştır. İttifak arayışlarına yönelen bölgesel güçlerin çıkar uzlaşmasıyla oluşturdukları organizasyonlar, küresel güçlerin ilgi odağı olmaktadır. Uluslararası sistem küresel güçlerin, bölgesel güçleri kendi etki alanları içine almasıyla dinamik denge değişimlerine sahne olmaktadır. Küresel güçlerin Orta Asya ve Kafkasya üzerindeki farklı çıkar tanımlamaları ile oluşan bu denge bölge güçlerinin dış politikalarını yönlendirmektedir.⁴⁴

Bölgenin sahip olduğu enerji rezervleri ve bölge petrol ve doğalgazının dünya pazarlarına ulaştırılması için gerekli olan boru hatları üzerinde söz sahibi olabilmek için devletler ve çok uluslu şirketlerin dahil olduğu rekabet “Yeni Büyük Oyun”u 2000’li yıllarda yeniden gündeme getirmiştir.

Bu rekabetin “Yeni Büyük Oyun” olarak adlandırılma nedeni, 19. yüzyılın sonunda Çarlık Rusyası ve Büyük Britanya arasında (emperyalist savaşların

⁴³ **Haktan Birsell**, “Avrasya Enerji Kaynaklarında Sınırsız ve Kontrolsüz Hakimiyet”, *2023 Dergisi*, Sayı 10, (2007), s. 13-14.

⁴⁴ **Haktan Birsell**, “Yeniden Yeni Dünya Düzenine Doğru”, *2023 Dergisi*, Sayı 15, (2008), s. 38.

yaşandığı) geçen “Büyük Oyun”u andırmasıdır. Şüphesiz Yeni Büyük Oyun, geçen yüzyılın Büyük Oyunundan oldukça farklıdır. Ancak bölge üzerinde bitmeyen rekabetin temelinde bu bölgenin kontrolü, nüfuz ve güvenlik arayışları ve ekonomik çıkarlar yatmaktadır.

Yeni yüzyılda, değişen uluslararası dengeler sonucunda kurulan oyunun sahnesinde ABD, Rusya Federasyonu, Avrupa Birliği ülkeleri Çin gibi küresel aktörler; Türkiye, İran, Hindistan gibi bölgesel aktörler; Kazakistan, Türkmenistan gibi bölge içi aktörler ve büyük enerji şirketleri yer almaktadır. Uluslararası sistemde yer alan aktörlerin sayısındaki bu artış, çatışan çıkarları beraberinde getirmiştir. Ayrıca devlet dışı aktörler, bir başka deyişle çok uluslu şirketler ve uluslararası sivil toplum kuruluşları bu oyuna dahil olmaktadır. Üretimlerini ve hizmetlerini tüm dünyaya yayabilme fırsatına sahip olan şirketler, uluslararası arenada söz sahibi olmaya hatta ülkelerin dış politikalarına yön vermeye başlamıştır. Aynı zamanda bu şirketler esas aktörler tarafından izledikleri stratejilerde birer araç olarak da kullanılmaktadır. Sivil toplum kuruluşları da demokrasi ve insan hakları gibi kavramların geliştirilmesi amacıyla çoğu kez Batılı devletlerden sağlanan fonlarla bu rekabetin içinde yer almaktadır. Edilgen görünümlü devletler ise bu rekabetten kendi çıkarları doğrultusunda faydalanmaya çalışmaktadır.

Soğuk Savaş’ın bitişiyle başlayan yeni büyük oyunun coğrafyasını Kafkaslar, Orta Asya, Kuzey Afganistan ve Çin’in batı kesimleri oluşturmaktadır. Yeni büyük oyunda hedef enerji kaynakların üretiminde ve naklinde kontrol sahibi olarak stratejik üstünlük sağlamaktır.⁴⁵ Asya’daki oyun dört temel noktada odaklanmaktadır; ittifak oluşturma, kıtasal dengenin sağlanması, Pazar payının artırılması, enerji ve mineral kaynaklardan daha fazla pay alma.

İngiliz Jeopolitikçi Halford Mackinder’in 20. yüzyılın başında geliştirdiği “heartland” teorisine göre Avrasya’yı kontrol altında tutan devletin global güvenliği kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirebileceğini savunmaktaydı. Mackinder’a

⁴⁵ **Gökçen Oğan**, Yeni Büyük Oyun ve Orta Asya, Ankara: ASAM, 2006, s. 17,18.

göre kesin dünya hakimiyetini tesis etmek için “Avrasya hakimiyeti, Avrasya hakimiyeti için Heartland hakimiyeti, Heartland hakimiyeti için Doğu Avrupa hakimiyeti gerekmektedir. Son dönemde, Mackinder’ın bu teorisi yeniden gündeme gelmiştir. Bugün enerji kaynaklarına ve nakil hatlarına sahip olan güç, uluslararası sistemi kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirebilme imkanına sahip olacaktır.”⁴⁶

Zbigniew Brzezinski, “Büyük Satranç Tahtası” adlı kitabında Avrasya’yı üzerinde küresel üstünlük mücadelelerinin sürdürüleceği bir satranç tahtası olarak nitelendirmiştir. Brzezinski’nin, “Hazar kaynakları, tarihsel iddialar ile yayılmacı özelemleri yeniden canlandıran ve uluslararası rekabeti kızıştıran hedefleri temsil etmektedir.” sözü Hazar kaynaklarının önemini anlatmaktadır. Brzezinski’ye göre her biri farklı güçlere sahip pek çok oyuncunun bulunduğu satranç tahtasında etkin güç Amerika’dır. Brzezinski, jeostratejik oyuncular ile jeopolitik eksenleri tespit etmiştir. Mevcut jeopolitik ilişkilerin durumunu, Amerika’nın çıkarlarını etkileyecek şekilde değiştirmek amacıyla sınırları ötesinde güç uygulama ya da etkide bulunma kabiliyetine ve ulusal iradeye sahip olan devletler jeostratejik oyunculardır. Jeopolitik oyuncuları çoğunlukla coğrafyaları belirler. Mevcut küresel koşullarda Avrasya’nın jeopolitik haritasında en az beş jeostratejik oyuncu ile beş jeopolitik eksen belirlenebilir; Fransa, Almanya, Rusya, Çin ve Hindistan Brzezinski’e göre büyük ve etkin oyunculardır. Ukrayna, Azerbaycan, Güney Kore, Türkiye ve İran jeopolitik eksen rolü oynarlar. Ayrıca Türkiye ve İran bir ölçüde jeostratejik olarak da etkilidirler.⁴⁷

Yeni büyük oyunda küresel aktör konumundaki ABD, bölgeyi geleceği ile ilgili önemli bir çıkar alanı olarak görmektedir. Bu nedenle 11 Eylül saldırılarından sonra uluslararası terörle mücadele kapsamında Afganistan’a operasyon düzenlemiştir. Bu operasyon, bölge devletleri açısından radikal İslam ve uluslar arası terörizmin yayılmasını engelleyici bir operasyon olarak değerlendirilmiştir. Bu ülkeler, söz konusu operasyonu aynı zamanda kendi güvenliklerinin bir garantisi

⁴⁶ Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, İstanbul: Küre Yayınları, 2004, s. 104,105.

⁴⁷ Zbigniew Brzezinski, *Büyük Satranç Tahtası: Amerika’nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Stratejik Gereklilikleri*, çev.: Y.Türedi, İstanbul: İnkılap Yayınevi, 2005. s. 135.

olarak algılamışlardır ve tamamı operasyona destek vermiştir. Bunu takip eden süreçte ABD, bölgeye yönelik stratejisini, yeni bağımsızlığını kazanan ülkelerin demokratikleşmesi ve iç politik yapılarına da etki etme çabalarıyla genişletmiştir. Bunun ilk örneği, Gürcistan'da isteklerini kolayca uygulayabilmek için eski ABD genelkurmay başkanı olan Mihail Saakaşvili'yi "Kadife devrim" ile iktidara getirmesi olmuştur. ABD, bölgede etkinliğini artırmak için Kafkasya ve Orta Asya devletleriyle, başta Gürcistan olmak üzere, askeri işbirliği kurmuş ve bölgenin stratejik noktalarında askeri üsler elde etmiştir.⁴⁸ Aynı zamanda liberal ekonomi üzerinde duran ABD, çıkarları açısından stratejik öneme sahip en önemli üç ülkeye; Gürcistan'a, Ermenistan'a, Azerbaycan'a ekonomik yardım programları oluşturarak bölgesel güçler üzerinde daha geniş etki imkanına sahip olmuştur.⁴⁹

Ayrıca ABD, AB ve Japonya'nın uluslararası ekonomi-politik dengeler içindeki konumları ile Çin ve Rusya'nın Asya-içi jeopolitik dengeler içindeki karşılıklı konumlarını gözetten bir stratejik denge arayışındadır. Bu doğrultuda Rusya'nın bölgede etkinliğini azaltma ve Çin'in bölgeye girişini engelleme çabasıdır. Bunun için ABD destekli yönetimlerin oluşturulmasına, boru hatları projelerine ve petrol şirketleriyle işbirliğine öncelik vermektedir.⁵⁰

ABD'nin bölgeye yönelik politikaları, Azerbaycan ve Gürcistan üzerinde yoğunlaşmaktadır. Çünkü NATO'nun, Azerbaycan'da ve Gürcistan'da elde edeceği üs, Orta Asya'daki üsler için koridor niteliğinde olacağı için, ABD çıkarları açısından çok önemlidir.⁵¹ Ayrıca Azerbaycan'ın İran'a sınırdaş olması ülkeye ayrı bir önem kazandırmaktadır. Washington tarafından teröre karşı savaş stratejisinde şer ekseni içerisinde nitelendirilen İran'a karşı bir antiterör operasyonu durumunda,

⁴⁸ **Kamer Kasım**, "11 Eylül Sürecinde Kafkasya'da Güvenlik Politikaları", *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi (OAKA)*, No.1, Cilt:1, (2006), s. 34.

⁴⁹ **Ramil Memmedov**, "Güney Kafkasya'da Güvenliğin Sağlanmasında NATO'nun Rolü", *Stratejik Öngörü Dergisi*, Sayı 1, (2004), s. 119.

⁵⁰ **Gökçen Oğan**, "Tehdit ve Fırsat Algılamaları Etrafında Gelişen Çin ve Orta Asya İlişkileri", *2023 Dergisi*, Sayı 87,(2007), s. 40,41.

⁵¹ **Kamer Kasım**, "11 Eylül Sürecinde Kafkasya'da Güvenlik Politikaları", *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi (OAKA)*, No.1, Cilt:1, (2006), s. 38.

ABD ve NATO vurucu kuvvetlerinin konuşlandırılacağı üsler için oldukça müsait bir alan teşkil etmektedir.

Ayrıca Hazar doğal kaynaklarının ve boru hatlarının güvenliğinin sağlanması, Batı için önem arz etmektedir. Azerbaycan ile Ermenistan arasında yaşanan Karabağ sorunu, Gürcistan'ın Abhazya ve Güney Osetya bölgesinde yaşanan çatışmalar bölgede her iki taraf için de güvenlik kaygılarına doğurmaktadır. Azerbaycan ve Gürcistan, Rusya'nın artan baskısı ve toprak bütünlüklerinin sağlanması, güvenlik konularındaki endişelerinden dolayı Batı ile ilişkilerini geliştirme yoluna gitmektedirler. Bu noktada NATO'nun siyasi ve askeri varlığı bu ülkelere istedikleri güvenlik ortamının oluşturulmasına olanak vermektedir.⁵²

ABD, bölgede Rusya merkezli oluşumlara karşı bölgesel bloklaşma yoluna giderek GUAM'ın kurulmasına destek olmuştur. Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova'nın üyesi olduğu daha sonra Özbekistan'ın da katıldığı örgütün önemi bu ülkelerle ABD arasında gelişen ilişkilere paralel olarak artmıştır. Rusya GUAM tarzı yapılanmaları BDT'ye karşı tehdit olarak görmektedir.

Batı yanlısı iki Kafkas ülkesi Azerbaycan ve Gürcistan'da etkinliği giderek azalan Rusya, bölgedeki etkinliğini güçlendirmek için Ermenistan ile bağlarını güçlendirme yoluna gitmektedir. Kafkasya'da Rusya'ya karşı oluşumların içerisinde olmayan ve topraklarında Rus askeri üslerinin bulunması konusunda itirazı olmayan Ermenistan, Rus yönetimi açısından 11 Eylül'den sonra ön plana çıkmıştır. Ermenistan'ın güvenlik konusunda Rusya'ya bağımlı olması son yıllarda ikili ilişkileri geliştirme yolunda politika izleyen Rusya'nın elini güçlendirmektedir.⁵³

2008 yılının Ağustos ayında Gürcistan'ın Güney Osetya'ya operasyon düzenlemesi ve Rusya'nın buna sert karşılık vermesiyle başlayan, ABD ve Polonya arasında Polonya topraklarında füze savunma sistemi yerleştirilmesine ilişkin

⁵² **Ramil Memmedov**, “Güney Kafkasya’da Güvenliğin Sağlanmasında NATO’nun Rolü”, *Stratejik Öngörü Dergisi*, Sayı 1, (2004), s. 120.

⁵³ **İlyas Kamalov**, “ABD-Rusya Çekişmesi Devam Ediyor”, *Stratejik Analiz Dergisi*, Sayı 88, (2007), s. 19.

anlaşmanın imzalanması, Rusya'nın Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlığını tanıması ile devam eden süreç, 21. yüzyıla damgasını vuran küresel enerji rekabetinde yeni bir döneme girildiğini göstermektedir. Rusya'nın Soğuk Savaş'ın ardından ABD öncülüğünde oluşturulan tek kutuplu sisteme yönelik verdiği bu ciddi tepki, Washington'ın küresel politikalarını oluştururken Rusya'yı dikkate alması gerektiği mesajını ortaya koymuştur.

ABD'nin, Orta Avrupa ülkelerinden Polonya ve Çek Cumhuriyeti'ne İran ve Kuzey Kore gibi ülkelerin uzun menzilli balistik füzelerine karşı bir füze savunma sistemi; "Füze Kalkanı" yerleştirme kararı üzerine Rusya-ABD ilişkilerinde gerilim tırmanmıştır. Rusya, ABD'nin füze kalkanını kurmasını kendi ulusal güvenliğine tehdit olarak görmektedir. Çünkü bu şekilde stratejik denge ortadan kalkacaktır ve korunaklı duruma gelen ABD'nin Rusya'ya yönelik politikaları daha baskıcı olabilecektir.⁵⁴ Rusya, ABD'nin füze kalkanı projesine karşılık, Sovyetler Birliği ile ABD arasında 1987 yılında imzalanan Orta Menzilli Nükleer Füzeler Anlaşması'nı (INF) askıya almıştır. Aynı zamanda füze denemelerinde bulunan Rusya, Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Anlaşması (AKKA)'dan çekilebileceğini açıklamıştır.

"Füze Kalkanı" projesiyle ilgili tarafların zıtlaşması, NATO'nun genişleme politikası kararları ile tırmanmıştır. 2-4 Nisan 2008 tarihleri arasında yapılan NATO'nun Bükreş Zirvesi'nde Gürcistan ve Ukrayna'nın NATO üyeliği yolunda Üyelik Eylem Planı'na (MAP) alınmasını isteyen ABD, Avrupa ülkelerinden bu konuda destek bulamamıştır. Başta Almanya ve Fransa olmak üzere Avrupa ülkeleri, Rusya'yı bu konuda karşılarına almak istememişlerdir. Bükreş Zirvesi'nde, Ukrayna ve Gürcistan'ın NATO üyeliklerinin askıya alınması füze kalkanı konusunda yaşanan gerginliği azaltmış gibi görünse de Rusya'nın Gürcistan'a gerçekleştirdiği operasyon stratejik dengenin hassasiyetini bir kez daha ortaya koymuştur.⁵⁵

⁵⁴ **Mustafa Kibaroglu**, "Füze Kalkanı, Nato ve Türkiye", *Stratejik Analiz Dergisi*, (2008), Sayı 101, s. 58.

⁵⁵ Celalettin Yavuz, "Doğu Avrupa'da Füze Kalkanı ve Rusya'nın Geri Adım Atışı", <http://www.turksam.org/tr/a1412.html> Erişim Tarihi; 17 Kasım 2008

Rusya, temel güç mücadelesinin olduğu ülke durumundaki Gürcistan'a düzenlediği askeri müdahale ile Kafkasya'daki stratejik-politik denge üzerindeki etkinliğini ve enerji denklemini istediğinde değiştirebileceğini vurgulamış olmuştur; Rusya istediği zaman başta ABD olmak üzere Batılı ülkelerin büyük önem verdiği Bakü Tiflis Ceyhan Boru Hattı'nı devre dışı bırakabileceğini göstererek, enerji güzergahları konusunda Batıya gözdağı vermektedir. Çünkü yıllık 50 milyon ton taşıma kapasitesine sahip 1774 kilometre uzunluğunda olan ve 440 kilometresi Azerbaycan'dan, 1074 kilometresi Türkiye'den geçen BTC petrol boru hattının 260 kilometresi Gürcistan toprakları üzerinde bulunuyor.⁵⁶

Gürcistan'ın ABD ile yakın ilişki içinde olduğu hatta Tiflis yönetiminin NATO'ya tam üyelik için hazırlık yaptığı bir dönemde yapılan bu askeri operasyon ABD'nin üçüncü ülkeler üzerinden stratejik bölgeler üzerinde etkinlik sağlama çabalarına izin vermeyeceğini göstermiştir.

Yaşanan krizin nedeni siyasi ve toplumsal olmaktan çok küresel enerji rekabetidir. En önemli enerji geçiş güzergahları üzerinde bulunan bölge farklı enerji stratejilerinin hedefi durumundadır. Bu operasyon enerji kaynakları ve enerji güzergahları üzerinde denetim sağlama mücadelesine yeni bir boyut kazandırmıştır.⁵⁷

Küresel enerji rekabetinde tek belirleyici olma konumunu sürdürmek isteyen ABD, Kafkasya politikasını yeniden yeniden formüle etmek durumunda kalmıştır. Rusya'nın SSCB'nin ardından arka bahçesi ile ilişkilerini yeniden düzeltmesi, bu ülkelerle önemli enerji anlaşmaları yapması, Orta Asya ve Hazar Havzası'nda tek söz sahibi olmaya yönelik çabaları ve bütün bunların yanı sıra enerjide kaynak ülke olarak bu konumunu siyasal güce tahvil etme politikası, Kafkasya'da yaşanmakta olan gerilimin zeminini oluşturmaktadır.⁵⁸

⁵⁶ Nilgün Ercan, "Kafkasya'da Çatışma ve Boru Hatlarının Güvenliği", *Cumhuriyet Enerji*, Sayı 10, (2008), s. 10-12.

⁵⁷ Anıl Çeçen, "Çok Kutuplu Dünyada 7. Kutup", *2023 Dergisi*, Sayı 90, (2008), s. 21..

⁵⁸ Bahadır Selim Dilek, "Rusya'nın Enerji Kapanı", *Cumhuriyet Enerji*, Sayı 14, (2008), s. 14-15.

2.3.Asya'da Stratejik İşbirliği Perspektifleri / Güç Dengeleri

Birçok stratejist tarafından, Yeni Dünya Düzeni'nin üç kutuplu bir hale geldiği ve bunların ABD, AB ve Rusya-Çin-Hindistan stratejik üçgeninden oluştuğu söylenmektedir. Yeni güç mücadelesinde Şanghay İşbirliği Örgütü giderek önem kazanmaktadır. Yeni uluslararası sistemde öne çıkan Güç merkezleri; doğuda, Çin-Rusya-Hindistan stratejik üçgeni, ABD-Japonya-Güney Kore stratejik ortakları, batıda ise ABD-Türkiye-İsrail-Azerbaycan stratejik ortaklığı ile Rusya-Ermenistan-İran-Çin ittifakı oluşturmaktadır. Zengin enerji kaynakları çevresindeki bu oluşumlar, 21. yüzyılın yeni düzeninin oluşmasında birinci dereceden jeopolitik öneme sahiptirler.

Sovyetler Birliğinin çöküşünün ardından Asya kıtasında ortaya çıkan finans ağırlıklı ekonomik alan ile yeni kaynak paylaşımları doğuran jeoekonomik alan, kıtanın uluslararası güç kaymalarını etkileyebilecek bir önem kazanmasına yol açmıştır. Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle tek süper güç olarak kalan ABD'nin bölgeye yönelik izlediği politikaları, Asyalı güçleri bölgesel işbirliği arayışına itmiştir. Ticaret, ekonomi, enerji, ulaştırma, teknoloji gibi pek çok alanda yapılan işbirlikleri, sistem üzerinde etkili olabilecek yeni oluşumların doğmasını sağlamıştır. Bölgesel hedefler doğrultusunda oluşturulan küresel ölçekli yeni paktlar ve cepheler uluslararası ilişkilere yön vermektedir.⁵⁹

21. yüzyılın yeni dengelerinde söz sahibi olma yolunda politikalar benimseyen Asya ülkeleri, bu politikaları çerçevesinde öncelikle ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi için siyasi sorunların çözümü yoluna gitmektedirler. Asya devletlerinin sorunlarını çözme arayışları önümüzdeki dönemde bölgede ekonomik, askeri veya siyasi bir birliğin ortaya çıkma ihtimalini güçlendirmektedir.

⁵⁹ **Ahmet Davutoğlu**, *Stratejik Derinlik*, İstanbul: Küre Yayınları, 2004, s. 203.

Hindistan-Pakistan arasında savaşlara neden olan Keşmir sorununun barışçıl yollarla cözümü ve iki ülke arasındaki ticari ilişkileri geliştirme konusunda anlaşılmıştır. Keşmir sorununun bölgesel çatışmaya dönüşme ihtimali, Pakistan ve Hindistan görüşmelerini aksatarak bölgede oluşabilecek bir birlik mekanizmasını engellemiştir. Ayrıca Keşmir Sorunu, bölge dışı güçlerin taraflara baskı veya destek uygulayarak bölgede etkisini artırmasına neden olabilmektedir. Bu nedenlerle Keşmir Sorunu'nun cözüm arayışları bölgesel birlik oluşumu açısından önem arz etmektedir.⁶⁰ Aynı şekilde Çin-Hindistan arasındaki toprak sorunlarının da barışçıl yollardan cözümü için alınan kararlarda ittifak oluşumu yönünde olumlu adımlardır.

Çin-Hindistan ve Hindistan-Pakistan arasında imzalanan anlaşmalar pratiğe geçerse bölge devletleri arasındaki ittifak oluşması ihtimali kuvvetlenir. Dünya nüfusunun 1/3'ünü oluşturan, ekonomik ve siyasi geleceği parlak görünen devletlerin oluşturacağı bir ittifak, ABD hegemonyasına karşı mücadele edenler için bir cazibe merkezine dönüşebilir.

Bu gelişmelerin yanı sıra Batı'nın baskılarına rağmen devam eden Rusya-İran Nükleer İşbirliği ve İran gazını Hindistan hatta Çin'e kadar götürecekle İran-Pakistan-Hindistan doğalgaz hattının görüşülmesi, Asya'nın uluslararası ilişkileri yönlendirebilecek nitelikte olduğunu göstermektedir. İran ile yakınlaşmaya giden Rusya, Ortadoğu'ya yönelik kaybettiği etkiyi yeniden kazanarak bu bölgede de söz sahibi olacaktır.

Bu gelişmeler devletlerin bağımsız dış politika izleme isteğinden ya da Asya'da işbirliğini geliştirme isteğinden kaynaklanmaktadır. Ancak özünde ABD'nin tek kutuplu düzenine karşı duruş vardır. Bu karşı duruşta ön planda bulunan Rusya, bölgesel güçler arasındaki işbirliği yoluyla ABD'nin Avrasya genelindeki nüfuzunun dengelenmesini hedeflemektedir. Buna uygun olarak Rusya, Hindistan'ı kendi stratejik müttefiki olarak görmek istemektedir. Aynı zamanda Rusya, Çin ile

⁶⁰ Yılmaz Aklar, "Küresel Güvenlik Gelişmeleri ve Öngörüler", *Stratejik Öngörü 2023*, Ankara: ASAM, (2006), s. 11.

işbirliğini ABD'nin Orta Asya'daki etkinliğine karşı koymanın etkin yolu olarak görmektedir.⁶¹

ABD'nin kural tanımayan artan hegemonyasından rahatsız olan bu üç büyük Asya ülkesi Hindistan, Rusya, Çin arasında başlatılan çok boyutlu işbirliği süreci ve bu üçlü ittifaka İran'ın da olası katılımı Batı'ya seçenek olabilecek sağlam bir Asyalı Güçler İttifakı'nı ortaya çıkaracaktır.

Bu bağlamda ABD'yi en çok tedirgin eden oluşum Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)'dür. Çin ve Rusya'nın temel aktörleri olduğu ŞİÖ'nün güçlenmesi ve İran'ın örgüte gözlemci statüsünde katılımı ABD'nin tedirginlik kaynağıdır. Ayrıca Sovyetlerin çöküşü ile ortaya çıkan, güvenlik ve ekonomik ihtiyaçları doğrultusunda önce ABD'ye yönelen Orta Asya Türk cumhuriyetlerinin, daha sonra ABD'nin bölgesel politikalarından ve demokrasiyi yayma girişimlerinden olumsuz etkilenerek, kısa vadeli çıkarları doğrultusunda ŞİÖ'ye yönelmeye başlamaları ABD'nin bölgeye yönelik tutumunu şekillendirmektedir.

Rusya ve Çin'in yakınlaşması, ŞİÖ'nün güçlenmesi ve İran'ın ŞİÖ'ye gözlemci statüsüyle kabul edilmesinden olumsuz etkilenen ABD, Asya'ya yönelik politikalarını denge unsuru üzerine inşa etmektedir. Bu bağlamda Hindistan'a askeri, siyasi ve ekonomik destek vererek, Hindistan'ın nükleer güç edinme girişimlerini destekleyerek bölgesel hatta küresel rakip olarak gördüğü Çin'i dengelemeye çalışmaktadır. Aynı zamanda Japonya, Güney Kore, Avustralya ile arasında işbirliğini geliştirerek Asya Pasifik bölgesindeki Çin'in muhtemel baskın nüfuzunu engellemeye çalışmaktadır. Aynı şekilde Hindistan'ı dengelemek için Pakistan'a terörle savaş kapsamında silah vermektedir. Böylece dengelerin kendi aleyhine dönüşmesini engellemeye çalışmaktadır.⁶²

Japonya'nın, Çin'in devamlı yükselişini kendisi için tehdit olarak görmesi ABD'nin çıkarlarına uygun düşmekte ve bu durum Japonya'yı ABD'ye

⁶¹ Asem Nauşabay Hekimoğlu, *Rusya'nın Dış Politikası*, Ankara: Vadi Yayınları, 2007, s. 13-14.

⁶² Hazar'da Rus-Amerikan Çatışması Nereye Gidiyor?, <http://www.haber7.com>, Erişim Tarihi; 25 Haziran 2009.

yaklaştırmaktadır. “De facto” nükleer güç olan Japonya’nın “savunma” kavramından, “bölgesinde önemli askeri güç” olmayı hedefleyen kavram değişikliği ABD’nin amaçları doğrultusunda gelişmektedir. (Japonya’nın nükleer silahı bulunmamakla birlikte, 42 nükleer enerji santrali ve nükleer teknolojisi vardır. Japonya’nın istediği anda nükleer bomba yapma imkan ve kabiliyeti vardır.)

ABD ile yakın ilişkiler sürdüren Japonya, ekonomik, politik ve güvenlik çıkarları bakımından Asya’nın yükselen diğer gücü Çin ile çekişme halindedir. Özellikle artan enerji ihtiyaçları karşısında iki ülke Rusya ve Kuzey Kore ile ilişkilerinde önemli bir yarış içerisinde.

Asya’da oluşan bölgesel işbirlikleri arasında Çin ile Hindistan ilişkileri, Asya ve dünyadaki askeri, siyasi ve ekonomik gelişmelerin yönünü değiştirebilecek bir niteliktedir. Çünkü küresel ekonomik rekabet içerisinde rolü giderek artan iki ülke; Çin ve Hindistan’ın işbirliği yapması, ABD, AB ve Japonya’nın karşısına güçlü bir ekonomik rakibin ortaya çıkması anlamına gelmektedir.

Yüksek büyüme oranını sürdürebilmesi için enerji pazarı içinde etkinliğini artırmak isteyen Çin ve Hindistan arasındaki ilişkiler 1962 yılında yaşanan savaş sonrasında 1998 yılına kadar düşük seviyede devam etmiştir. Son yıllarda ise ortak çıkarlar etrafında buluşan iki ülke ilişkileri giderek canlanmaktadır. (7-12 Nisan 2005’de) Hindistan Başbakanı Manmohan Sing’in "Hindistan ve Çin dünya düzenini yeniden şekillendirmelidir" açıklaması aslında bu işbirliğinin boyutunu göstermektedir.

Hindistan’ı, Rusya ve Çin için bir karşı ağırlık olarak gören ABD, Pekin-Yeni Delhi yakınlaşmasından rahatsızlık duymaktadır. Hindistan’ın Şanghay İşbirliği Örgütü’ne gözlemci statüsünde dahil edilmesi ABD’nin Asya’daki etkinliğini sınırlandırma yönünde önemli bir adım niteliğindedir.⁶³

⁶³ Barış Adıbelli, Büyük Avrasya Projesi, İstanbul: IQ Yayıncılık, 2006, s. 112, 113

B. ENERJİ KAYNAKLARI VE ENERJİNİN DÜNYA SİYASETİNDE ARTAN ÖNEMİ

21. yüzyıl pek çok gözlemci tarafından enerji yüzyılı olarak kabul edilmektedir. Bu yüzyılda ülkelerin dış politikalarında enerjinin ağırlığı oldukça artmıştır. Artan uluslararası önemi ile enerji, küresel güçlerin dış politikalarında silah olarak kullanılmaktadır. Enerji güvenliği ise artık ülkelerin milli ve ekonomi güvenliği içinde değerlendirilmektedir. Dünya nüfusundaki artış, teknolojik gelişmeler, dünya ekonomilerinin hızla sanayileşmesi enerji talebini arttırmaktadır. Özellikle Doğu Asya, Çin ve Hindistan'ın hızla gelişmesi endüstriyel enerjiye olan gereksinimi hızla tırmandırmaktadır. Bu durum enerji kaynakları ve bu kaynakların taşındığı bölgeler üzerinde söz sahibi olmayı önemli hale getirmektedir.⁶⁴

Tarih boyunca enerji kaynaklarına hakim olan dünyaya hakim olmuştur. 21. yüzyılda da enerji kaynaklarına sahip olan ya da bu kaynakların dünya piyasalarına transferinde söz sahibi olan devletler uluslararası politikaya yön verme yeteneğine sahip olacaklardır. Mackinder'in "Kara Hakimiyeti" teorisi günümüzde enerji hakimiyeti temeline kaymıştır. Günümüzde Avrasya enerji kaynaklarına hakim olan dünyaya hakim olur görüşü kabul görmektedir.⁶⁵ Dolayısıyla çok kutuplu küresel sistemde güç mücadelesi enerji havzaları ve boru hatları güzergahlarına dayanmaktadır.

Enerji odaklı yeni küresel sistemde devletler dış politika stratejilerini enerji jeopolitiğine göre yeniden belirlemektedirler. Enerji kaynakları ve enerji nakil hatları üzerinde kontrol arzusu farklı çıkar tanımlamalarını ortaya çıkarmaktadır. Farklılaşan çıkarlar, çatışma potansiyelini içinde barındırmakta ve risk alanlarının doğmasına yol açmaktadır. Orta Doğu'da yıllarca süren soğuk ve sıcak savaşların temelinde enerji

⁶⁴ Arzu Yörkan, "Küresel Enerji Denkleminde Türkiye", <http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=208>, Erişim Tarihi; 22 Haziran 2009.

⁶⁵ M. Faruk Demir-Abdullah Çevik, *Enerji Güvenliği Enerji Ekonomisi Enerji Diplomasisi*, Ankara: Altinküre Yayınları, 2007, s. 139.

kaynaklarına ve enerji nakil hatlarına hakim olma mücadelesinin olması bunun göstergesidir.⁶⁶ Rezervlerin ülkelere ve bölgelere göre dağılımının eşit olmaması ve üretimleri ile tüketim alanlarının farklılığı enerji alanında sürdürülen bu rekabetin boyutunu değiştirmektedir.

Günümüzde enerji kaynaklarının en önemlilerini petrol ve doğalgaz oluşturmaktadır. Enerji rezervleri ile tüketimlerinin oranları kaygı verici sonuçlar ortaya koymaktadır. Petrol ve doğalgaz rezervlerinin ancak 50-70 yıl daha ihtiyaçları karşılayacağı öngörülmektedir. Buna bağlı olarak enerjinin öneminin her geçen zaman daha da artacağı beklenmektedir. Dünyadaki petrol ve doğalgaz kaynakları tükenene kadar veya bu enerji kaynaklarının cazibesini gölgeleyecek yeni enerji türleri bulunana kadar petrol ve doğal gaz önemini koruyacaktır. 21.yüzyılda bu enerji kaynaklarının dünya sanayi sistemine olan etkileri arttıkça bu enerji kaynakları üzerinde sürdürülen mücadele de devam edecektir.⁶⁷

1. Asya'daki Enerji Kaynakları; Petrol ve Doğalgaz

Enerji üretiminde, sanayi devriminden bu yana, her dönem belli bir enerji hammaddesi önem kazanmıştır. Kömürün neredeyse rakipsiz olduğu dönemi, petrolün egemen olduğu dönem takip etmiştir. 1973-1974 petrol krizlerinin ardından nükleer enerji ön plana çıkarken çevre bilincine ve artan elektrik üretimine bağlı olarak doğalgazın stratejik önemi de son yıllarda artmıştır.

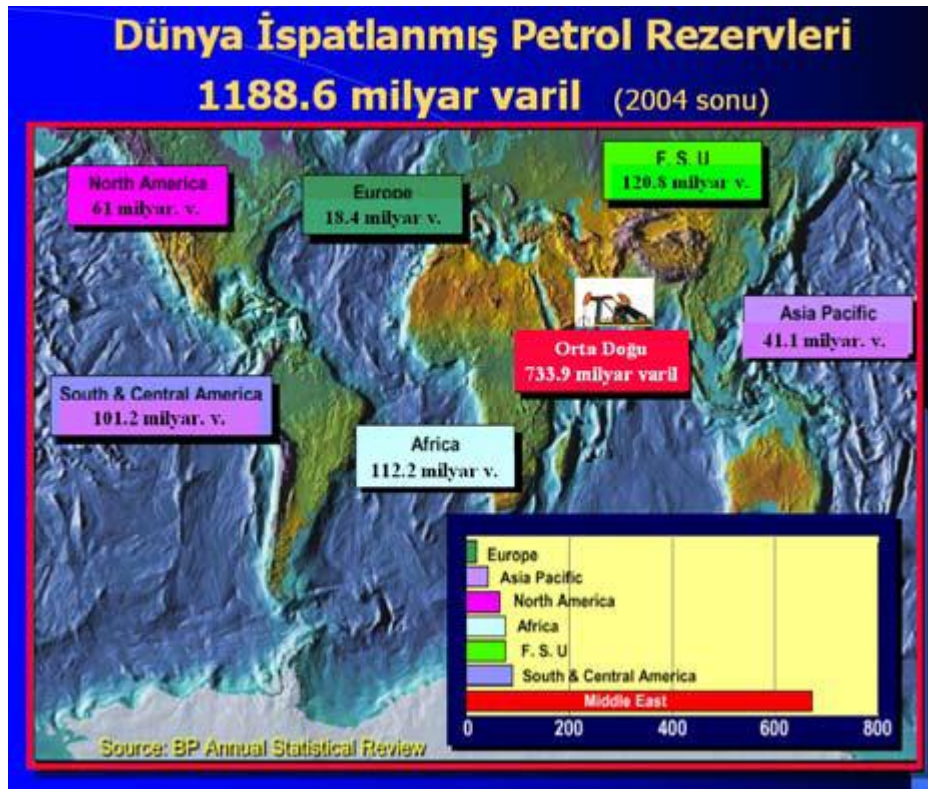
Dünya enerji tüketiminde petrol ve doğalgaz, %62'lik ezici bir ağırlığa sahiptir. Önümüzdeki yıllarda toplam paylarının %85'ler civarında olacağı beklenmektedir. Bu iki fosil kaynağın gerek üretiminde ve gerekse taşınması,

⁶⁶ **Barış Şanlı**, "Kafkasya'da Enerjinin Yeni Jeopolitiği", *Anlayış Dergisi*, (2003), s. 50-51.

⁶⁷ **Burak Çınar**, "Tarihte Üçüncü Güç ve Orta Asya Enerji Savaşları", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Sayı 8, (2008), s. 27.

işletilmesi ve ticaretinde kontrol sahibi olma mücadelesi 21. yüzyıl uluslararası ilişkilerini şekillendirecek niteliktedir.⁶⁸

Petrol, bugün arz ve talep dengesinde zirve noktasındadır. 2008 yılı itibariyle dünya petrol üretimi 85,2 milyon varil/gündür. 2008 yılında 1,3 trilyon varil olan dünya petrol rezervinin genel olarak üretim alanları, Kuzey ve Orta Amerika, Orta Doğu ve Sovyetler Birliği; tüketim alanları da, Kuzey Amerika ve Batı Avrupa, Japonya ve Uzak Doğu ülkeleridir. Bilinen rezervler ancak 30 sene daha yetecek ölçüdedir. Bu açıdan, petrole bakılırsa, dünyanın belirli bölgelerinde toplanmış olan bu kaynağı, hangi devletin nasıl ve hangi yöntemlerle denetleyeceği asıl sorunu oluşturmaktadır.

⁶⁸ Necdet Pamir, “Enerji Güvenliği”, *Stratejik Öngörü*, ASAM, (2006), s. 5.

Dünya üretilebilir doğalgaz rezervleri 180 trilyon metre küptür. Dünya doğalgaz üretiminde ilk sırayı %33,2'lik oranla Rusya, ikinci sırayı ise %28 ile ABD almaktadır. Dünya doğalgaz rezervleri son yirmi yılda %100 oranında artış göstermiştir.⁶⁹

Fiyatlardaki artışa bağlı olarak arama çalışmalarının artması ve yeni rezervlerin keşfedilmesi, mevcut rezervlerdeki kurtarım katsayılarının artmasına bağlı olarak, son yıllarda petrol ve doğalgaz rezervlerinde artışlar görülmektedir.

Genel olarak bakıldığında rezervlerin dünya üzerindeki dağılımı çok dağınıktır. Bunun yanı sıra kaynakların yer aldığı bölgelerin istikrarsız yapıya sahip olması enerji kaynakları üzerinde yapılan mücadeleyi hassaslaştırmaktadır. Enerji kaynaklarının arz bakımından dünyadaki dağılımının dağınıklığının yanı sıra tüketim

⁶⁹ 2008 Yılı Petrol ve Doğalgaz Sektör Raporu , Mart 2008, <http://www.tpao.gov.tr> Erişim Tarihi; 15 Haziran 2009.

alanları açısından da bölgelere ve ülkelere göre büyük farklılıklar vardır. Enerji tüketimi nüfus artışına ve yükselen ekonomilere bağlı olarak ciddi artış göstermektedir.

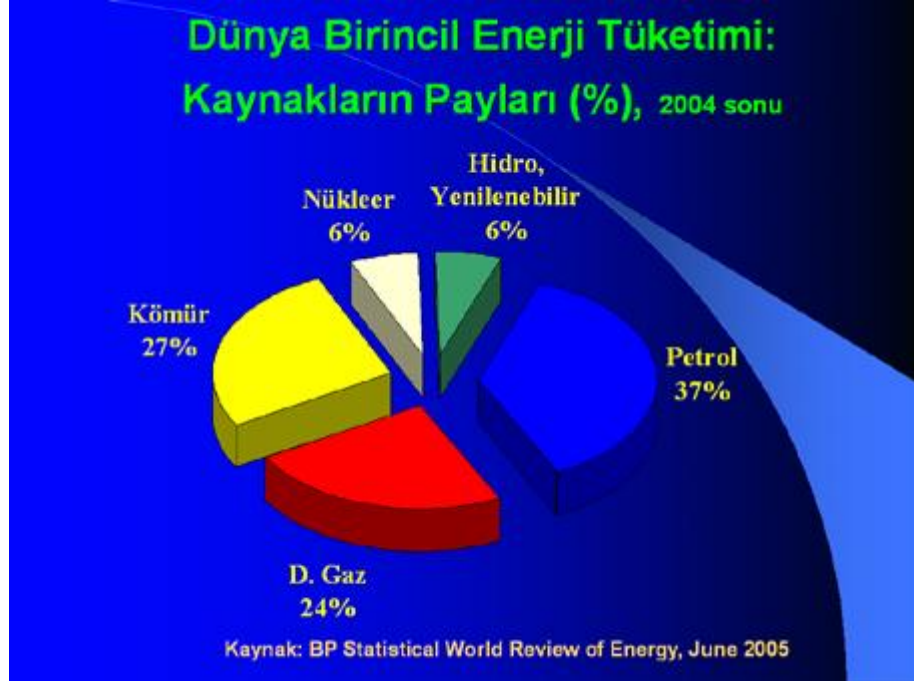
2008 itibariyle global enerji ihtiyacının %34,6'sını karşılayan petrolün Uluslararası Enerji Ajansı'nın raporlarına göre 2030 yılında toplam enerji tüketimindeki oranının %33 olması beklenmektedir. 2008 yılında 85,7 milyon varil/gün olan petrol tüketiminin, 2009 yılında global ekonomik kriz nedeniyle düşüş göstermesi beklenmektedir.⁷⁰

Petrol arzının talebi karşılayamamasından duyulan endişe petrol piyasasında rekabeti artırmış ve petrole ikame enerji kaynaklarına ulaşma çabalarını doğurmuştur. Bu çerçevede doğal gazın enerji kaynakları içinde önemi artmıştır. Doğalgaz, elektrik üretiminde giderek artan oranda kullanılmaktadır. 2020 yılına kadar, elektrik enerjisi üretimi için kullanılan doğal gaz miktarının toplam doğal gaz tüketiminin %33'üne ulaşması beklenilmektedir. Doğalgaz, santrallerde ekonomik olarak türbünlerin etkinliğini sağlamasının yanı sıra çevre etkileri nedeniyle de tercih edilmektedir. Doğalgaz yakıldığında, kömür ve petrole göre daha az sülfür dioksit, karbon dioksit ve atık açığa çıkmaktadır.

Dünya doğalgaz tüketimi hızla artış göstermekte olup, doğal gaz tüketiminin dünya enerji kaynakları tüketimi içerisindeki payı da yükselmektedir. 2020 yılına kadar doğal gaz tüketiminin 167 trilyon kübik feet'e (tcf) (1 kübik feet = 28,32cm³ 1m³=35,3 kübik feet) (4,72 trilyon m³) ulaşması beklenmektedir. 1980 yılında 53 tcf, 1990 yılında 73 tcf olan tüketim, 2000 yılı itibarıyla 85 tcf (2,4 trilyon m³) seviyesine yükselmiştir.⁷¹

⁷⁰ 2008 Yılı Petrol ve Doğalgaz Sektör Raporu , Mart 2008, <http://www.tpao.gov.tr> Erişim Tarihi; 15 Haziran 2009.

⁷¹ Dünya Doğalgaz Rezervleri Tüketimi ve Muhtemel Gelişmeler, <http://www.dtm.gov.tr> Erişim Tarihi; 3 Haziran 2009

Süper güç ABD günümüzün en büyük enerji tüketicisidir. Yıllık petrol ihtiyacının %40'ını yerel kaynaklardan karşılayan ABD, kalan %60'ını ise ithalat yoluyla sağlamaktadır. Bu süper güç tek başına dünya petrol tüketiminin 2004 itibariyle %25'ine sahiptir ve 2025'te bu %70'e varacaktır. Petrol ürünleri ithalatı ise aynı aralıkta %15'ten %34'e yükselecektir. 2001'de %16 olan gaz ithalatı ise ABD Enerji Bakanlığı verilerine göre %25'i bulacaktır.

Yurtiçindeki enerji tüketiminin yaklaşık üçte birini petrol ile karşılamakta olan Çin, dünya çapında son dört yıl içerisindeki toplam petrol tüketiminin %40'ına sahiptir. 2025 yılına kadar Çin petrol talebinin iki mislinden fazla artacağı ve bunun hemen hemen tamamını ithal edeceği tahmin edilmektedir. (14.2 milyon varil/gün).⁷² Hindistan, dünya petrol tüketiminin %32'sini gerçekleştirmektedir.

⁷² **Burak Çınar**, "Tarihte Üçüncü Güç ve Orta Asya Enerji Savaşları", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Sayı 8, (2008), s. 27.

Ülke	Nüfus (milyon)*	Enerji Tüketimi (mtpe)**	Kişi Başına GSMH* \$
Çin	1.364	1386,2	6.300
ABD	298	2331,6	42.300
Hindistan	1.095	375,8	3.400
Rusya	143	668,6	10.700
Japonya	127	514,6	30.700
Almanya	82	330,4	29.800
Fransa	61	262,9	30.000
İngiltere	61	226,9	30.900
Türkiye	70	85,3	7.900

Tablo.Bazı ülkelerin nüfus, enerji tüketimi ve GSMH verileri

***CIA World Factbook **BP Statistical Review of Energy June 2005 ⁷³**

ABD, AB, Çin, Japonya, Hindistan gibi aktörlerin artan enerji ihtiyacı tehlikeli çıkar çatışmalarını doğurmaktadır.

2. Enerjinin Yeni Jeopolitiği; Hazar Havzası

Enerji jeopolitiği, özellikle petrol ve doğalgaz gibi enerji kaynaklarının rezerv büyüklüklerine ve üretimlerine bağlı kaynak coğrafyası ile enerji nakil güzergahları ve ulaştıkları pazar coğrafyasını kapsamaktadır. Enerji jeopolitiğinin en önemli basamağı kaynak coğrafyasıdır. Küresel düzeydeki talebi karşılama kapasitesine sahip rezerv büyüklüklerinden oluşan kaynak coğrafyası, küresel çapta

⁷³ **Necdet Pamir**, “Enerji Güvenliği”, *Stratejik Öngörü*, ASAM, (2006), s. 5.

farklı noktalarda yer almaktadır. Irak, İran, Suudi Arabistan ve Körfez Bölgesi; Rusya Federasyonu; Hazar Havzası; Güney ve Kuzey Amerika bölgeleri; Norveç ve Baltık bölgesi; Çad, Nijerya, Sudan, Libya ve Cezayir'den oluşan Afrika bölgesi, kaynak coğrafyasının belli başlı aktörleridir. Enerji nakil hatları, kaynak coğrafyasını Pazar coğrafyasına bağlayan ve en fazla dinamik değişim gösteren enerji jeopolitik unsurdur. Gelişen pazarlara ve talebe bağlı olarak daha ucuz, daha güvenli ve daha hızlı yeni güzergahlar belirlenir. Çin ve Hindistan başta olmak üzere Asya-Pasifik bölgesi, Kanada ve ABD'den oluşan Kuzey Amerika bölgesi ve Avrupa Birliği, Pazar coğrafyasının en büyük aktörleridir. Pazar coğrafyasının aktörleri, arzın çeşitliliğini artırmak ve böylece bağımlılığı azaltmak yönünde çoklu boru hattı projelerine yönelirler.

Enerji jeopolitiği, kaynaklar, güzergahlar ve pazarlardan oluşan denklem dışında, arzın kontrolünü ele geçirme veya arzı bir silah olarak kullanma nedenleriyle şekillenen siyasi, askeri bir çerçeveyi de kapsar. Bu güç mücadelesi yeni dengeler ortaya çıkarır.⁷⁴

Dünya enerji kaynaklarının çoğunluğu Basra ve Hazar havzalarında toplandığından, küresel ve bölgesel güçlerin enerji alanındaki mücadeleleri Basra körfezini ve Hazar Havzası'nı kapsayan bir coğrafya üzerinde yoğunlaşmaktadır. Hazar Havzası'ndaki zengin enerji kaynakları, Orta Doğu'nun zengin enerji yataklarına bir alternatif olarak görülmektedir. Bunun nedeni Orta Doğu'nun istikrarsız yapısıdır. Çünkü enerji arz güvenliği, bugün dünyada enerji tüketimi yüksek gelişmiş ülkelerin bir dış politika unsuru haline gelmiştir. Ülkelerin ulusal güvenlik konuları içinde değerlendirilen stratejik öneme sahip enerji güvenliği konusu Hazar Bölgesi'nin gelecekte büyük petrol üretim merkezlerinden birisi olacağının sinyallerini vermektedir. Dolayısıyla enerji sadece ekonomik boyutlu değil askeri ve siyasi politikaların bileşeni olamaya doğru ilerlemektedir.

⁷⁴ **M. Faruk Demir-Abdullah Çevik**, *Enerji Güvenliği Enerji Ekonomisi Enerji Diplomasisi*, Ankara: Altinküre Yayınları, 2007, s. 17, 18.

Petrol ve doğalgaz rezervleri açısından Hazar Havzası'nın, Basra Körfezi'nin ardından ikinci sırada yer aldığı belirtilmektedir. Uluslararası Enerji Ajansı'nın verdiği rakamlara göre, Hazar bölgesinin ispatlanmış petrol rezervleri 28 milyar varil, doğalgaz rezervleri ise 8 trilyon metre küptür. Diğer bazı kaynaklara göre ise, Hazar bölgesinde tahminen 40 milyar varil bir petrol rezervi vardır. Ancak önümüzdeki yıllarda sürdürülecek araştırmalar sonucunda keşfedilecek yeni enerji yatakları ile bu rakamın 100 ile 200 milyar varil civarında bir seviyeye çıkması beklenmektedir.

Hazar havzası ispatlanmış petrol rezervleri 17-44 milyar varil (2,5-5,9 milyar ton) ve doğalgaz rezervleri 232 Tcf (trilyon kübik feet) 656 trilyon m³ (trilyon kübik metre) civarında olduğu tahmin edilmektedir.⁷⁵ Hazar Bölgesi petrol rezervlerinin dünya rezervlerinin %4'ü oranında olduğu tahmin edilmektedir. Bölgenin doğal gaz rezervleri ise, dünya doğal gaz rezervlerinin %6'sı kadardır. Hazar Bölgesinin 2010 yılına kadar dünya petrol üretiminin %4'ünü karşılayacağı hesaplanmaktadır. Bununla birlikte bölgeden çıkarılan petrol, OPEC dışında kalan ülkelerin üretiminin %36-50'sine tekabül etmektedir.⁷⁶ Yeni hidrokarbon rezervlerin (doğalgaz) keşfedilmesi ile bu bölgenin 21. yüzyılda ikinci Basra Körfezi olabileceği ihtimali kuvvetlenmektedir. Bölgenin, Kuzey Amerika'da ve Kuzey Denizi petrol üretiminin azalmaya başlamasıyla dünya enerji dengesindeki yeri daha önemli hale gelecektir ve dünya ekonomisindeki ağırlığı artacaktır.

Hazar Havzası, Orta Asya ve Kafkasya bölgelerinin önemli bir kısmını kapsayan geniş bir bölgedir. SSCB'nin dağılmasıyla birlikte, Kafkasya ve Orta Asya cumhuriyetlerinin, mevcut zenginlikleri ile bağımsızlıklarını kazanmaları, enerji kontrolüne yönelik güç mücadelesinin bu bölgede yoğunlaşmasına neden olmaktadır. Bölge devletlerinde bulunan enerjinin daha fazlasının keşfedilmemiş potansiyel oluşturduğu ispatlanmıştır. Zengin hidrokarbon kaynaklarına ve taşımacılık açısından

⁷⁵ Çağrı Kürşat Yüce, "Hazar Havzasının 21. Yüzyıl Enerji Savaşlarındaki Rolü", Global Strateji Dergisi, Sayı 11, (2008), s. 130-132.

⁷⁶ Dünya Doğalgaz Rezervleri Tüketimi ve Muhtemel Gelişmeler, <http://www.dtm.gov.tr> Erişim Tarihi; 3 Haziran 2009

da stratejik bir konuma sahip olmasından dolayı Hazar Havzası, uluslararası alanda enerjinin yeni jeopolitiği olarak tanımlanmıştır.

Sinan Oğan “Hazar Bölgesi, Sovyetlerden sonra ortaya çıkan yeni jeopolitik denklemde bölgesel ve uluslararası güçlerin en çok nüfuz mücadelesine girdiği bölgelerin başında gelmektedir.” Hazar, zengin hidrokarbon kaynakları ile büyük petrol oyununun yeni coğrafi mekanı niteliğini almıştır. Dünyanın en güçlü ülkeleri ve en büyük şirketleri bu oyunun içerisinde” diyerek bölgenin önemini ortaya koymuştur. Bu yeni jeostratejik mekandaki sorun nitelik itibarıyla bir statü ve zengin kaynakların paylaşımı tartışmaları şeklinde yansısı da, aslında sadece bir statü ve paylaşım kavgasından ibaret değildir. Sorunun temelinde yatan ana sebep bölgede “jeopolitik üstünlük” uğrunda yapılan mücadeledir.⁷⁷

Uluslararası Enerji Ajansı’nın 2006’da Hazar Havzası’ndaki enerji potansiyeli verilerini ortaya koyan raporuna göre bölgede toplam (ispatlanmış+muhtemel) petrol rezervleri 200 milyar varilden fazladır. Aynı kaynağa göre Hazar Havzası’ndaki doğal gaz rezervlerinin toplam (ispatlanmış+muhtemel) 8 trilyon m³ civarında olduğu belirtilmektedir.⁷⁸ ABD Enerji Bakanlığı’nın verilerine göre, Hazar havzası, olası rezervler de hesaba katıldığında, 260 milyar varil gibi önemli bir potansiyele sahiptir. Bu miktar, bugünkü dünya rezervlerinin %25’ine karşılık gelmektedir. Doğalgaz rezervlerinin ise 16-19 trilyon metre küp (dünya rezervlerinin %11-12’si) olduğu tahmin edilmektedir. (1 ton=7,33 varil)⁷⁹

BP’nin 2005 yılı verilerine göre, Kazakistan’ın petrol rezervi 39,6 milyar varil, Azerbaycan’ın petrol rezervleri 7 milyar varil; Kazakistan’ın doğal gaz rezervi 3 trilyon m³, Türkmenistan’ın doğal gaz rezervi 2,90 trilyon m³ ve Özbekistan’ın doğalgaz rezervi ise 1,86 trilyon m³ ‘tür. Diğer bazı kaynaklara göre ise, Hazar Bölgesi’nde tahminen 40 milyar varil bir petrol rezervi vardır. Ancak önümüzdeki

⁷⁷ Sinan Oğan, “Yeni Global Oyun ve Hazar’ın Statüsü”, <http://www.turksam.org/tr/a153.html>, Erişim Tarihi; 22 Nisan 2009.

⁷⁸ **Haktan Bırsel**, “Avrasya Enerji Kaynaklarında Sınırsız ve Kontrolsüz Hakimiyet”, *2023 Dergisi*, Sayı 6, (2007), s. 13-14.

⁷⁹ **Çağrı Kürşat Yüce**, “1990 Sonrası Oynanan Yeni Büyük Oyun ve Hazar Havzası’nın Önemi”, *Global Strateji Dergisi*, Sayı 6, (2006), s. 108, 109.

yıllarda sürdürülecek araştırmalar sonucunda keşfedilecek yeni enerji yatakları ile bu rakamın 100 ile 200 milyar varil civarında bir seviyeye çıkması beklenmektedir.⁸⁰

Hazar'da petrolün çıkartılması, işletilmesi, taşınması ve pazarlanması konuları büyük önem arz etmekte ve sorunun ana kaynağı da bu meselelerden kaynaklanmaktadır. Hazar'ın hukuki statüsünü çözülmeden, bölgedeki zenginliklerin gelecekte bölge insanının faydalanması yerine yeniden bir paylaşım savaşını finanse etmeye yönlendirilmesi ciddi sorunları da beraberinde getirebilir. Bölgeye akan silahlar ve başlıca güçlerin üstünlük sağlama mücadeleleri, Hazar Havzası'nda ciddi bir krizi gündeme getirebilir. Bunun yanında dünyanın önemli petrol şirketlerinin bölgede kalma hakkı elde ederek çalışmalara başlamaları bölgedeki aktörlerin çeşitliliğini de artırmaktadır.

3. Hazar Havzası Boru Hatları Projeleri

Kafkasya ve Orta Asya ülkelerinin ekonomik kalkınmaları, sahip oldukları petrol ve doğal gaz rezervlerinin reel olarak işletilmesine ve Batı pazarlarına nakline bağlıdır. Ayrıca yeni yüzyılda, enerji kaynaklarının işletilmesinde ve naklinde kendi projelerini kabul ettirecek ülkenin, uluslararası arenada büyük avantaj sağlayacağı aşîkardır. Bu yüzden enerjinin nakliyle ilgili çok çeşitli projeler öne sürölmüş durumdadır. Hazar bölgesindeki petrol ve doğalgaz boru hatlarının büyük bölümü Sovyetler Birliğı döneminde inşa edilmiş olduğundan, çoğı Rusya içlerine dağıtım yapmak amacıyla planlanmıştır. Bu bakımdan mevcut birçok boru hattının ihracat amaçlı kullanımını kısıtlıdır ayrıca Eski hatların büyük bölümünde de bakımsızlıktan kaynaklanan sorunların yaşanmaktadır.

⁸⁰ **Mahir Ulutaş**, "Küresel Enerji Savaşları ve Türkiye'nin Konumu", *Cumhuriyet Enerji*, Sayı 10, (2008), s. 12.

Bölge devletlerinin sahip oldukları enerjinin dünya pazarlarına ulaştırılabilmesi için çok çeşitli boru hatları gündeme gelmiştir. Gündeme gelen boru hattı projelerinin her birinin arkasında mutlaka, bölgedeki veya bölge dışındaki bir güç bulunmaktadır. Bunlardan bir kısmının inşaatına başlanmış olup, bir kısmı ise halen proje aşamasındadır. Aşağıda bunlardan kısaca bahsedilecektir.

Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı (BTC) Projesi ve BTC Boru Hattı: Hazar bölgesi petrollerinin Gürcistan ile Türkiye üzerinden Akdeniz'deki Ceyhan terminaline ulaştırılmasını öngören bu proje, 1998'de başlatılıp 13 Temmuz 2006 yılında resmi açılışı yapılmıştır. BTC boru hattı 1776 km (dünyanın ikinci en uzun boru hattı) ve yıllık taşıma kapasitesi, 50 milyon tondur. Bu proje Hazar Havzası devletlerinin hidrokarbon kaynaklarının dünya pazarlarına iletilmesinde tek bir ülkeye bağımlılıktan kurtularak, kendi ayakları üzerinde durmalarına ve bölgede demokrasinin ve Pazar ekonomisinin gelişmesine ve bölgenin dünya ekonomisi ile bütünleşmesine katkıda bulunacaktır.

AKTAU Boru Hattı Projesi: Kazakistan petrollerinin BTC'ye aktarılmasını (595 km Aktau-Baku arası) amaçlayan proje Hazar'ın statüsü nedeniyle proje aşamasında kalmıştır.

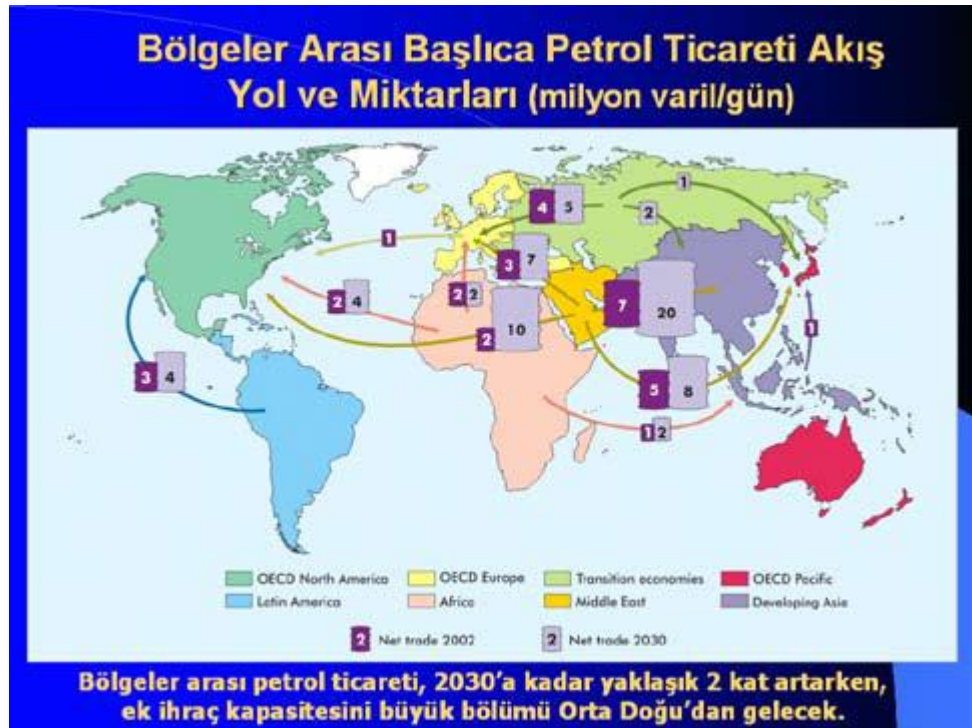
Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu (CPC): Bakü-Novorossisk Projesi Türkiye'nin öne sürdüğü Bakü-Ceyhan projesine karşı, Rusya Federasyonunun gündeme taşıdığı bu projeye göre 1593 km'lik bir hatla Kazakistan ve Azerbeycan petroleri Bakü'den Novorossisk'e ulaşacak, oradan ise tankerlerle İstanbul ve Çanakkale boğazlarını takip edip Avrupa ülkelerine ulaşacaktır. 2002 yılında Novorossisk limanından ilk tanker yükleme yapılan bu proje Kuzey Hattı olarak geçmektedir. Ancak boğazlardaki geçişi iyice zora sokacağı düşüncesiyle bu hattın BTC'ye bağlanması muhtemel bir seçenek olarak görülmektedir.

Şah Deniz Doğalgaz Boru Hattı Projesi (Bakü-Tiflis-Erzurum BTE): Bu proje ile Azerbaycan doğalgazının Gürcistan üzerinden Türkiye'ye taşınması amaçlanmaktadır. 15 yıl süreli doğalgaz alım anlaşması ile resmîlik kazanan bu proje ilk etapta 2 milyar metreküp ikinci etapta 6,6 milyar metreküp kapasiteli olarak planlanmıştır. 12 Mart 2001 yılında imzalanan bu proje 3 Temmuz 2007 tarihinde faaliyete geçmiştir. Türkiye'nin Rusya'dan çok daha ucuza doğalgaz temin etmesini sağlayacak olan Şah Deniz Doğalgaz Boru Hattı Projesi aynı zamanda Nabucco ve Trans-Hazar projelerinin gerçekleşmesine de katkıda bulunacaktır.

Nabucco Doğalgaz Boru Hattı Projesi: Nabucco projesi, Hazar ve Ortadoğu havzası doğalgazının Türkiye ve Avrupa'ya naklini amaçlamaktadır. Türkiye' den başlayarak terminal ülke olan Avusturya'ya kadar Bulgaristan, Romanya ve Macaristan üzerinden transit geçmesi planlanan bu boru hattı 3300 km uzunluğundadır. 2008'de yapımına başlanan hattın, 2020 yılında 30 milyar metreküp doğalgazı Avrupa'ya taşıyacağı tahmin edilmektedir. Proje, Rusya'nın Avrasya boru hatları üzerindeki tekeli kırmayı hedeflemektedir. Bu nedenle özellikle ABD ve AB tarafından Rusya'ya karşı bir alternatif olarak desteklenmektedir.

Trans-Hazar Doğalgaz Boru Hattı Projesi: Türkmenistan'da üretilecek doğalgazın Hazar geçişli bir boru hattı ile Türkiye' ye ve ülkemiz üzerinden de Avrupa'ya taşınmasını amaçlayan, Türkmenistan-Türkiye-Avrupa doğalgaz boru hattı olarak da bilinen bu proje 1998 yılında hayata geçirilmiştir. Projenin önündeki en önemli engel Hazar'ın hukuki statü sorunudur. Rusya'nın tekelinin kırılacağı endişesiyle bu yasal sorunu çözmek için direnmesi projeyi zora sokmaktadır. İran kendi ürettiği doğalgazın Pazar bulabilmesi açısından bu projeyi desteklemekte, ABD ise bu açıdan İran'ın lehine olan bu projeye karşı çıkmaktadır. Tüm bunlar projenin hayata geçirilmesine engel olmuş ve proje askıda kalmıştır.

Mavi Akım Doğalgaz Boru Hattı Projesi: 1200 km’lik bir hat ile Rus doğalgazının Karadeniz’in altından Samsun-Ankara hattına naklini amaçlayan proje 2002 yılında faaliyete geçmiştir. Başlangıçta doğalgaz verme miktarı 2 milyar m3 olarak belirlenen hattın, 2008’de 12 milyar metreküp ve 2010 yılında ise bu oranın 16 milyar metreküpe ulaşacağı belirtilmektedir. Türkiye’yi %65 oranında Rusya’ya bağımlı yapan bu proje, aynı zamanda Trans-Hazar projesi ile rekabet halindedir. Türkiye, bu proje sayesinde Rusya’nın BTC ve Trans-Hazar projesine karşı çıkmasını engelleyebilecektir.⁸¹

⁸¹ Çağrı Kürşat Yüce, “SSCB Sonrası Hazar Bölgesinde Enerji Mücadelesi ve Türkiye”, <http://www.usakgundem.com/uamakale.php?id=1856>, Erişim Tarihi; 10 Ağustos 2009.

4. Enerji Güvenliği

Soğuk Savaş sonrası dönemde enerji, uluslararası diplomaside devletlerin dış politika aracı olarak kullanılmaya başlanmış bu durum ise enerjiye siyasi bir boyut kazandırmıştır. Enerjinin siyasi bir araç olarak kullanılması konuyu bir güvenlik meselesi haline getirmiş ve devletler enerji güvenliğine dış politika öncelikleri arasında yer vermişlerdir. 21. yüzyılda, “ulusal enerji güvenliğinin küresel enerji güvenliğinin bir parçası” olduğu gerçeği enerji güvenliği meselesine uluslararası boyut kazandırmıştır.⁸²

Rusya'nın Ocak 2006 tarihinde Ukrayna'nın doğalgazını kesmesi, İran'ın nükleer programı nedeniyle ekonomik ambargo ve izolasyona tabi tutulması ve bunun küresel enerji güvenliğinde oluşturduğu risk, Irak, (2003 yılında Irak'ın ABD tarafından işgali ve istikrarsız yapısının devam etmesi), Nijerya ve Meksika'daki enerji üretim tesislerindeki sabotaj ihtimalleri, El-Kaide ve diğer terör örgütlerinin

⁸² **Burak Çınar**, “Tarihte Üçüncü Güç ve Orta Asya Enerji Savaşları”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Sayı 8, (2008), s.30.

enerji üretim tesis ve boru hatlarına eylem riski enerji güvenliğinin uluslararası boyutunu gözler önüne sermektedir.⁸³

Uluslararası politikanın en önemli gündem konularından biri haline gelen enerji güvenliği, kaynakların güvenliği, transport güvenliği, pazarın güvenliği ve fiyatların güvenliğini içerir. Kaynakların güvenliği birincil önemde bir konudur. Rezervlerin korunması geliştirilmesi, uygun yatırım olanaklarının sağlanması, kaynak ülkenin transport ve pazar bağıını zayıflatmayacak ve kesintiye uğratmayacak şekilde istikrarının sağlanması kaynak güvenliği açısından önemli konulardır. Yol-zaman-fiyat güvenliği faktörlerini içeren transport güvenliği ise, kaynağın hedefe daha ucuz ve güvenli şekilde ulaşması açısından temel unsurdur ve bir yanıyla kaynağın diğer yanıyla pazarın bir parçası olarak kritik öneme sahiptir. Transport güvenliğinin sağlanmasında; arzın kesintisiz ve güvenli bir şekilde gerçekleşmesi, transportun kaynak ve pazar arasındaki fiyat ilişkisini dengeleyecek kabul edilebilir maliyetleri taşıması ve fiziki ve siyasi istikrarın transport güzergahında korunması gerekmektedir. Transport güvenliğinin fiziki boyutu açısından en önemli konulardan bir tanesi boğaz/kanal geçişleridir.

Pazar talebe bağlı bir büyüklüktür. Pazarın güvenliği, talebin kontrolü, ekonomik büyümenin devam etmesi, temel enerji ihtiyacının aynen veya artarak devam etmesi ile pazarı çalışmayacak hale getirebilecek tehlikeli fiyat noktalarını kapsar. Son yıllarda artan talep ile pazarın da önemi artmaktadır. Bugün ve gelecek 30-50 yıl içerisinde küresel enerji pazarlarının en önemlileri, Asya-Pasifik pazarı, Kuzey Amerika pazarı ve tedricen yavaşlama gösteren AB pazarıdır. Asya-Pasifik pazarında Çin, Güney Kore, Japonya ve Hindistan arasındaki büyük rekabet, Pazar güvenliğini sağlamak adına bu ülkeleri yeni kaynaklara ve mevcut kaynaklarda yeni ilişkiler kurmaya sürüklemektedir. Küresel ekonomik büyüme ve küresel ekonomik büyüme içindeki rekabet enerji pazarının şekillenmesinde en önemli etkindir. Ekonomik büyümenin endüstriyel alanda daha fazla hissedilen ülkelerde, yüksek

⁸³ **Muharrem Ekşi**, “NATO’nun Enerji Güvenliği Yaklaşımı”

http://www.globalstrateji.org/TUR/Icerik_Detay.ASP?Icerik=1340, Erişim Tarihi; 30 Nisan 2008.

seyreden enerji fiyatları enerji pazarını daraltıcı etkisi giderek daha fazla etki doğurmaktadır.

Enerjide fiyat, pazarın gelişimini ve ülke ekonomisinin büyüme trendini etkileyen çok önemli bir faktördür. Küresel rekabetin ekonomik büyüme üzerindeki etkisine bağlı olarak fiyat ciddi şekilde baskı altına girer. Fiyat güvenliğinden bahsederken hangi taraf için ne gibi sonuçlar doğuracağı önemlidir çünkü Fiyat artışı bazı ülkelerde ekonomik büyüme için katkı sağlarken bazı ülkelerde ise büyümeyi olumsuz etkilemekte ve talebi daraltarak pazarın şeklini değiştirebilmektedir. Küresel enerji pazarındaki fiyat güvenliği, arz talep dengesine ve küresel ekonomi içerisindeki rekabete bağlıdır. Küresel ekonomi içerisindeki rekabet ise, ülkelerin siyasi ve askeri hedefleri ile yakından ilgilidir. OPEC veya arzı belirli düzeyde kontrol etme kabiliyetine sahip uluslararası şirketlerin tutum ve davranışları, fiyat üzerinde belirleyici etkilere sahiptir. Öte yandan doğalgazda Rusya gibi küresel veya bölgesel arzda monopol sayılabilecek bir devletin, fiyat üzerindeki belirleyiciliği, daha çok siyasi-ekonomik hedeflere hizmet eden bir araç durumundadır. Fiyat üzerindeki anlaşmazlıklara örnek olarak Rusya'nın Polonya ve Ukrayna'ya uyguladığı arz kesintisi enerji güvenliğinde bir dönüm noktası olmuştur.⁸⁴

1973 petrol krizi ve 2005-2006 doğalgaz krizi enerji güvenliğini bir kavram olarak hayatımıza yerleştirmeye başladı. Enerji arz güvenliğini esas alan bu mesele bugün daha ciddi boyutlar içermektedir. Bugün asıl sorun, yüksek talebin devam etmesi durumunda arzın ne kadar yetip yetmeyeceği ve arzın üzerindeki fiyat baskısının, küresel ekonomik büyümeyi ne kadar etkileyip etkilemeyeceğidir. Küresel ekonomik büyümenin yavaşlaması ve durgunluğa girmesi her devleti bir biçimde etkileyeceği için enerji güvenliği herkesin sorumluluğu olan bir anlayışı

⁸⁴ **M. Faruk Demir-Abdullah Çevik**, *Enerji Güvenliği Enerji Ekonomisi Enerji Diplomasisi*, Ankara: Altinküre Yayınları, 2007, s. 23-26.

gerektirmektedir. Küresel enerji güvenliğinin karşılıklı bağımlılık ilişkisi doğurmaktadır.⁸⁵

Tablo: Ülkelerin Enerji Güvenliği Algılamaları

	Örtüşen Çıkarlar	Çatışan Çıkarlar
Üretici Ülkeler	Enerji Arz Güvenliği Yabancı Yatırım Kaynakların ve Boru Hatlarının Korunması	Yüksek Fiyatlar Uzun Vadeli Anlaşmalar Tekelci Boru Hatları Politikası
Tüketici Ülkeler	Enerji Arz Güvenliği Yabancı Yatırım Kaynakların ve Boru Hatlarının Korunması	Ucuz Fiyatlar Kısa Vadeli Anlaşmalar Boru Hatlarının Bağımlılığı Arz Kaynaklarının ve Boru Hatlarının Çeşitlendirilmesi
Transit Ülkeler	Enerji Arz Güvenliği Yabancı Yatırım Kaynakların ve Boru Hatlarının Korunması	Boru Hatlarının Çeşitlendirilmesi

Kaynak: http://www.globalstrateji.org/TUR/Icerik_Detay.ASP?Icerik=1340 30ocak 2008 Dünya Gündemi Gazetesi, Muharrem Ekşi, NATO'nun Enerji Güvenliği Yaklaşımı

⁸⁵ **Celalettin Yavuz**, "Küresel Felaket-Enerji Güvenliği İklimi ve Milli Güvenlik", 2023 Dergisi, Sayı 71, (2007), s. 9-11.

III. BÖLÜM: RUSYA ÇİN İLİŞKİLERİNİN TEMEL PARAMETRELERİ

Rusya-Çin ilişkilerinin, ortaklığa dönüşmesi, her iki taraftaki liderlerin müşterek menfaat alanları bulmalarına ve bunlar üzerinde ortaklık inşa etmelerine dayanmaktadır. Son dönemde stratejik ortamın büyük değişime uğraması, Rusya-Çin ilişkilerini yakınlaşma yönünde yeni bir sürece sokmuştur. Bunun başlıca nedeni Orta Asya'da artan ABD varlığıdır. 11 Eylül saldırılarından sonra Orta Asya bölgesinde askeri üsler vasıtasıyla ve Batı yanlısı liderlerin bölge ülkelerin yönetimlerine gelmeye başlaması ile ABD, bölgedeki nüfuzunu artırmıştır. Artan ABD nüfuzu Rusya ve Çin için ortak tehdit algılamalarına yol açmıştır. Rusya ve Çin arasında bölgede ABD karşıtlığı ile gelişen siyasi ilişkiler, enerji temelli ekonomik ilişkiler çerçevesinde de hızla gelişmektedir.

Batı'nın Bağımsız Devletler Topluluğu coğrafyasındaki "renkli devrimler"i desteklemesi, Moskova'yı Çeçenistan politikaları nedeniyle eleştirmesi ve Kremlin'in merkezîyetçi politikasını antidemokratik olarak nitelendirilmesi, Moskova'yı dış politikada Batı'dan uzaklaştırmıştır. Çin ile ilişkilerin geliştirilmesi bu yeni arayışın sonucudur.

Çin ise kısa ve orta vadelere ekonomisini güçlendirmek, Güneydoğu Asya'daki (Asya Pasifik Bölgesi) stratejik çıkarlarını korumak, Tayvan'ı Çin toprakları içine almak, uzun vadede ise askeri ve iktisadi bakımdan 21. yüzyılın süper gücü olmak emelindedir. Bu stratejisi ile Çin ayrıca batıya doğru gelişmek, komşusu Orta Asya bölgesinde nüfus sahibi olmak, Kafkasya ve Türkiye yoluyla Avrupa ile karadan irtibat sağlamak amacındadır. Ayrıca Çin, Batı'ya açılmasını sağlayan Doğu Türkistan'daki hakimiyetini güçlendirmek ve Orta Asya ülkelerinden gelebilecek ayrılıkçı tehditleri önlemek için tedbir almak amacındadır. Bu bağlamda iki ülke güvenlik, ekonomi, enerji, askeri, kültürel olmak üzere birçok alanda işbirlikleri geliştirmektedirler.

Bölgesel konular kadar uluslararası meselelerin çözümün için de işbirliği geliştiren iki ülke, uluslararası meselelerde çifte standardın olumsuz etkileri, silahlanmayı kontrol etme ve yayılmasını önlemedeki sorunlar, medeniyetler arasındaki çatışma sinyalleri gibi konularda ortak kanaatlere sahiplerdir. Özellikle iki ülkenin çıkarlarının kesişimi olarak görülen Şangay İşbirliği Örgütü, uluslararası kamuoyuna seslerini duyurabildikleri bir platform niteliğindedir. Çok çeşitli alanda artan ikili ilişkiler ve yapılan açıklamalar, ABD hegemonyası karşısında cephe oluşumu olarak yorumlanmaktadır. Her iki ülke de oluşturulan işbirliklerinin herhangi bir üçüncü güce karşı olmadığını belirtse de, uluslararası sistemde çok kutupluluk için ortak hareket ettikleri gerçektir.

A- Rusya- Çin İlişkilerinin Tarihi Seyri

İki ülke arasındaki 'stratejik ortaklık' arayışları Soğuk Savaş döneminin ilk yıllarına kadar uzanmaktadır. Çin Halk Cumhuriyeti'nin (ÇHC) kuruluşunu takip eden yıllarda, stratejik ve ideolojik ortak durumunda bulunan iki ülke, hemen her alanda yoğun bir işbirliğine girmiştir. Bu noktada 1950'li yıllar, Çin'in SSCB'ye yakın olduğu bir dönemdir. Dünyanın sosyalist ve emperyalist olarak iki kampa bölündüğü çift kutuplu sistemde Çin, SSCB'ye paralel bir siyaset izlemiştir. Ancak 1950'lerin sonlarında özellikle ortak sınır sorunu nedeniyle iki ülke arasındaki ilişkiler gerginleşmeye başlamış ve 1949'dan itibaren geçen on yıllık bir yumuşama dönemi ardından, çıkarların ayrışması sonucu, Çin-SSCB cepheleşmesi 1985'e kadar devam etmiştir.

1980'li yıllarda yaşanan üç gelişme, Çin-Rus ilişkilerinin önündeki engellerin aşılmasında önemli rol oynamıştır; Sovyetlerin Afganistan'dan çekilmesi, Kamboçya'yı işgal eden Vietnam'a Sovyet desteğinin kesilmesi, Çin-Sovyet sınırındaki silahlı kuvvetlerin sayısının %80 oranında azaltılarak 1969 öncesi seviyesine çekilmesi gibi gelişmeler üzerine, özellikle Çin tarafının Rusya'ya yaklaşmasıyla ilişkilerde yeniden yumuşama dönemi başlamıştır.

Moskova ile Pekin arasındaki ideolojik çatlak, 1989 Mayıs ayında yapılan Deng-Gorbaçov zirvesinde partiler arasındaki bağların tamir edilmesiyle şekli olarak sona ermiş, 1991 yılında iki ülke arasında imzalanan "Sınırların Belirlenmesi ve Çizilmesi Anlaşması" ile de ikili ilişkilerin geleceği açısından tam bir dönüm noktası yaşanmıştır.⁸⁶

Burada 1990'lardan itibaren Çin dış politikasının ekonomik yönden farklı, siyasi yönden farklı yaklaşımlar izlemesinin önemli rolü olmuştur. Nisan 1996 yılında yapılan başkanlar zirve toplantısından sonra Rusya-Çin arasındaki ilişkiler, uluslar arası seviyede ikili ilişkiler çerçevesinden çıkarak daha yakın işbirliği safhasına girmiştir. Bu zirve toplantısında Rusya ve Çin başkanları eşitlik ve güvene dayalı bir "Stratejik Ortaklık için Ortak Bildiri" imzalamıştır. Nisan 1997 yılında ise tek kutupluluğa, ayrıca ABD hegemonyasına karşı "Çok Kutuplu Uluslararası Düzen için Bildiri" imzalamışlardır. Böylece her iki ülke birbirini ABD'nin süper gücünün etkinliğini sınırlamaya yönelik birer stratejik karşı kanat olarak görmeye başlamıştır. 2001 yılında iki taraf arasında yüksek düzeydeki temaslar yoğunlaşmış ve "İyi Komşuluk, Dostluk, ve İşbirliği Anlaşması" imzalanmıştır. Bu anlaşma beş önemli işbirliği alanının temelini oluşturması açısından önemlidir: ABD hegemonyasını dengelemek için ortak hareket, iki ülke arasındaki 4.300 km'lik sınırın hukuken belirlenmesi ve çizilmesi, silah satışı ve teknoloji transferi, enerji ve hammadde tedariki, Orta Asya'daki İslami akımların gelişim ve yayılmasını durduracak önlemler.⁸⁷

Bugün itibariyle Rusya ve Çin arasında imzalanan bu anlaşmanın maddelerinin birçoğunun hayata geçirildiğini söylemek mümkündür. Nitekim Rusya ile Çin, ABD hegemonyasını dengelemek için ortak hareket etmekle kalmayıp, bölge ülkelerini de bu alanda işbirliğine dahil etmektedir. ŞİÖ, bu bağlamda iyi bir örnek teşkil etmektedir. Rusya ile Çin, ŞİÖ çerçevesinde bir taraftan üye ülkeleri kontrol altında tutmak isterken, diğer taraftan da bu ülkelerdeki İslami akımların gelişim ve

⁸⁶ **Mehmet Seyfettin Erol**, "Rusya-Çin: Mişka ve Dragon'un Enerjik Aşk", *Stratejik Analiz Dergisi*, (2006), Sayı 74, s. 90, 91.

⁸⁷ **Asem Nauşabay Hekimoğlu**, *Rusya'nın Dış Politikası*, Ankara: Vadi Yayınları, 2007, s. 237, 238.

yayılmasını engellemeye çalışmaktadır. Birçok uluslararası meselede de benzer yaklaşımlara sahip olan Çin ve Rusya, birbirlerini toprak bütünlüğü konusunda da desteklemektedirler. Nitekim Çin, Rusya'nın Çeçenistan politikası konusunda sessizliğini korurken, Rusya da Çin ile Tayvan arasındaki sorunun Çin'in meselesi olduğunu savunmaktadır.

Öte yandan iki ülke arasındaki sınır sorunu çözüme kavuşturulmuş, enerji alanında işbirliğine gidilmiş ve Rus gazının 2011 yılında Çin'e iki ayrı boru hattından taşınması karara bağlanmıştır. Silah teknolojisi ve enerji alanındaki işbirliğinin yoğunluğu, Rusya ile Çin arasındaki ticaret hacminin artmasında önemli bir etkidir. 2007 yılından itibaren Rusya-Çin ilişkileri resmi ziyaretlerle önem kazanmaktadır. Bu resmi ziyaretlerde, iki ülke arasındaki ilişkilerin derinleştirilmesi için karşılıklı siyasi güvenin pekiştirilmesi gerektiğini, ekonomi, ticaret ve kültürel alanlardaki temasların genişletilmesi ve uluslar arası ve bölgesel işlerdeki stratejik işbirliğinin güçlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin daimi üyeleri olan iki ülke, ABD'nin küresel egemenliğine karşı uluslar arası ilişkilere çok seslilik getirmek için bölgesel sorunlarını 'Birleşmiş Milletler çatısı altında ve hukuk çerçevesinde çözülmesi' gerektiğini vurgulamaktadır. Çin ve Rusya, aynı zamanda ŞİÖ çerçevesinde, zengin enerji kaynakları bulunan Orta Asya ülkeleri üzerindeki ABD etkisine karşı bu bölgede ortak güvenliği sağlamaya yönelik çalışmalara devam etmektedirler.⁸⁸ Çin-Rusya eksenini artık yeni bir güç merkezi olarak dünya politikasında kendisini hissettirmeye başlamıştır.

⁸⁸ **Sean L. Yom**, "Şangay İşbirliği Örgütü'nün Geleceği", çev. Gül Arıkan Akdağ, *Stratejik Öngörü Dergisi*, Sayı 4, (2005), s. 98, 99.

B- Rusya Çin İlişkilerinin Boyutları

1-Askeri İşbirliği;

Rusya ve Çin stratejik ortaklığının en önemli boyutu askeri işbirliğidir. Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan düzen, Çin'in askeri açıdan kendini yenilemesi gerektiğini ortaya koymuştur. Özellikle Körfez Savaşı'nda ABD tarafından kullanılan yüksek teknolojiye dayalı silahlar, Çin'i askeri açıdan yeni bir yapılanmaya gitmeye zorlamıştır. Bu bağlamda Rusya, 1950'lerde olduğu gibi Çin için en önemli silah sağlayıcısı konumuna gelmiştir. Çin'in Rusya'dan aldığı silah ve silah teknolojileri bugünkü askeri kapasitesini oluşturmada büyük avantaj sağlamıştır.⁸⁹

Çin'in askeri modernizasyonu temelinde başlayarak gelişen iki ülke arasındaki askeri işbirliği düzenlenen tatbikatlarla önemli boyut kazanmıştır. Terörle mücadele ve bölgesel barışın korunması için iki yılda bir düzenli olarak yapılan askeri tatbikatlar Rusya ve Çin'in güç gösterisi olarak görülmektedir. 18-25 Ağustos tarihleri arasında, Çin ve Rusya topraklarında yapılan "Barış Görevi 2005" adlı tatbikat, askeri güçlerini sergileyen iki ülkenin, bölge dışı ülkelerin bu bölge üzerindeki niyetlerine yönelik bir gözdağı verme çabası olarak yorumlanmıştır.

2007 yılında düzenlenen tatbikata Şangay İşbirliği Örgütü'ne üye ülkelerin tamamı katılmıştır. ŞİÖ kapsamında gerçekleştirilen "ŞİÖ Barış Misyonu 2007" adlı tatbikatta askeri ağırlık bakımından asıl güç yine Rusya ve Çin olmuştur. Örgüt üyelerinin terörle ortaklaşa mücadele etme kararlılığını gösteren tatbikat ile ŞİÖ'nün bölgenin barış ve güvenliğinin korunması alanında daha büyük bir rol oynayacağı mesajı da verilmiştir. Tatbikat sonrası dönemin Rusya Savunma Bakanı Sergei Ivanov, ŞİÖ'nün bölgede istikrarı ve barışı sağlayan anahtar güç olacağını ifade

⁸⁹ **Barış Adıbelli**, *Büyük Avrasya Projesi*, İstanbul: IQ Yayıncılık, (2006), s. 119.

etmiştir. ŞİÖ kapsamında oluşturulan güvenlik işbirliği ABD tarafından tedirginlikle karşılanmıştır.⁹⁰

Rusya ve Çin'in en son terörle mücadele kapsamında gerçekleştirdikleri "Barış Misyonu 2009" adlı askeri tatbikat, şimdiye kadar bölgede yapılan en büyük terörle mücadele tatbikatı olmuştur. Çin Ordusu'ndan Tümgeneral Wang Haiyun tatbikat öncesi yaptığı açıklamada, Rusya ve Çin arasındaki işbirliğinin en üst seviyede olduğunu, bu tatbikat ile herhangi bir üçüncü gücün hedef alınmadığını ve tatbikatın hedefinin iki ülkenin güvenlik çıkarlarının korunması olduğunu belirtmiştir. Şangay İşbirliği Örgütü çatısı altında yürütülen tatbikata Rusya ve Çin'den olmak üzere toplam üç bin asker katılmıştır.⁹¹

2-Ekonomik Alanda İşbirliği;

Rusya ve Çin arasında 2005 yılında yaklaşık 29,1 milyar dolar civarında olan ticaret hacminin artırılarak 2010 yılı itibariyle 60 ile 80 milyar dolara çıkarılması hedeflenmektedir. Bu ticaretin 15,9 milyar doları Rus ihracatı, 13.2 milyar doları da Çin ihracatı şeklinde gerçekleşmiştir. Rusya aleyhine gelişen ticaret dengesinde, Çin'in Rusya'ya ihracatını tekstil, gıda, otomotiv oluştururken; Rusya'nın Çin'e olan ihracatını %50'sini petrol olmak üzere askeri teknik malzeme, ham madde oluşturmaktadır.⁹²

Rusya ve Çin, Şangay İşbirliği Örgütü kapsamında 2020 yılına kadar ticari-ekonomik işbirliği programını gerçekleştirmeyi planlamaktadırlar. Serbest ticari bölge oluşturma fikri ŞİÖ zirvelerinde dile getirilmektedir.⁹³

⁹⁰ **Barış Adıbelli**, *Avrasya Jeopolitiğinde Büyük Oyun*, İstanbul: IQ Yayıncılık, (2008), s. 114,115.

⁹¹ Çin ve Rusya'dan Teröre Karşı Ortak Tatbikat, Zaman Gazetesi, 23 Temmuz 2009.

⁹² Bilal Yıldırım, "Şangay İşbirliği Örgütü", <http://www.tasam.org/index.php?altid=489>, Erişim Tarihi; 12 Mayıs 2009.

⁹³ **Asem Nauşabay Hekimoğlu**, *Rusya'nın Dış Politikası*, Ankara: Vadi Yayınları, 2007, s. 241.

3-Enerji Alanında İşbirliği;

Çin, hızla büyüyen ekonomisi karşısında artan enerji ihtiyacını karşılamak için kaynak arayışındadır. Çin'in 2005 yılında kullandığı doğalgaz miktarı 50 milyar metreküptür. Bunun yıllık artış hızı ise %20'6'tır. Yapılan hesaplamalara göre Çin'in yıllık doğalgaz ihtiyacı 2020 yılında 200 milyar metreküp olacaktır. Çin'in petrol tüketimi ise son 40 yılda %25 artmıştır. 2005 yılında 300 milyon ton olan petrol tüketiminin, 2025 yılında 710 milyon tona çıkması öngörülmektedir. Çin'in kendi üretiminin yılda sadece 170 milyon ton olduğu düşünülürse, Çin'in enerji ihtiyacının ciddiyeti anlaşılabılır.⁹⁴ Bu enerji ihtiyacını istikrarsız bir görünüm sergileyen Orta Doğu bölgesinden karşılamasının giderek daha büyük riskler taşıması, Çin'i daha güvenli enerji kaynağına sahip olan Rusya'ya yöneltmiştir.

Rusya ise ekonomik çıkarlarını göz önünde bulundurmakta ve Asya'daki konumunu güçlendirmeye çalışmaktadır. Rusya Federasyonu'nun ekonomik gelirinin en büyük payını petrol ve doğalgaz sektörü oluşturmaktadır. Bu nedenle Rusya için hızla büyüyen bir enerji pazarı durumunda olan Çin, ön plana çıkmaktadır. Ayrıca Rusya'nın, Avrupa enerji piyasasına bağımlılığını azaltmak niyetinde oluşu, Rusya'yı Çin ile enerji alanında işbirliği yapmaya yöneltmektedir.

Sovyet döneminde iki ülke arasındaki enerji alanında işbirliği düzeyi oldukça sınırlı düzeyde kalmıştır. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra gelişmeye başlayan enerji alanındaki ilişkiler, Rusya'dan Çin'e petrol, doğalgaz, elektrik enerjisi satışı konusunda bir dizi anlaşmayla ciddi boyut kazanmıştır. Rusya ile Çin arasında henüz bir boru hattı olmadığı için enerji sevkiyatı trenlerle yapılmaktadır. Ancak 2025 yılında yıllık petrol tüketiminin 710 milyon tona ulaşması beklenen Çin ve Rusya arasında petrol boru hatlarının döşenmesi kaçınılmaz görünmektedir.⁹⁵ En son 2009 yılının Nisan ayında Rusya ile Çin arasında imzalanan anlaşmaya göre Rusya, var olan Doğu Sibirya-Pasifik Okyanusu (ESPO) petrol boru hattını Çin'e kadar uzatacak. Rusya'nın hattın 23 yıl boyunca

⁹⁴ **Barış Adıbelli**, *Çin'in Avrasya Stratejisi*, İstanbul: IQ Yayıncılık, 2007, s. 122.

⁹⁵ **Barış Adıbelli**, *Büyük Avrasya Projesi*, İstanbul: IQ Yayıncılık, (2006), s. 118.

petrol pompalaması ve toplamda 300 milyon ton Rus ham petrolünün Çin'e ulaştırılması planlanmaktadır.⁹⁶

Aynı şekilde doğalgaz transferi konusunda ön anlaşmaya varılmıştır. Rusya'nın Gazprom ve Çin'in CNPC şirketi arasında varılan anlaşmaya göre, Rus doğalgazı Batı ve Doğu Sibirya'dan boru hatları ile Çin'e ihraç edilecektir. Çin ile yapılan ön anlaşma hayata geçirilirse, doğalgaz konusunda Rusya ve Avrupa arasında bulunan karşılıklı bağımlılığının sona ereceği ve Rusya'nın hareket alanının genişleyeceği bilinmektedir.

Petrol ve doğalgazın yanı sıra nükleer enerji konusunda da işbirliğinin geliştirileceği yönünde söylemler devlet liderlerinin görüşmelerinde dile getirilmektedir. Çin'de birkaç enerji reaktörünü inşa eden Rusya, Çin'in nükleer enerji tüketimini artırma planları içerisinde de yer almayı ummaktadır. Çin, on beş yıl içerisinde yaklaşık olarak otuz yeni nükleer reaktör inşa etmeye planlamaktadır. İki ülke arasında nükleer enerji konusunda anlaşmalar gündemdedir.⁹⁷

Çok kutupluluk söylemini benimseyen ve Şangay İşbirliği Örgütü çerçevesinde Avrasya bölgesinde ABD karşıtı kamp oluşturmaya çalışan Çin ve Rusya'nın enerji işbirliğinin geliştirilmesi konusunda da önemli atılımlarda bulunmaları dünya siyaseti ile yakından bağlantılı bir meseledir. Enerji güç mücadelesinin damgasını vurduğu 21. yüzyılda, iki büyük Asya gücünün enerji alanında ortaklık inşa etmeleri uluslararası sistemde güç dengelerini doğrudan etkileyecek niteliktedir.

4-Kültürel İlişkiler;

Askeri, ekonomik, enerji alanlarında olduğu gibi sosyal alanda da ilişkileri geliştirme çabası içinde olan Rusya ve Çin, bu sayede stratejik işbirliğini geliştirmeyi

⁹⁶ "Enerjide Dev Rus-Çin İşbirliği",

http://enerji2023.org/index.php?option=com_content&view=article&id=259,
Tarihi; 10 Temmuz 2009.

Erişim

⁹⁷ Fatih Özbay, "Rusya-Çin İlişkileri Nereye Gidiyor?",

<http://www.tasam.org/index.php?altid=1347>, Erişim Tarihi; 21 Mayıs 2009.

hedeflemektedir. Yapılan kültürel faaliyetler, eğitim ve tıp alanında geliştirilen ilişkiler, turistik ve sportif faaliyetler sosyal alanda ilişkilerin geliştirilmesini sağlamaktadır. Ayrıca 2006 yılında Çin’de gerçekleştirilen “Rusya Yılı”ndan sonra, 2007 yılında Rusya’da “Çin Yılı” kapsamında kültürel etkinliklerin düzenlenmesi bu süreci hızlandırmıştır. İki ülke liderinin yapmış oldukları ziyaretler de gelişen ilişkilerin göstergesidir.⁹⁸

⁹⁸ Suna Lee, “Rusya’da Çin Yılı ve Hu Jintao’nun Moskova Ziyareti”, <http://www.asam.org.tr/tr.asp?ID=1511>, Erişim Tarihi; 3 Ocak 2009.

IV. BÖLÜM: ŞANGAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ

20. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkan gelişmelere paralel olarak artan küreselleşme eğilimi, insan, mal, hizmet, sermaye ve fikir dolaşımına getirdiği kolaylıklar sayesinde bölgeler ve ülkeler arasında etkileşimi artırmıştır. Etkileşime paralel olarak ülkeler arasında başta ekonomik, güvenlik ve kültür olmak üzere çeşitli alanlarda karşılıklı bağımlılık da daha belirgin hale gelmiştir. Bu bağımlılığın temeli uluslararası sistemde ülkelerin küreselleşmenin etkisiyle oluşan yoğun rekabetten tek başlarına galip çıkmalarının zorluğundan kaynaklanmaktadır.

Bu nedenle 21. yüzyılda eski uluslararası sistemdeki ittifak ve paktlar yerini bölgeselleşme hareketlerine bırakmıştır. Bölgeselleşme hareketleri: hızla küreselleşen dünya rekabet ortamında başarılı olabilmek için, küreselleşme aktörlerinin bölgesel işbirliğine giderek güçlerini artırmalarının bir aracıdır. ekonomik gelişme, güvenlik ve askeri işbirliği gibi amaçlarla oluşturulan bölgesel organizasyonların en önemlileri; Avrupa Birliği (AB), Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA), Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC), Güneydoğu Asya Ülkeleri İşbirliği (ASEAN) ve Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)'dür.⁹⁹

Etkinlik düzeyi yüksek en belirgin bölgeselleşme örneklerinden ŞİÖ, Bağımsız Devletler Topluluğu'nun ardından ikinci etkin bölgesel yapılanma olarak karşımıza çıkmaktadır. ŞİÖ, küresel jeopolitiğin “mihver” bölgesinde (Orta Asya) oluşmakta olan yeni bir bölgesel organizasyon modeli olarak, uluslararası sistem ve politikada giderek önemli bir yere sahip olmaktadır. ŞİÖ'nün önemi öncelikle, kapsadığı coğrafya ve örgüte üye ülkelerin sahip oldukları siyasi, askeri ve ekonomik

⁹⁹ Atilla Sandıklı – İlhan Güllü, “Küreselleşme ve Bölgeselleşme Sürecinde Güney Asya ve Pasifik Bölgesi”, *Stratejik Öngörü Dergisi*, Sayı 4, (2005), s. 87, 88.

potansiyelden ileri gelmektedir. Ayrıca ŞİÖ'nün, Batı'yı hedef alan bir ittifak niteliği taşıdığı ve çok kutuplu dünya sistemine büyük katkı sağlayacağı öngörülmektedir.¹⁰⁰

A- Şangay İşbirliği Örgütü'nün Kuruluşu ve Temel Amaçları;

26 Nisan 1996 tarihinde Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın katılımlarıyla Şanghay Beşlisi olarak örgütlenen kuruluş, üye ülkelerin sınır anlaşmazlıkları konusunda işbirliği yapabilecekleri platform oluşturmak ve sınır bölgelerinde askeri güvenliği derinleştirmek amacıyla kurulmuştur. Her yıl düzenli olarak yapılan zirvelerle işbirliği konuları giderek genişletilerek toplantılarda sınır sorunlarının öncelikli olmak üzere siyasal, ekonomik, diplomatik konular ile güvenlik konuları da ele alınmıştır. Dışişleri Bakanları toplantılarının yanı sıra savunma, ekonomi, kültür, ulaştırma bakanları ve emniyet ve yargı birimleri arasında düzenli toplantı mekanizması kurulmuştur.¹⁰¹

2001 yılında beş ülke ve Özbekistan'ın devlet başkanlarının Şanghay'da yapılan toplantısında, Özbekistan üye olarak kabul edilmiştir ve Özbekistan'ın üyeliği örgütün yapısına değişiklik getirmiştir. Yapıdaki bu değişiklik bir deklarasyonla belirtilerek ŞİÖ'nün kurulduğu resmen ilan edilmiştir. Özbekistan'ın katılımıyla Şangay İşbirliği Örgütü'ne dönüştürülen yapı, 2004 yılında, BM tarafından “uluslararası örgüt” olarak kabul edilmiştir. Daha sonra Moğolistan, İran, Hindistan ve Pakistan'ın gözlemci olarak kabul edilmesiyle birlikte bölgedeki etkinliğini daha da artırmıştır.¹⁰²

ŞİÖ, çok yönlü bir mekanizma ile ülkelerin birbirleriyle yakınlaşmasını ve sorunlarını dünyadaki diğer egemen güçlerin müdahalelerine fırsat vermeden çözmelerini sağlamaktadır. ŞİÖ'nün bu özelliğini devam ettirmesi durumunda bölge ülkeleri için öncelikli üye olunması gereken örgüt özelliğini kazanabileceği

¹⁰⁰ **Fırat Purtaş**, “Şangay Beşlisinden Şangay İşbirliği Örgütüne”, *2023 Dergisi*, Sayı 7 , (2004), s. 13.

¹⁰¹ **Sean L. Yom**, “Şangay İşbirliği Örgütü'nün Geleceği”, Çev. Gül Arıkan Akdağ, *Stratejik Öngörü Dergisi*, Sayı 4, (2005), s. 97.

¹⁰² **R.Kutay Karaca**, *Dünyadaki Yeni Güç Çin*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006, s. 105-107.

değerlendirilmektedir. Bu bakımdan Örgüt, gelecekte etkili bir çoğulcu örgüt olma yolunda ilerlemektedir. Ancak Şanghay İşbirliği Örgütü'nün kararlarında Rusya ve Çin belirleyici ve etkili rol oynamaktadır. Bu iki ülkenin istekleri, Örgütü yönlendirme açısından ön planda yer almaktadır. Bu iki ülkenin Örgüt üzerindeki hakimiyeti Örgütü üyelerinin kollektif çıkarı için işleyen bir mekanizma olmaktan uzaklaştırmaktadır.

Şangay İşbirliği Örgütü'nün en önemli amaçları arasında terörle mücadele, bölgesel işbirliğinin geliştirilmesi ve karşılıklı tehdit algılamalarının önlenmesi yer almaktadır. ŞİÖ, terörizm ve dış tehdit nedeniyle bölge istikrarının bozulma olasılığı ve küreselleşme süreci yaşayan dünyanın ekonomik sorunları çerçevesinde, ortak güvenlik ve işbirliği alanındaki sorunları birlikte çözmeyi hedeflemektedir.

Başlangıçta sınırlı amaçlar için kurulan örgüt, Özbekistan'ın üyeliği ve Afganistan operasyonu ile örgüt hedef büyütülmüştür. Enerjiden, savunmaya, uluslararası terörizmden ticarete her alanda işbirliği için uygun ve etkili bir ortam sağlayan ŞİÖ bölgesel sorunların ele alındığı ve çözüm yollarının araştırıldığı bir platformdan olmasının yanı sıra, özellikle iki lokomotif güç Rusya Federasyonu ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin sözlerini duyurabildikleri sahne olmuştur.¹⁰³

Jeostratejik açıdan ele alındığında, ŞİÖ'nün kuruluş amacının, örgüt üyelerinin izolasyon ve tarafsızlık politikası ekseninde bir araya gelerek, Orta Asya'da dışarıdan gelebilecek harici güçlere ve bu bağlamda özellikle ABD'ye karşı bir politika oluşturmayı amaçladıkları görülür. Temelde, Orta Asya'da ABD'nin güçlenmesinin engellenmesi, Rusya ve Çin'in etkinliklerinden vazgeçmeyi düşünmedikleri bu bölgede, ABD'nin müdahale edebileceği anlaşmazlık ve çatışma kaynaklarının oluşmamasının sağlanması hedefleniyor.¹⁰⁴ Bu bağlamda ABD'nin yeni dünya düzeni projesine karşı ortak tavrı paylaşan Rusya ve Çin, Şanghay İşbirliği Örgütü'ne güvenlik bağlamında önemli bir misyon yüklemektedirler.

¹⁰³ Gökçen OĞAN, “Şanghay İşbirliği Örgütü Devlet Başkanları Zirvesi Toplanıyor”, <http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=2519&kat1=58&kat2> Erişim Tarihi; 5 Kasım 2008

¹⁰⁴ İlyas Kamalov, “Şangay Örgütü, Rusya-Çin Mücadelesi ve Türkiye'nin Durumu”, <http://www.asam.org.tr/tr/yyazdir.asp?ID=1736&kat1> Erişim Tarihi; 16 Eylül 2008.

Örgütün temel ilkeleri; devletlerin bağımsızlığına, toprak bütünlüğüne ve egemenliklerine karşılıklı olarak saygı gösterilmesi, sınırların dokunulmazlığı, içişlere müdahale etmeme ve uluslararası ilişkilerde güç kullanılmaması esaslarından oluşmaktadır. Örgütün temel amaçları ise çok boyutlu işbirliğinin geliştirilmek, bölgede çok yönlü ve dengeli ekonomik büyüme, sosyal ve kültürel gelişmeye katkıda bulunulmak, uluslararası sorunların barışçıl yollarla çözülmesi konusunda işbirliği oluşturulmak, 21. yüzyılın sorunlarına çözüm yolları aramak ve uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözümlenmesine katkıda bulunmaktır.¹⁰⁵ Ancak bunun arkasında üyelerin hepsinin teker teker farklı kaygıları, çıkarları ve hedefleri olduğunu söylemek de yanlış olmayacaktır.

B- Üye Ülkeler Perspektifinden ŞİÖ;

ÜLKE	NÜFUS	BÜYÜME (%)	MİLLİ GELİR (\$)	ASKERİ HARC.(\$)
Çin	1.3 milyar	9.9	6.800	81 milyar
Rusya	142 milyon	6.4	11.000	18 milyar
Kazakistan	15 milyon	9.2	8.200	221 milyon
Özbekistan	27 milyon	7.2	1.800	200 milyon
Kırgızistan	5 milyon	2	2.100	19 milyon
Tacikistan	7.3 milyon	8	1.200	35 milyon

Kaynak: ZAMAN gazetesi – Dış haberler , 15 Haziran 2006.

¹⁰⁵ Hasret Çomak, “Şangay İşbirliği Teşkilatı’nın Geleceği”, <http://www.tasam.org/index.php?altid=478&syf=3> Erişim Tarihi; 2 Aralık 2008

Şangay İşbirliği Örgütü'nün ilk yıllarında bütün üye ülkeler, giderek artan ve şiddet içeren etnik ve İslami sızmaları bastırma ihtiyacı gibi ortak kaygılar taşımıştır. Sonraki dönemde Kırgızistan, Kazakistan, Tacikistan ve Özbekistan gibi Orta Asya ülkeleri, ŞİÖ sayesinde; dış yatırımlarını arttırmak, Orta Asya'da güvenlik ve istikrarı tesis ederek bütünleşmeye gitmek, bölgesel iktisadî işbirliği derinleştirmek, terörizm, silah kaçakçılığı, dini aşırılıklar ve narkotik ticaretle mücadele konularında işbirliği geliştirmeyi hedeflemişlerdir.

Moskova ve Pekin ise, uzun yıllar kendi doğal etki alanı olarak gördükleri bölgede ABD hegemonyasını sınırlandırmak ve birbirlerinin toprak bütünlüklerini güçlendirmek ve yeni bir güvenlik yapısı inşa etmek için örgütü araç olarak görmektedirler. Aynı zamanda ŞİÖ, Rusya-Çin ilişkilerini karşılıklı ortak çıkarlar zemininde yürümesini sağlama işlevi görmektedir ve Rusya ile Çin'in çıkarlarını ve politikalarını dengelemektedir. Ayrıca ŞİÖ, üye ülkeler için özellikle de Rusya ve Çin için, uluslararası kamuoyuna siyasi görüşlerini iletebildikleri bir platform niteliğindedir.¹⁰⁶ Özellikle BM Güvenlik Konseyi üyesi Çin ve Rusya'nın stratejik olanakları çerçevesinde Afganistan'ı problem yumağından istikrarlı bir komşu devlet çizgisine getirme çabası da olayın diğer bir boyutunu teşkil etmektedir.

Rusya, güvenlik terörle mücadele ve bu bağlamda siyasi birliğin oluşturulması gibi konularda ŞİÖ'ye Orta Asya'da "bütünleştirici ve sağlamlaştırıcı" bir rol biçmektedir. Rusya'nın temel isteği ekonomik merkezlerde nüfuz ve etki alanı oluşturmak, kaybettiği gücü ve prestiji yeniden yaratabilmek ve mevcut güç dengesinde kendine daha iyi bir yer ve statü tesis etmektir. Rusya, ŞİÖ sayesinde, Batı karşısındaki konumunu güçlendirme, bölgesel düzlemde Batı'ya karşı koyabilecek hatta alternatif olabilecek bir güç merkezi olma gayretindedir.¹⁰⁷ Ayrıca Rusya için ŞİÖ, Çin ile işbirliği fırsatlarını değerlendirebileceği bir platform olmakla

¹⁰⁶ **Sean L. Yom**, "Şangay İşbirliği Örgütü'nün Geleceği", Çev. Gül Arıkan Akdağ, *Stratejik Öngörü Dergisi*, Sayı 4, (2005), s. 97.

¹⁰⁷ **Gökçen Oğan**, "Üye Devletler Perspektifinden ŞİÖ", *Stratejik Analiz Dergisi*, Sayı 91, (2007), s. 59.

birlikte Çin'in Orta Asya devletleriyle kendi inisiyatifinde anlaşma yapmasını engellemek için bir denetim mekanizmasıdır.

Şanghay İşbirliği Teşkilatı'nın kurucu üyesi olan ve Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olan Aynı zamanda; APEC, ASEAN, ARF ve ASEM gibi kuruluşlarda da önemli roller üstlenen Çin Halk Cumhuriyeti bölgesinde sınır güvenliğini/istikrarı sağlamayı, ekonomik ve askeri gücünü geliştirmeyi ve bu sayede küresel güç olmayı istemektedir. Çin'in ekonomik çıkarları açısından bakıldığında ŞİÖ, Çin'in artan enerji ihtiyacı karşısında bölge enerji kaynaklarına yönelik politikasını, Rusya'yı karşısına almadan, çok taraflı ve uzun dönemli bir açılımla yürütebileceği bir platformdur.¹⁰⁸

Çin Halk Cumhuriyeti için temel sorun olan güvenlik ve istikrar bağlamında ŞİÖ'ye yüklediği anlam büyüktür. Çin'in asıl endişesi, Doğu Türkistan'da Uygur Milliyetçiliğinin gelişmesi ve bağımsızlık yanlısı akımlara destek verebilecek bölgedeki İslamcı ve milliyetçi akımların güçlenmesidir. Bu nedenle Çin açısından ŞİÖ, terörizm, ayrılıkçı hareketler ve aşırılıklara karşı savaşmak için en etkili organ konumundadır. Bu sayede Çin için tehlike olabilecek ayrılıkçı hareketlerle mücadele etmek, enerji kaynaklarına ulaşımı güvence altına alabilmek ve bölge ülkeleri ile ekonomik ilişkilerini geliştirmek mümkün olabilecektir.

Çin Halk Cumhuriyeti günümüz güç dengesinden de açık bir şekilde rahatsızlık duymaktadır. Bu bağlamda Ortak çıkar, içişlerine karışmama, karşılıklı güven ve işbirliği temelinde yeni güvenlik konsepti oluşturan Çin çok taraflı güvenlik mekanizmasının gerekliliğini savunmaktadır. Bu çerçevede zengin yer altı kaynaklarına sahip ve Batı'ya açılan bir koridor niteliğindeki stratejik bölge Orta Asya'nın istikrarının korunmasında bu çerçevede bölgesel işbirliği hareketleri büyük

¹⁰⁸ **Nejat Eslen**, "Değişen Küresel Jeopolitik, Çin ve ŞİÖ", *Global Stratejik Dergisi*, Sayı 10, (2007), s. 71.

önem kazanmaktadır. ŞİÖ'nün oluşmasında gösterilen çabanın ve gelişmesine verilen önemin temelinde de bu çıkarlar yatmaktadır.¹⁰⁹

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsız birer devlet olarak uluslararası sahnede yerlerini alan Orta Asya cumhuriyetleri için temel sorun sürdürülebilir uluslararası güvenliğin tesisidir. Güvenliğin devamlılığının sağlanması ve ellerindeki yüksek enerji potansiyelinin güvenli yollarla ulaştırılması açısından siyasi ve güvenlik ilişkilerinde denge politikası yürütmektedirler ve bölgesel örgütlenmeler vasıtasıyla işbirliğine önem vermektedirler. Bu bağlamda ŞİÖ, Orta Asya devletlerine işbirliği ve denge politikalarını uygulayabilecekleri elverişli bir ortam sunmaktadır. Aynı zamanda örgüt kapsamında Rusya'nın ve Çin'in desteğini alarak rejimlerinin devamını garantiye almaktadırlar.¹¹⁰

Üye ülkeler için ŞİÖ'nün bir diğer önemi enerji politikalarında kendini göstermektedir. Çin'in ve Hindistan'ın enerji kaynaklarına olan ihtiyaçları her geçen gün artmakta, Rusya ile Kazakistan ise enerji kaynaklarının yüzde 90'ını Batı'ya ihraç etmektedir. İşte bu enerji naklinin yönünü değiştirmek gerçekleştirilecek ortak proje ve yatırımlar için ŞİÖ uygun bir zemin teşkil etmektedir.

C-Örgütün Genişleme Politikası ve Kıtasal Sistemdeki Yeri;

Devletler için gücün askeri güçten ekonomik güce kaydığı, ekonomik gücün ise Batı'dan Asya'ya kaydığı yeni konjonktürde dikkatler Asya üzerindedir. Yakın gelecekte dünyanın en büyük ekonomileri arasına girmesi beklenen Asya ülkelerinin bölgesel ve küresel organizasyonlarda yer almaları yeni dengeler açısından çok

¹⁰⁹ Barış Adıbelli, *Çin'in Avrasya Stratejisi*, İstanbul: IQ Yayıncılık, (2007), s. 27, 28.

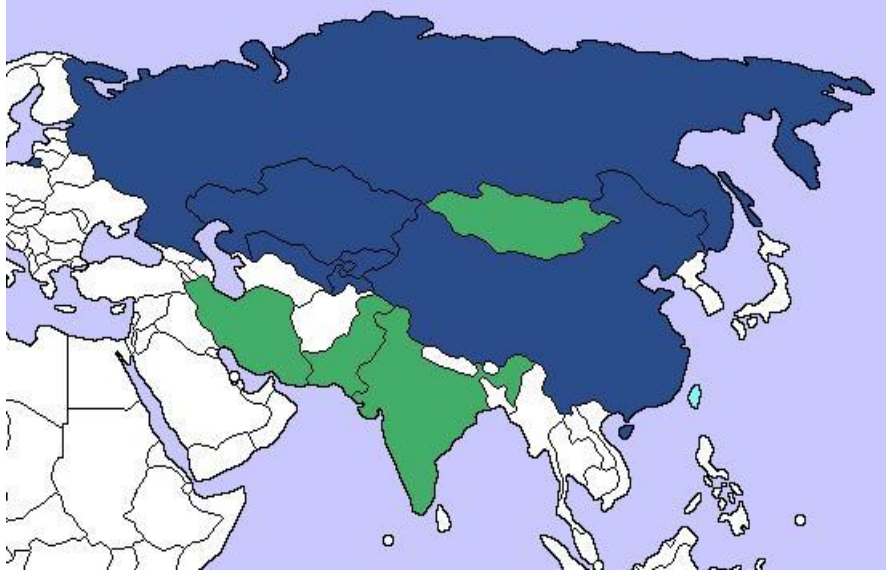
¹¹⁰ Yunus Akgür-Ertan Çakıroğlu, "Sovyetler Birliği Sonrası Dönemde Asya'da Güvenlik İşbirliği Örgütleri",

www.koksav.org.tr/ebulten/haz-tem-ogu2008/080831_kok_hk-yakgur-ecakiroglu_orgutler.html
- 36k Erişim Tarihi; 31 Ağustos 2008

önemlidir. Bu bakımdan güçlenmekte olan ekonomilerinin bir araya geldiği Şangay İşbirliği Örgütü de yeni küresel sistemdeki en önemli oluşumlar görülmektedir.

Örgütün, dünya nüfusunun dörtte birinin (1,5 milyar) yaşadığı ve Avrupa'dan Pasifik Okyanusu'na kadar uzanan geniş bir coğrafyayı kapsıyor olması, ve bu coğrafyanın çok zengin doğalgaz ve petrol kaynaklarına sahip olması örgüte stratejik önem kazandırmaktadır. Bunun yanı sıra BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesinden ikisi olan Rusya ve Çin'in bu örgütte yer almaktadır ve bu ülkeler nükleer silahlara sahiptirler. Pakistan, Hindistan, Moğolistan, İran ve Türkmenistan'ın örgüte üyeliğinin söz konusu olması dikkatleri örgüt üzerinde toplamaktadır. Çünkü nükleer silahlara sahip İran, Pakistan ve Hindistan örgüte olası üyeliği sonucu örgüt, ciddi anlamda nükleer silah üretme ve elde etme kapasitesinde olabilecektir. Tüm bunlar ŞİÖ'nün, Amerikan hegemonyasına karşı ve Batı bloğunu hedef alan bir ittifak niteliği taşıdığı iddialarının ileri sürülmesini beraberinde getirmiştir.¹¹¹

¹¹¹ **Fırat Purtaş**, “Şangay Beşlisinden Şangay İşbirliği Örgütüne”, *2023 Dergisi*, Sayı 7 , (2004),s. 16.

Üye Devletler

Gözlemci Üyeler

Rusya

İran

Çin

Pakistan

Kırgızistan

Hindistan

Özbekistan

Moğolistan

Kazakistan

Tacikistan

Gözlemci ülkeler ile birlikte 37 milyon km’lik bir alanı ve 2.7 milyar civarında bir nüfusu kapsayan Şanghay İşbirliği Örgütü, uluslararası alanda etkinliğini artırmak ve bölgede sorunlarının çözümünde daha aktif rol oynamak için genişleme yoluna gitmektedir.¹¹²Bu doğrultuda 2004 yılındaki zirvede

¹¹² **Gökçen Oğan**, “Üye Devletler Perspektifinden ŞİÖ”, *Stratejik Analiz Dergisi*, Sayı 91, (2007), s. 59.

Moğolistan'ın örgüte gözlemci statüsünde katılımını, sonraki yılda yapılan zirvede İran, Pakistan ve Hindistan'ın gözlemci statüsündeki üyelikleri izlemiştir. Dönemin Rusya Başbakanı Mikhail Fradkov, “gözlemci ülkelerin de zirveye katılması, örgüte ‘yeni jeopolitik özellikler’ kazandırdı” şeklinde açıklama yapmıştır. Aynı dönemin Devlet Başkanı Vilamidir Putin ise, üye ve gözlemci ülkelerin toplam nüfusunun üç milyarı aştığını, dolayısıyla örgütün aldığı kararların dünyayı etkileyeceğini belirtmiştir.¹¹³

İlk kez 2004 yılındaki zirvede gözlemci statüsünde örgüte üye olan Moğolistan'ın üyeliği güvenlik bağlamında oldukça önemlidir. ŞİÖ'nün faaliyet alanının ortasında yer alan Ülkenin Örgüt dışında bırakılmasının güvenlik boşluğu oluşturacağını düşünen Çin, Moğolistan'ın üyeliğine kendi ulusal güvenliği açısından da olumlu bakmaktadır. Çin, ŞİÖ aracılığıyla ABD'nin Moğolistan'da uzun süredir askerî üs açma çalışmalarına darbe vurarak Moğolistan'ın ulusal güvenliğini tehdit edecek bir üs haline gelmesini önlemiştir. Ayrıca Rusya ile Çin arasında sıkışmış olan Moğolistan, elektrik enerjisi ihracatında transit ülke olabilir ve böylece ekonomisinin daha fazla gelişmesini sağlayabilir.

1990 sonrası Asya'nın yükselen gücü Hindistan'ın ŞİÖ'ye üyeliği oluşacak yeni güç dengeleri açısından büyük önem taşımaktadır. büyük ekonomik potansiyele ve nükleer güce sahip bir ülke olan Hindistan'ın olası üyeliği örgütün ileriye dönük güçlenme politikasının da parçasıdır. ABD ve İsrail ile yakın askeri ilişkileri bulunan Hindistan'ın üyeliği ile ülkenin ABD güdümünden çıkarılması amaçlanmaktadır. ABD, yeni dönemde etkin güç konumuna yükselen Çin'e karşı denge unsuru olarak gördüğü Hindistan'ın ŞİÖ üyeliğini endişe ile karşılamaktadır.¹¹⁴ Soğuk Savaş sonrası dönemde Hindistan'ın küresel politikada yeni bir güç merkezi olmasını destekleyen ABD, Hindistan'ı doğal müttefiki olarak kabul etmiştir. Ortaklıklarının dünyayı dönüştüreceğine inanan Bush, Hindistan'ı BM Güvenlik Konseyi daimi

¹¹³ İlyas Kamalov, “Şangay Ekseni, NATO'yu Dengeleyebilir mi?”, *Stratejik Analiz Dergisi*, Sayı 69, (2006), s. 12.

¹¹⁴ Barış Adıbelli, *Büyük Avrasya Projesi*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006, s. 37,38.

üyeliğine önermiştir. Ayrıca sivil amaçlı nükleer işbirliği anlaşması imzalanmış ve bir takım askeri alımlar hususunda kararlar alınmıştır. ABD'nin geleneksel müttefiki olan Pakistan'a vermekten kaçındığı nükleer teknoloji ve silah sistemlerini Hindistan'a teklif etmesindeki amaç, ŞİÖ'nün Hindistan üzerindeki etkinliğini kırmak istemesidir. Ayrıca Hindistan'a bu gibi bir dizi teklif ve dostluk eli uzatarak Hindistan'ı İran karşısında dengeleyici askeri güç haine getirmeyi amaçlamaktadır. Ancak Hindistan'da yaşayan ağırlıklı Müslüman nüfusun varlığı Hindistan'ın Batı yanlısı politikalarını dizginlemektedir. Bush'un Hindistan ziyaretinde gösterilen tepkiler, Hindistan'daki etnik ve dini yapının kırılganlığının önemini hatırlatmıştır.¹¹⁵ Çin ise böylece kendisine karşı oluşturulabilecek bir Hindistan, Rusya ve ABD kampaşmasının önüne geçmeyi hedeflemektedir.

Hindistan'ın bölgesel hedefleri, terörizmle mücadele, savunma, enerji ve ekonomi alanlarında işbirliği ekseninde yapılanan ŞİÖ'nün hedefleriyle doğrudan örtüşmektedir. Ayrıca ŞİÖ sayesinde Rusya, Hindistan ile Pakistan'ın yakınlaşacağı ve Keşmir sorununun çözümü konusunda karşılıklı adımlar atabilecekleri öngörülmüyor.

Radikal İslamcı gruplara verdiği destek nedeniyle üyeliğine Rusya ve Özbekistan tarafından pek de sıcak bakılmayan Pakistan, Çin'in Batı Asya güvenliği açısından önemlidir. Çin, ayrıca Pakistan'a Hindistan ve Rusya ile ilişkilerinde denge unsuru olarak bakmaktadır. ŞİÖ açısından bakıldığında Pakistan'ın üyeliği ile ŞİÖ'nün temel amacı olan aşırılık, ayrılıkçılık ve köktendincilik ile mücadele kapsamında radikal İslamcı grupların kontrolü sağlanmış olunacaktır. Radikal İslamcı gruplar üzerinde etkisi bulunan Pakistan'ın ağırlıklı olarak Sünni Müslümanlardan oluşması ayrıca Müslüman nüfusun yoğun olduğu bu bölgede çatışmaların önüne geçilmesini sağlayacaktır. Çünkü bu ülkenin üyeliği, Köktendincilikle mücadelede ŞİÖ'nün İslam ile mücadele içinde olmadığını göstermesine fırsat verecektir. Aynı zamanda Hindistan'la gerginlik yaşayan

¹¹⁵ **Barış Adıbelli**, *Avrasya Jeopolitiğinde Büyük Oyun*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2008, s. 141.

Pakistan'ın örgüte katılımı ile iki nükleer güç arasında uzlaşma sağlanmış olacak ve böylece bölgesel güvenliğe tehdit oluşturacak unsur ortadan kalkmış olacaktır.¹¹⁶ Pakistan da sadece ABD'ye bel bağlamanın doğru olmadığını ve komşu ülkelerle de iş birliğine gidilmesinin önemini anlamış görünmektedir

İran'ın üyeliği ise ABD'nin küresel gücüne karşı açıkça bir meydan okuma olarak görülmektedir. ABD, İran'ı şer ekseninin bir üyesi kabul ederek, uluslararası güvenlik için büyük bir tehdit olduğunu dünyaya anlatmaya çalışmaktadır.¹¹⁷ Çin, petrol ve doğalgaz tedariği amacıyla İran ile yakın askeri ekonomik ilişkiler içindedir. İran'a nükleer silahlar konusunda teknolojik ve bilgi yardımında bulunan Çin silah satımıyla da İran'ın askeri sanayisinde önemli rol oynamaktadır. Bunun yanı sıra İran petrol sanayisinin yüksek teknolojiyle yeniden yapılandırılmasında önemli bir görev üstlenmiştir. Çin, İran'ın nükleer programını barışçıl olarak nitelendirmekte ve desteklemektedir. Son yıllarda 10 Milyar doları aşan ticari ve ekonomik ilişkileri olan Çin ve İran, siyasi alanda da işbirliği çabasıındadırlar. Rusya, İran'la jeopolitik ortaklık ve işbirliği arayışındadır. Güç dengesinin sağlanması, bölgedeki çok kutuplu düzen, Ortadoğu ve hatta enerji kaynaklarının nakliyatı konularında İran'ı dışarıda bırakmak Rusya'nın politikasıyla çok da örtüşmemektedir. ABD'yi tedirgin eden bu yakınlaşmanın İran'ın ŞİÖ'ye üyeliği ile pekişmesi Ortadoğu'daki ABD varlığına tehdit niteliğindedir. Ayrıca Şiiilerin hamisi konumundaki İran'ın örgüte üyeliği Şii nüfusun üzerinde kontrol sağlama imkanı verecektir. Hem Sünni ve Şii nüfusun ana aktörlerinin bir örgütte işbirliği yoluna gitmeleri Sünni-Şii gerginliğini ortadan kaldıracaktır. Kısacası İran'ın üyeliği ŞİÖ'ye Ortadoğu bölgesinde yeni açılımlar sunarak bölge politikasında etkinliğini artırmasına olanak sunacaktır.¹¹⁸

İran'ın üyelik isteğinde uluslararası izolasyondan kurtulma arzusunun ön planda olduğu söylenebilir. Nitekim İran'ı nükleer çalışmaları konusunda Batı'nın

¹¹⁶ **Barış Adıbelli**, *Büyük Avrasya Projesi*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006, s. 39, 40.

¹¹⁷ **Burak Bilgehan Özpek**, “Şangay İşbirliği Örgütü ve Rusya”, *Global Strateji Dergisi*, Sayı 6, (2006), s. 148, 150.

¹¹⁸ **Barış Adıbelli**, *Çin'in Avrasya Stratejisi*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007, s. 11, 12.

baskısına karşı destekleyen nadir ülkelerden biri Rusya'dır. İran'ın ŞİÖ'ye katılma talebi uluslararası arenada kendine yönelik izolasyon çabalarını kırma amacı yanında bir Asya politikası geliştirerek ŞİÖ yoluyla uluslararası siyasette daha etkin bir aktör olma yöneliminin bir yansımasıydı.

İran İslam Devrimiyle birlikte İran'ın yaşadığı olaylar ve ülkesindeki siyasi mekanizma nedeniyle uluslararası arenadan aldığı tepki ve diğer koşullar sonucunda yüzünü Doğu'ya çevirmiş ve önceliği Asya ülkelerine vermeye başlamıştır. İran, güvenlik alanında ve uluslararası alanda yaşadığı sıkıntıları dengelemek adına bölge ülkeleri ve bölgede etkili olan Rusya-Çin ikilisiyle işbirliği arayışlarını sürdürmeye devam ediyor Bu noktada ŞİÖ üyeleri ve İran arasındaki en önemli müşterek konu; her iki tarafın bölgede çok kutuplu bir düzenin sağlanmasını hedeflemeleri ve Amerika'nın tek taraflı politikalarını frenlemek istemeleridir. Tabi ki İran'ı en çok cezbeden konulardan biri de Rusya ve Çin'in jeopolitik oyunlarından ve nüfuzlarından yararlanmaktır. Bu doğrultuda İran'ın amacı da, bölgesel ve enerji alanındaki işbirliği alanlardır.¹¹⁹

ŞİÖ üyelerinin bölgenin güçlü ülkeleri olan İran, Hindistan ve Pakistan'dan oluşacak muhtemel bir genişlemeye sıcak bakmamalarının önemli bir nedeni, bu ülkelerin tam katılımıyla daha çok ekonomik bir entegrasyon formatında faaliyetlerini sürdüren örgütün siyasi ve güvenlik konularına daha fazla yönelmesi ve bunun sonucunda da Batı ülkeleri ile olan ilişkilerinin kritik bir aşamaya gelmesi riskidir. Tabii diğer önemli bir faktör de bahsi geçen ülkelerin herhangi birinin üyeliği ile birlikte mevcut Orta Asya üyelerinin örgüt bünyesindeki önem sıraları ve konumlarını zayıflayacaktır. Hindistan ve İran'ın örgüte üye olması durumunda ŞİÖ'nün etkisi Güney Asya ve Yakın Doğu'ya kadar yayılabilecektir.¹²⁰

¹¹⁹ Arzu Celalifer Ekinci, "Şanghay İşbirliği Örgütü ve İran", <http://www.usakgundem.com/tum-yazilar.asp?id=17> Erişim Tarihi; 30 Kasım 2008.

¹²⁰ İlyas Kamalov, "Şangay Ekseni, NATO'yu Dengeleyebilir mi?", *Stratejik Analiz Dergisi*, Sayı 69, (2006), s. 13.

ŞİÖ'nün bölge ülkelerini kapsayan bir genişleme politikası izlemesi durumunda bölgede Çin-Rusya Federasyonu-Hindistan ittifakının doğabileceği ve bölgenin bu üç ülke tarafından şekillendirilebileceği ve bölgeye başka bir dış gücün müdahalesinin zor olacağı tahmin edilmektedir.

D- Örgütün Dünya Sistemindeki Yeri / Batı Karşıtlığı;

Devletler için gücün askeri güçten ekonomik güce kaydığı, ekonomik gücün ise Batı'dan Asya'ya kaydığı yeni konjonktürde dikkatler Asya üzerindedir. Yakın gelecekte dünyanın en büyük ekonomileri arasına girmesi beklenen Asya ülkelerinin bölgesel ve küresel organizasyonlarda yer almaları yeni dengeler açısından çok önemlidir. Bu bakımdan güçlenmekte olan ekonomilerin bir araya geldiği Şangay İşbirliği Örgütü de yeni küresel sistemdeki önemli bir oluşum olarak görülmektedir.

Örgütün, dünya nüfusunun dörtte birinin (1,5 milyar) yaşadığı ve Avrupa'dan Pasifik Okyanusu'na kadar uzanan geniş bir coğrafyayı kapsıyor olması ve bu coğrafyanın çok zengin doğalgaz ve petrol kaynaklarına sahip olması, Asya'nın önemli ekonomilerini bünyesinde barındırması örgüte stratejik önem kazandırmaktadır. Bunun yanı sıra BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesinden ikisi olan Rusya ve Çin'in bu örgütte yer almaktadır ve bu ülkeler nükleer silahlara sahiptirler. Pakistan, Hindistan, Moğolistan, İran ve Türkmenistan'ın örgüte üyeliğinin söz konusu olması dikkatleri örgüt üzerinde toplamaktadır. Çünkü nükleer silahlara sahip İran, Pakistan ve Hindistan örgüte olası üyeliği sonucu örgüt, ciddi anlamda nükleer silah üretme ve elde etme kapasitesinde olabilecektir. Tüm bunlar ŞİÖ'nün, Amerikan hegemonyasına karşı ve Batı bloğunu hedef alan bir ittifak niteliği taşıdığı iddialarının ileri sürülmesini beraberinde getirmiştir.¹²¹

¹²¹ **Barış Adıbelli**, *Çin'in Avrasya Stratejisi*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007, s. 14, 15.

ŞİÖ'nün başta İran olmak üzere kısa vadede katılması muhtemel yeni ülkelerle birlikte ekonomik anlamda olmasa da bölgesel ve küresel güvenlik boyutunda “Avrupa Birliği” kadar etkin olabileceği, orta vadede ise tek kutuplu dünyaya son vererek ABD'ye ve onun liderliğindeki NATO'ya karşı yeni bir pakt olarak gelişebileceği ihtimal dahilindedir. Dönemin Devlet Başkanı Vilamidir Putin, ŞİÖ'nün 2007 yılında yapılan Bışkek Zirvesinde “Tek kutuplu dünya kabul edilemez” diyerek bir anlamda örgütün misyonunu da belirtmiştir.¹²²

Başlangıçta ekonomik ve güvenlik ekseninde işbirliğini hedefleyen Örgüt, giderek bölgesel güvenliği sağlamayı üstlenen bir örgüt haline dönüşmüştür. Çıkışları ve tutumu ile ABD'ye karşı kurulan oluşumlar arasında en etkili birlik olma özelliğini taşıyan ŞİÖ, bu bakımdan Atlantikçi bloğun Avrasya'daki yayılmasına karşı bir Asya-Pasifik dayanışması olarak nitelendirilmektedir. Örgüt üyeleri tek kutuplu dünya düzenine, ABD hegemonyasına ve ABD'nin Avrasya müdahalelerine karşı ortak eleştirel bir tavır ortaya koymaktadırlar. Hiçbir devlet ya da kuruluşa karşı kurulmadığını ya da faaliyet göstermediğini defalarca beyan eden ŞİÖ'den algılanan asıl tehdidin, yapısal özelliklerinin ötesinde, bölgedeki etkin ve ivedi sonuç verebilen girişimlerinden kaynaklandığı iddia edilebilir.

ABD'nin “renkli devrimler”i destekleyerek “demokrasiyi yayma” çabalarının bölgede çatışmalara ve istikrarsızlığa yol açması bölge ülkelerini Çin-Rusya eksenine kaydırmış ve ŞİÖ'ye verdikleri önemi artırmıştır. Rusya ve Çin liderliğindeki ŞİÖ ile bölgede istikrarı koruyabileceklerine olan inanç artmıştır. Bu çerçevede Kırgızistan ve Özbekistan, Örgüt kapsamında alınan kararla ABD'den üslerini tahliye etmesini istemişlerdir.¹²³ IISS Military Balance 2004-2005 verilerine göre, Özbekistan'ın Hanabad üssünde 900, Kırgızistan'da 950 ve Tacikistan'da 14 Amerikan askeri bulunmaktadır. 2005 Devlet Başkanları Zirvesi'nde alınan karar ile yapılan çağrıda ABD'den ŞİÖ'ne üye ülkelere geçici olarak konuşlanmış olan

¹²² ZAMAN Gazetesi, 17 Ağustos 2007.

¹²³ İlyas Kamalov, Şangay Eksenini, NATO'yu Dengeleyebilir mi?, *Stratejik Analiz Dergisi*, Sayı 69, Ocak 2006, s. 13.

Amerikan güçlerinin geri çekilme takviminin belirlenmesi talebinde bulunulmuştur ve ABD'den Afganistan'da sürdürdüğü operasyonlarına son vermesi istenmiştir. ABD'nin Orta Asya'daki yakın müttefiği Özbekistan'ın ABD'nin Hanabad (K-2) üssünü boşaltmasını sağlaması ve Amerikan uçaklarının uçuşlarına sınırlama getirmesi ile ABD'nin Avrasya'daki enerji kaynakları üzerindeki politikaları tehlikeye girmiştir. Özbekistan'ın girişimi sonrası Washington, Afganistan operasyonu sırasında yerleştiği Hanabad üssünden Kasım 2005'te çekilmiştir. Kırgızistan da Gansi'nin boşaltılması için tarih belirleme çabası içinde bulunmaktadır.¹²⁴

2005 yılında yapılan bu zirvede alınan bir diğer kararla Hindistan, Pakistan ve İran'ın ŞİÖ'ne gözlemci üye statüsünde kabul edilmeleri Batı karşısında yeni bir eksen oluşumunun işaretlerini yansıtmaktadır. ABD'nin uluslararası politikada yalnızlaştırmak için büyük çaba sarf ettiği İran'ın BM Güvenlik Konseyi'nin iki daimi üyesi Rusya ve Çin tarafından gözlemci üye olarak kabul edilmesi açıkça bir meydan okuma anlamına da gelmektedir. ŞİÖ'ye asil ve gözlemci statüdeki üyelerin en az yarısı ABD'nin kara listesindeki ülkelerden oluşmaktadır.

ABD'nin bölgedeki etkisini asgariye indirme çabasında olan örgütün iki lider ülkesi konumundaki Rusya ve Çin, Örgüt kapsamında düzenledikleri askeri *tatbikatla* bu hedeflerini somutlaştırmışlardır. Rusya ve Çin'in 2005 yılında örgüt kapsamı dışında yaptıkları tatbikattan sonra 2007 yılında yapılan "Barış Misyonu Tatbikatı" ŞİÖ'ye üye ülkelerin tamamının katıldığı askeri bir tatbikattır. ŞİÖ'nün ilk kez böylesine büyük bir tatbikatı gerçekleştirmesi uluslararası arenada söz sahibi bir aktör olma durumunu güçlendirmiştir. 6500 asker ile gerçekleştirilen bu tatbikatta asıl güç Rusya ve Çin idi.¹²⁵ Bölgesel entegrasyon örgütü ŞİÖ, bu tatbikatlar ile güvenlik ve ekonomik açılımlarına askeri açılımı da ekleyerek uluslararası arenada yeni bir güç merkezi olma ihtimalini kuvvetlendirmiştir. Zaten ŞİÖ, ABD'nin tek

¹²⁴ **Cihangir Gürkan Şen**, "Rus, Çin, Orta Asya İlişkilerinde Yeni Bir Dönem mi?: Şangay Beşlisi", *Stratejik Analiz Dergisi*, Sayı 1, (2006), s. 16.

¹²⁵ **İlyas Kamalov**, Şangay Ekseni, NATO'yu Dengeleyebilir mi?, *Stratejik Analiz Dergisi*, Sayı 69, Ocak 2006, s. 13.

kutuplu sistemine karşı çok kutuplu sistem içerisinde Asya’da söz sahibi bir aktör olmayı hedeflediğini her yıl düzenli olarak yapılan zirvelerinde zımnen belirtmektedir.

Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)'nün 16 Ağustos 2007 tarihinde gerçekleştirdiği Bişkek zirvesi, ABD karşıtı söylemlere ev sahipliği yaptı. Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, uluslararası güvenlik için çok kutuplu dünya düzenine ihtiyaç olduğunu vurgularken, İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad da ABD füze savunma sistemlerinin Çin dahil tüm Avrasya coğrafyası için tehdit oluşturduğunu belirtmiştir.¹²⁶

ŞİÖ'nün etkisinin giderek artması ABD'nin bölge çıkarları açısından bir tehdit algılamasına yol açmıştır. ABD, dünya petrol ve doğalgaz rezervlerinin ve nükleer cephanenin oldukça geniş bir bölümünü içinde barındıran bir bölgede siyasi/askeri güç oluşumunu engellemeyi öncelikli hedefi haline getirmiştir. ABD, Avrasya'nın tek bir siyasi / askeri güç ve oluşumun etkisine / egemenliği altına girmesine engel olmayı ve bölgede “Müdahale Edebilme Yeteneğini” korumayı istemektedir. Çin ve Rusya NATO'nun BM'nin ve ABD'nin bir ordusu gibi hareket etmesinden endişe duymaktadırlar. Özellikle NATO şemsiyesi dışında kalan Çin, ŞİÖ'nün etkin bir güce kavuşturularak, başta Ortadoğu olmak üzere dünyanın diğer bölgelerinde barışı koruma görevini üstlenmesini istiyor.

Batı’da ekonomik durgunluğun devam etmesi, işsizlik oranlarının artması ve ırkçılığın tehdit oluşturmaya başlaması, yaşlı nüfusun artması ve hayat standartlarının düşmesi nedeniyle Asya’nın büyük ivmeli ekonomik dinamizminin önem kazanacağı, bu durumun ise dünya petrol üretim ve kullanım pazarının yarısından fazlasını elinde bulunduran ŞİÖ'nün devamlılığını olumlu yönde etkileyeceği kıymetlendirilmektedir.

Rusya Federasyonu’nun Gürcistan’a müdahalesi ve ardından Güney Osetya ve Abhazya’yı tanıma kararı, 29 Ağustos 2008 tarihinde, Şanghay İşbirliği Örgütüne

¹²⁶ ZAMAN Gazetesi, 17 Ağustos 2007.

(ŞİÖ) üye ülke liderlerinin Tacikistan'ın başkenti Duşanbe'de düzenledikleri zirvede, üye ülkelerin liderlerince destek bulmuştur. Kendi sınırları içinde ciddi bir Rus nüfusa sahip olan eski Sovyet cumhuriyetlerinin Rusya'ya destek vermelerinin altında yoğun bir tedirginliğin yattığı söylenebilir. Gürcistan gibi kendisini Batı dünyasının korumasına bırakmış, Rusya Federasyonu ile Batı desteği sayesinde restleşme dönemleri yaşamış bir eski Sovyet cumhuriyetine verilen “ders” Orta Asya Cumhuriyetleri tarafından da dikkatle okunmuştur. Çin'in Rusya'ya bu alandaki desteğinin nedeni ise ülkesindeki çeşitli azınlıkların ayrılıkçılık talepleri konusunda Rusya ile benzer bir kaderi paylaşmasına inanmasıdır. Bundan hareketle Çin, Rusya'nın Gürcistan'a karşı gerçekleştirdiği askerî müdahaleyi, ülke bütünlüğünü tehdit eden azınlıklara karşı verilen bir mücadele olarak algılamaktadır.¹²⁷ Bu anlamda özellikle enerji kaynaklarının Batı pazarlarına ulaştırılması ve Rusya'nın dışlanacağı işbirliği alanlarının geliştirilmesi sürecinin daha da zorlaşacağı ortadadır.

Öte yandan birçok uzman ŞİÖ'nün en azından şu aşamada anti-ABD direniş bloğu olarak görülmesinin gerçekçi bir yaklaşım olmadığına ve uluslararası güç dengeleri gözetildiğinde üye devletlerin çıkarlarının açık bir kamplaşmadan yana olmadığına, en azından bloğun itici gücü olan Çin ve Rusya arasında bile bu noktada bir yaklaşım birliği olmadığına dikkat çekmektedirler.

E- ŞİÖ'nün Güvenlik Açılımı;

Şanghay işbirliği Örgütü'nün temel açılım alanı güvenlidir. ŞİÖ'nün kimliği üzerine yapılan tartışmalar 2005 Bişkek Zirvesinde son bulmuş ve Bişkek Bildirisinde ŞİÖ'nün bölgesel güvenlik örgütü olduğu vurgulanmıştır.¹²⁸ Temel hedefleri arasında terörizmle mücadele gelen Örgüt, İslami ve etnik ayrılıkçı terör faaliyetleriyle mücadele anlamında yapıcı adımlar atmıştır ve bu bağlamda 2003

¹²⁷ “Şanghay İşbirliği Örgütü Devlet Başkanları Zirvesi Toplanıyor” <http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=2519&kat1=58&kat2>

¹²⁸ Barış Adıbelli, *Çin'in Avrasya Stratejisi*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007, s. 24.

yılında terörle mücadele merkezi kurulmuştur. Yine bununla ilişkili olarak 2004 Haziran'ında Taşkent'te yapılan toplantıda, merkezi Özbekistan'da olacak RATIC (Bölgesel Anti-Terör Teşkilatı) kurulması kararlaştırılmıştır. ŞİÖ'nün bu yaklaşımı 11 Eylül sonrası ABD'nin bölgeye asker konuşlandırması üzerine kendi nüfuz alanı olan Orta Asya'da güvenlik ve istikrar konularında etkinlik sağlama çabalarının göstergesidir.¹²⁹

21. yüzyılda zengin enerji kaynakları ile önemli stratejik konuma sahip olan Orta Asya'nın savunmasız ve dış etkilere açık bir şekilde büyük güçlerin nüfuz mücadelesine sahne olmasını önlemek için barışçıl ve güvenli bir ortam oluşturulması gerekliliği örgüte önemli misyon yüklemiştir. ŞİÖ, uluslararası sistemde bölgesel güvenlik rejimini tesis ederek, küresel güvenlikte ciddi inisiyatifler üstlenmeyi hedeflemektedir. Örgüt, uluslararası politikada ABD'nin tek taraflı anlayışına karşı çıkarak, küresel dengelerin çok kutuplu yapıda gerçekleşmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bugünkü konjonktürde güçlenerek bölgesel ve küresel dengeler açısından etkinliğini artırmaya çalışan örgütün uluslararası politikada yeni bir güç merkezi olmayı hedeflemektedir.¹³⁰

Bölgesel güvenlik konularında üye ülkeler arasındaki işbirliğini vurgulayan Örgüt, daha sonra askeri tatbikatlar düzenleyerek bölgesel sorunlara karşı askeri müdahale işlevi üstlenmektedir. Rusya ile Çin'in ortak askeri tatbikatlar gerçekleştirmesi ve bu tatbikatları ŞİÖ ülkelerinin katılımıyla gerçekleştirmeyi planlamaları, Örgütün işlevselliğinin artırılması yönünde çok önemli girişim olarak değerlendirilmektedir.¹³¹

Yapılan bu tatbikatlarla, ŞİÖ'nün zaman zaman stratejistlerce dile getirilen bir diğer amacı da ABD'nin "Sınırlı Bir Nükleer Savaş" politikası amacıyla ele aldığı

¹²⁹ Yunus Akgür-ERTAN Çakıroğlu, "Sovyetler Birliği Sonrası Dönemde Asya'da Güvenlik İşbirliği Örgütleri", www.koksav.org.tr/ebulten/haz-tem-ogu2008/080831_kok_hk-yakgurecakiroglu_ogutler.html - 36k, Erişim Tarihi; 31 Ağustos 2008

¹³⁰ Mehmet Seyfettin Erol, "Avrasya'da Güç Mücadelesi: Şangay Beşlisi ya da Mahşerin Beş Atlısı", *Stratejik Analiz Dergisi*, Sayı 16, (2001), s.70.

¹³¹ Barış Adıbelli, *Avrasya Jeopolitiğinde Büyük Oyun*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2008, s. 120.

ve dilediği yerde kendi ülkesini bir tehdide uğratmayacak şekilde yürütmeyi planladığı "Ulusal Füze Savunması" sistemine verilen yanıttır. Çin ve Rusya gibi ciddi bir nükleer envantere sahip iki üyesi olan ŞİÖ'de şimdilik sadece gözlemci statüsünde olan Hindistan'ın da bir nükleer güç olduğu ve hatta gözlemci statüsündeki diğer iki ülkeden Pakistan'ın nükleer gücünün bulunduğu ve diğer ülke İran'ın da geleceğin potansiyel nükleer güce sahip olabileceği düşünülürse, böylesine "riskli" ülkelerin birlikteliğine rağmen ABD'nin, dünyanın bu bölgesinde canı istediği zaman nükleer güce sahip tek bir ülkeyi hedefleyerek "sınırlı nükleer savaş" yaratması oldukça güç olacaktır. Çünkü ABD'nin, birlik anlayışında olan ve nükleer güce sahip 2-3 hatta 4 ülkeyi de karşısında bulabileceğini hesaba katmasını gerektirecek bir durum söz konusu olabilecektir.

F- ŞİÖ'nün Enerji Açılımı;

Dünyanın enerji ihtiyacının hızla artması ve kanıtlanmış petrol rezervlerinin %17,5 ve doğalgaz rezervlerinin ise %47,5 oranında ŞİÖ devletlerinde olması, ŞİÖ'yü doğal olarak bir enerji gücü yapmaktadır. 2005 Bişkek Bildirisinde sürdürülebilir ekonomik gelişme ve güvenlik için enerji işbirliğinin temel olduğu vurgulanmaktadır. ŞİÖ, enerjide güvenli ve karşılıklı kazanç ortaklığının güvenlik ve istikrarı sağlayacağından hareketle enerji ile güvenlik eksenlerini paralel olarak değerlendirmektedir.

Enerji jeopolitiğinde yeni bir güç merkezi olarak ortaya çıkmakta olan ŞİÖ, ortak enerji pazarı kurulmasını hedeflemektedir. Bu da enerji kaynakları ve boru hatları güzergahları üzerinde etkinlik sağlama çabasında olan ŞİÖ'nün OPEC benzeri doğalgaz karteli gibi bir yapıya bürünme ihtimalini kuvvetlendirmektedir.¹³²

Bişkek Zirvesi'nde, Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin'in önerisi ile, Şanghay İşbirliği Örgütü'nün ikili ve çok taraflı enerji anlaşmaları için

¹³²Muharrem Ekşi, "ŞİÖ ve Sino-Russo İlişkilerinde Zorunlu Stratejik İşbirliği", http://www.globalstrateji.org/TUR/Icerik_Detay.ASP?Icerik=1279, Erişim Tarihi; 10.12.2007

platform olma özelliğini, örgüt içinde kurumsallaştırmak amacıyla “Şanghay İşbirliği Örgütü Enerji Kulübü” olarak tanımlanan bir yapının kurulmasına yönelik çalışmalar başlatıldı. Söz konusu oluşum Rusya, Kazakistan, İran, Özbekistan gibi dev üreticiler ile, Çin, Hindistan, Pakistan gibi dev tüketicileri bir araya getirmekle kalmayıp aynı zamanda transit ülkeleri de içine alan bir yapı. Şanghay İşbirliği Örgütü, diğer alanlarda gösterdiği başarıyı enerji stratejileri konusunda da sergileyebilirse bu alanda ciddi mesafeler kat edebilir.¹³³ ŞİÖ enerji işbirliği için etkin bir platformdur. Bişkek zirvesinde Örgüt içinde bir enerji kulübünün devreye girmesine yönelik kararlar birlikte çok taraflı işbirliği modelleri de gündeme gelebilecektir.

ŞİÖ’nün 2007 yılında gerçekleştirdiği 7. zirvesi Bişkek’te yapılmıştır. Bişkek Zirvesi’ne Örgüt’e üye altı ülkenin dışında gözlemci ülkelerden Moğolistan Devlet Başkanı, İran Cumhurbaşkanı, Pakistan ve Hindistan Dışişleri Bakanları ile konuk olarak Afganistan ve Türkmenistan Devlet Başkanları ve BM Genel Sekreter Yardımcısı’nın katılacağı bildirilmişti. Ancak bugün Şanghay İşbirliği Örgütü, terörizmle ortak mücadele yollarının benimsenmesi, ortak dış politika reflekslerinin geliştirilmesi, enerji alanında işbirliği, üye ülkeler arasında ekonomik ilişkilerin artırılması gibi geniş bir yelpazede hareket eden bir yapıya dönüştü.

İran da ocak 2007 ayında petrol ihraç eden ülkelerin oluşturduğu OPEC tarzı uluslararası doğalgaz karteli kurulmasını teklif etmişti. Batı’nın büyük tepkisini çeken proje tartışılmaya devam ederken, uzmanlar Bişkek’te gelişen projenin doğalgaz OPEC’ine doğru gidebileceğini belirtiyor. Bölgede büyük enerji kaynaklarına sahip Türkmenistan’ın da zirveye davet edilmesi ve tam üyelik yönünde davetlerin yapılması da örgütün bu hedefine yönelik bir adım olarak kabul ediliyor.

16 Ağustos 2007 Zirvesinde Rusya, Enerjide işbirliğinin geliştirilmesinin bölgesel projelerin hızlandırılmasına katkı sağlayacağını belirten Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin de, "Enerji diyalogunun artırılması, ulusal enerji

¹³³ Gökçen OĞAN, “Şanghay İşbirliği Örgütü, Enerji Kulübüne Doğru”, www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=1735&kat2=1 Erişim Tarihi;16 Ağustos 2007

stratejilerinde işbirliğine gidilmesi ve enerji kulübünün kuruluşu örgütün daha kuvvetli hale gelmesini sağlayacak." değerlendirmesini yaptı.¹³⁴

¹³⁴ Zaman Gazetesi, 17 Ağustos 2007.

V. BÖLÜM: SONUÇ

Soğuk savaşın sona ermesiyle birlikte uluslararası sistemin yapısında değişiklikler meydana gelmiştir. Bundan en çok etkilenen bölgeler Orta Asya ve Kafkasya olmuştur. Enerji bakımından zengin bu bölgelerde Sovyetler Birliği'nin etkisinin azalması ve eski Sovyet Cumhuriyetleri'nin bağımsızlığı ilan etmesi, güç boşluğu doğurmuştur. Bu güç boşluğundan yararlanarak enerji kaynakları ve bu kaynakların aktarım yolları üzerinde hâkimiyet mücadelesi başlamıştır. Uluslararası aktörler yeni bir dış politika arayışına yönelmişlerdir. Stratejilerin değişikliğe uğraması devletlere arasında hassas dengeler oluşturmuştur. Ayrıca dünya devletleri dışında devlet dışı aktörlerin mücadeleye dahil olması yeni bir düzenin aştığı sinyali vermektedir.

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile uluslararası sistemde başat güç olarak ortaya çıkan ABD'nin yanı sıra sistemde etkin birçok aktörün varlığı çok kutuplu sistemin olduğu anlamına gelmektedir. ABD'nin tek kutuplu sistemine karşı Asya Devletleri arasında artan ilişkiler, yeni sistemin önemli konusudur. Bunun başında Rusya – Çin yaklaşması gelmektedir.

Dünyanın en büyük nüfuslu ülkesi Çin, Asya'da bölgesel bir güçten ziyade küresel bir güce dönüşmektedir. Çin ekonomik büyümesini devam ettirebilmek için güvenli enerji arayışı içerisindedir. Sovyetler Birliği'nin varisi Rusya ise, enerji dağıtımında tekel olmak için mücadele etmektedir. Rusya Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte kaybettiği gücü geri kazanmak istemektedir. Bu nedenle etkinliğinin azaldığı BDT coğrafyası dış politika önceliğidir. Tek kutuplu dünya sisteme karşı çıkan Rusya, G-8 ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ndeki daimi üyeliği sayesinde ABD'nin yayılmacılığına karşı koymaya çalışacaktır. Tek başına ABD'yi karşısına alamayan Rusya, Çin ile işbirliğine önem vermektedir. ŞİÖ ve diğer bölgesel örgütleri destekleyerek ABD'nin etkisini kırma çabasında olacaktır.

Bu açıdan Rusya için Çin ile işbirliği önemli bir dış politika unsurudur. ABD'nin özellikle 11 Eylül olaylarından sonra Rusya'nın arka bahçesine girmesi, Rusya ile Çin'i yakınlaşma sürecine götürmüştür. ABD'nin Orta Asya'da Afganistan ile başlayan mevcudiyetinin çeşitli bölge ülkelerinde rejim değişikliği çabalarına dönüşmesi bu bağlılığı arttırmıştır. Bu üç büyük gücün Avrasya'da oluşan güç boşluğunu doldurabilmek ve böylece Avrasya coğrafyasında hakimiyet kurabilmek için giriştikleri mücadele büyük oyun olarak adlandırılmaktadır.

Bu yeni büyük oyunda ABD dış politikasını Orta Asya ve Kafkasya üzerine yoğunlaştırmaktadır. Bu coğrafyadaki gücünü siyasal askeri ve ekonomik bağlar kurarak güçlendirmeye çalışmaktadır. ABD'nin bölge ülkeleriyle ilişkilerini arttırması bölge üzerinde nüfuz elde etmesi Rusya'nın enerji silahını etkin şekilde kullanmasını beraberinde getirmektedir.

Pek çok gözlemcinin yaptığı analizlere göre, Rusya'nın arka bahçesinde oynanan yeni büyük oyunun galibi olmayacaktır. Sadece ABD'nin hegemonyasının belirleyici olmamasının yanı sıra Rusya'nın sınırlı gücü ABD karşısında yeni işbirlikleri doğurmaktadır. Öte yandan bölgesel güçler, kapasiteleri çerçevesinde yeni büyük oyuna katılabilmektedirler. Bu bölgesel güçler oluşan dengeler içinde yerlerini almaktadırlar. Yeni büyük oyun, yani Orta Asya ve Kafkasya üzerindeki büyük rekabetin geleceğini ABD'nin izlediği politikalar ve Rusya'nın büyük güç olma çabasının ve bölge üzerindeki emelleri belirleyecektir.

KAYNAKÇA

AKLAR Yılmaz, “Küresel Güvenlik Gelişmeleri ve Öngörüler”, *Stratejik Öngörü* 2023, Asam 2006.

ARSLAN, Esat, “Sanal Görüntü; İki Kutuplu Dünya, Reel Politik; Çok Kutuplu Dünya”, *2023 Dergisi*, Sayı 90, (2008).

ADIBELLİ, Barış, Büyük Avrasya Projesi, İstanbul: IQ Yayıncılık, 2006.

-----, **Barış**, *Avrasya Jeopolitiğinde Büyük Oyun*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2008.

-----, **Barış**, *Çin'in Avrasya Stratejisi*, İstanbul: IQ Yayıncılık, 2007.

BİRSEL, Haktan, “Yeniden Yeni Dünya Düzenine Doğru”, *2023 Dergisi*, Sayı 15, (2008).

-----, **Haktan**, “Avrasya Enerji Kaynaklarında Sınırsız ve Kontrolsüz Hakimiyet”, *2023 Dergisi*, Sayı 10, (2007).

BRZEZINSKI, Zbigniew, *Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Stratejik Gereklikleri*, çev.: Y.Türedi, İstanbul: İnkılap Yayınevi, 2005.

ÇEÇEN, Anıl, “Çok Kutuplu Dünyada 7.Kutup”, *2023 Dergisi*, Sayı 90, (2008).

-----, **Anıl**, “ABD Süper güç olarak kalabilir mi?”, *Avrasya Dosyası*, Cilt 6 Sayı 2, (2000).

-----, **Anıl**, “İkinci Kutup İçin İşbirliği”

<http://www.tusam.net/print.asp?id=211&tbl=MAKALELER&fld=makale>

Erişim Tarihi; 10 Nisan 2009

ÇINAR, Burak, “Tarihte Üçüncü Güç ve Orta Asya Enerji Savaşları”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Sayı 8, (2008).

ÇOMAK, Hasret, “Şangay İşbirliği Teşkilatı’nın Geleceği”,

<http://www.tasam.org/index.php?altid=478&syf=3> Erişim Tarihi; 2 Aralık 2008

DEMİR, M. Faruk – ÇEVİK Abdullah, *Enerji Güvenliği Enerji Ekonomisi Enerji Diplomasisi*, Ankara: Altinküre Yayınları, 2007.

DAVUTOĞLU, Ahmet, *Stratejik Derinlik*, İstanbul: Küre Yayınları, 2004

DİLEK, Bahadır Selim, “Rusya’nın Enerji Kapanı”, *Cumhuriyet Enerji*, Sayı 14, (2008).

EKŞİ, Muharrem, “NATO’nun Enerji Güvenliği Yaklaşımı”

http://www.globalstrateji.org/TUR/Icerik_Detay.ASP?Icerik=1340, Erişim Tarihi; 30 Nisan 2008.

-----, **Muharrem**, “ŞİÖ ve Sino-Russo İlişkilerinde Zorunlu Stratejik İşbirliği”,

http://www.globalstrateji.org/TUR/Icerik_Detay.ASP?Icerik=1279, 10.12.2007

EROL, Mehmet Seyfettin – TUNÇ, Çiğdem, “11 Eylül Sonrası ABD’nin Küresel Güç Mücadelesinde Orta Asya”, *Avrasya Dosyası*, Sayı 11, (2007).

-----, **Mehmet Seyfettin**, “Avrasya’da Güç Mücadelesi:Şangay Beşlisi ya da Mahşerin Beş Atlısı”, *Stratejik Analiz Dergisi*, Sayı 16, (2001).

-----, **Mehmet Seyfettin**, “Avrasya’da Güç Mücadelesi:Şangay Beşlisi ya da Mahşerin Beş Atlısı”, *Stratejik Analiz Dergisi*, Sayı 16, (2001).

EKİNCİ, Arzu Celalifer, “Şanghay İşbirliği Örgütü ve İran”,
<http://www.usakgundem.com/tum-yazilar.asp?id=17> Erişim Tarihi; 30 Kasım 2008.

ERCAN, Nilgün, “Kafkasya’da Çatışma ve Boru Hatlarının Güvenliği”, *Cumhuriyet Enerji*, Sayı 10, (2008).

ESLEN Nejat , *Çok Kutuplu Düzene Doğru*, Ankara: Truva Yayınları, 2005.

-----, **Nejat**, “Değişen Küresel Jeopolitik, Çin ve ŞİÖ”, *Global Stratejik Dergisi*, Sayı 10, (2007).

HACISALİHOĞLU, Yaşar, “Soğuk Savaş Sonrasının Jeopolitiğinden Yansyanlar”,
http://www.jeopolitik.org/index.php?option=com_content&task=view&id=29&Itemid=28, Erişim Tarihi; 12 Eylül 2008.

HEKİMOĞLU Asem Nauşabay, *Rusya’nın Dış Politikası*, Ankara: Vadi Yayınları, 2007.

KARACA, R.Kutay, “ÇHC’nin Küresel Güç Olma Stratejisinde Enerji Faktörü”, *2023 Dergisi*, Sayı 16, (2007).

-----, **R.Kutay**, *Dünyadaki Yeni Güç Çin*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006.

KAMALOV, İlyas, “ABD-Rusya Çekişmesi Devam Ediyor”, *Stratejik Analiz Dergisi*, Sayı 88, (2007).

-----, **İlyas**, “Şangay Örgütü, Rusya-Çin Mücadelesi ve Türkiye’nin Durumu”, <http://www.asam.org.tr/tr/yyazdir.asp?ID=1736&kat1> Erişim Tarihi; 16 Eylül 2008.

-----, **İlyas**, “Şangay Ekseni, NATO’yu Dengeleyebilir mi?”, *Stratejik Analiz Dergisi*, Sayı 69, (2006).

KASIM, Kamer, “11 Eylül Sürecinde Kafkasya’da Güvenlik Politikaları” , *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi (OAKA)*, No.1, Cilt:1, (2006).

KİBAROĞLU, Mustafa, “Füze Kalkanı, Nato ve Türkiye”, *Stratejik Analiz Dergisi*, (2008), Sayı 101.

KUTSAL, Elif, “Rusya’nın DTÖ Üyelik Müzakereleri ve Çok Kutuplu Dünya Yaratma Politikası”, <http://www.bilgesam.org.tr/index.php?option=136>, Erişim Tarihi; 9 Temmuz 2009.

MEMMEDOV, Ramil, “Güney Kafkasya’da Güvenliğin Sağlanmasında NATO’nun Rolü”, *Stratejik Öngörü Dergisi*, Sayı 1, (2004).

NYE, Joseph S., *Amerkan Gücünün Paradoksu*, çev. Gürol Koca, İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2003.

OĞAN, Gökçen, *Yeni Büyük Oyun ve Orta Asya*, Ankara:ASAM, 2006.

-----, **Gökçen**, “Tehdit ve Fırsat Algılamaları Etrafında Gelişen Çin ve Orta Asya İlişkileri”, *2023 Dergisi*, Sayı 87,(2007).

-----, **Gökçen**, “Üye Devletler Perspektifinden ŞİÖ”, *Stratejik Analiz Dergisi*, Sayı 91, (2007).

OĞAN, Sinan, “Yeni Global Oyun ve Hazar’ın Statüsü”,
<http://www.turksam.org/tr/a153.html>, Erişim Tarihi; 22 Nisan 2009.

ÖZDAĞ, Ümit, “Gelecek 20Yılda Temel Çelişkiler”,
http://www.umitozdog.com/detay_makale.asp?id=171, Erişim Tarihi; 13 Ekim 2008.

ÖZPEK, Burak Bilgehan, “Şangay İşbirliği Örgütü ve Rusya”, *Global Strateji Dergisi*, Sayı 6, (2006).

ÖDÜN, N.Reşat, “NATO’ya Karşı Yeni Bir Pakt mı Doğuyor?”,
<http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=2562&kat2=6>, Erişim Tarihi; 8 Kasım 2008.

ÖZEL, Saruhan, *Global Dengesizliklerin Dengesi*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2008.

PAMİR, Necdet, “Enerji Güvenliği”, *Stratejik Öngörü*, ASAM, (2006).

PURTAŞ, Fırat, “Şangay Beşlisinden Şangay İşbirliği Örgütüne”, *2023 Dergisi*, Sayı 7 , (2004).

PİRİNÇÇİ, Ferhat, “Soğuk Savaş Sonrasında ABD’nin Orta Asya Politikası; Beklentiler ve Gerçeklikler”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Sayı 63-1, (2005).

SOYLU, Hakkı, “Enerji Koridoru Olma Yolunda Türkiye İçin Doğal Gazın Önemi”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Sayı 10, (2007).

SANDIKLI, Atilla – GÜLLÜ, İlhan, “Küreselleşme ve Bölgeselleşme Sürecinde Güney Asya ve Pasifik Bölgesi”, *Stratejik Öngörü Dergisi*, Sayı 4, (2005).

SÖNMEZOĞLU Faruk , *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2000.

-----, Faruk, *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, İstanbul: Der Yayınları, 1996.

ŞEN, Cihangir Gürkan, “Rus, Çin, Orta Asya İlişkilerinde Yeni Bir Dönem mi?: Şangay Beşlisi”, *Stratejik Analiz Dergisi*, Sayı 1, (2006).

ŞANLI, Barış, “Kafkasya’da Enerjinin Yeni Jeopolitiği”, *Anlayış Dergisi*, (2003).

ULUTAŞ, Mahir, “Küresel Enerji Savaşları ve Türkiye’nin Konumu”, *Cumhuriyet Enerji*, Sayı 10, (2008).

YÜCE, Çağrı Kürşat, “1990 Sonrası Oynanan Yeni Büyük Oyun ve Hazar Havzası’nın Önemi”, *Global Strateji Dergisi*, Sayı 6, (2006).

-----, **Çağrı Kürşat**, “Hazar Havzasının 21.yüzyıl Enerji Savaşlarındaki Rolü”, *Global Strateji Dergisi*, Sayı 11, (2008), s.128-131.

-----, **Çağrı Kürşat**, “SSCB Sonrası Hazar Bölgesinde Enerji Mücadelesi ve Türkiye”, <http://www.usakgundem.com/uamakale.php?id=1856>

YAVUZ, Celalettin, “Küresel Felaket-Enerji Güvenliği İklimi ve Milli Güvenlik”, *2023 Dergisi*, Sayı 71, (2007).

-----, **Celalettin**, “Doğu Avrupa’da Füze Kalkanı ve Rusya’nın Geri Adım Atışı”, <http://www.turksam.org/tr/a1412.html>, Erişim Tarihi; 17 Kasım 2008.

YOM, Sean L., “Şangay İşbirliği Örgütü’nün Geleceği”, Çev.Gül Arıkan Akdağ, *Stratejik Öngörü Dergisi*, Sayı 4, (2005).

YORKAN, Arzu, “Küresel Enerji Denkleminde Türkiye”,

<http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=208>, Erişim Tarihi; 22 Haziran 2009.

TEPEBAŞ, Ufuk , “Soğuk Savaş ve 11 Eylül Sonrası Uluslararası Sistemdeki Değişimin Güvenlik Algılamalarına Etkisi ve Türkiye”,

<http://www.tasam.org/index.php?altid=477>, Erişim Tarihi; 2 Ekim 2008.

III.Uluslararası Türk-Asya Kongresi Asya’da Güvenlik ve Strateji İşbirliği Çin-Hindistan-Rusya Sonuç Bildirgesi, **www.tasam.org.tr**, 03.06.2008

IV.Uluslararası Türk Asya Kongresi Sunumu, **<http://www.tasam.org>** , Erişim Tarihi; 22 Mayıs 2009.

Hazar’da Rus-Amerikan Çatışması Nereye Gidiyor?, **<http://www.haber7.com>** , Erişim Tarihi; 25 Haziran 2009

2008 Yılı Petrol ve Doğalgaz Sektör Raporu , Mart 2008, **<http://www.tpao.gov.tr>** Erişim Tarihi; 15 Haziran 2009.

Dünya Doğalgaz Rezervleri Tüketimi ve Muhtemel Gelişmeler, **<http://www.dtm.gov.tr>**, Erişim Tarihi; 3 Haziran 2009

ZAMAN Gazetesi.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Neşe UYGUN ERDOĞAN

Sürekli Adresi : Kartaltepe mah. Enver Paşa Cad. No:126/1
Bayrampaşa/ İSTANBUL

Doğum Yeri ve Yılı : Zonguldak / 1984

Yabancı Dili : İngilizce

İlköğretim : Fatma Süslügil İlköğretim Okulu- 1998

Ortaöğretim : Şehremini Süper Lisesi -2002

Lisans : Abant İzzet Baysal Üniversitesi – 2006

Yüksek Lisans : Abant İzzet Baysal Üniversitesi - 2010

Anabilim Dalı : Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Çalışma Hayatı : Salcano Bisiklet- İthalat İhracat